

BIHARY SAROLTA

LAKÁS=OTTHON? ●

ÁTMENETI TEREK VIZSGÁLATA 1959-62 KÖZÖTT ÉPÍTETT BUDAPESTI TÁRSASHÁZAKBAN

MOME DOKTORI ISKOLA

ÉPÍTŐMŰVÉSZET

TÉMAVEZETŐ - CSOMAY ZSÓFIA

TARTALOM

BEVEZETŐ

OTTHON ELMÉLETEK

ERKÉLYEK, LOGGIÁK - LEHETŐSÉGEK

LAKÁSÉPÍTKEZÉSEK BUDAPESTEN 1959-62.

A VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA

RELÁCIÓK - KÖVETKEZTETÉSEK

APPENDIX: OTTHONSÉRÜLÉSEK

TÉZISEK

KIVONAT

ABSTRACT

TÁBLÁZATOK

IRODALOMJEGYZÉK

05

209

22

27

41

76

80

92

28

22

BEVEZETŐ

A doktori kutatás évei alatt¹ egy módszer megtalálásának célja vezérelt, amelyre támaszkodva a lakó és lakás kapcsolatáról objektív adatokat lehet gyűjteni. Olyan adatokat, amelyek segíthetik az építész tervezőt abban a felismerésben, hogy mitől válik egy lakás otthonná. A tér és az ember kölcsönösen alakítják egymást. „*Megformáljuk városainkat, hogy utána ők formáljanak meg minket.*”² Nagy felelősség létrehozni egy olyan épített környezetet, amely szokásokat, viselkedéseket, családi kapcsolatokat határoz meg. Ahhoz, hogy tudjuk, mire is van szüksége a lakóknak, meg kell ismernünk, milyen építészeti eszközök segíthetik az otthonná alakulás folyamatát.

A dolgozat fejezetei egymást támogató alappillérek. A két fő részt az elméleti háttér és a gyakorlati kutatás jelenti. Az elméletből következik a gyakorlat, majd a gyakorlatból újabb elmélet rajzolódik ki. John Zeisel³ és Oscar Newman⁴ munkáira, és további környezetpszichológiai tanulmányokra⁵ építve került kidolgozásra a kutatás vizsgálati módszere. Ennek a módszernek a segítségével közel 1700 lakás átmeneti tereit figyeltem meg, egyúttal analizálva a környezeti nyomokat, melyeket a lakók használat közben hagynak a térben.

A vizsgált házakon és lakásokon megfigyelt adatok interpretatív feldolgozásából az otthonok kapcsolatai rajzolódtak ki, melyek alapjaiban határozhatják meg a lakásokról alkotott képünket. Az „otthon-érzés” ugyanis nem a lakás falainál és bejáratánál kezdődik, a lakás egy rendszer része. Az otthoni környezet és az otthon környezete egymásra is kölcsönösen hatással vannak.

A feldolgozott házak társasházak: a legkisebb 8 lakásos, míg a legnagyobb 81 lakásos épület. A lakásszámtól függetlenül a 75 ház mindegyike egy-egy lakóközösséget képez, magán- és közös tulajdonokkal, közös felelőségekkel. A közösségi tér lehetőséget ad kapcsolatteremtésre, melynek

¹ A doktori kutatásaimat a MOME Doktori Iskolájában a szervezett képzés keretében végeztem 2005-2011 között, témavezetőm Csomay Zsófia DLA volt. A témával kapcsolatos dolgozataim: Lakás-otthon 2, Budapesti többlakásos lakóházak (1958-1960) (2011); Lakás-otthon Budapest - Óbudai Kísérleti Lakótelep négy lakóháza 1958-1962, Barcelona, Sant Andrea – 27 lakásos szociális lakás projekt 2003-2007 (2011); Lakások akkor és most - Összehasonlító elemzés (2011); Egyterű lakóhelyek (2007), Térkapcsolatok – a nappali funkcionális- és térbeli pozíciójának változásai (2006); A népszerűtlen panel’ (2006)

² Gehl, J., *Élhető városok*, Terc, 2014.

³ Zeisel, J., *I'm Still Here: A New Philosophy of Alzheimer's Care*, 2009.; *Inquiry by design: Tools for environmental-behavior research*, Brooks/Cole, California, Monterey, 1981.; *Sociology and Architectural Design*. New York, Russell Sage Foundation, 1975., továbbá www.imstillhere.org

⁴ Newman, O., *Defensible Space*, New York, Macmillan, 1972.; *Creating Defensible Space*, Institute for Community Design Analysis, 1996.

⁵ Átfogóan lásd: Düll A., *Az otthon környezetpszichológiai aspektusai*, In: *Magyar Pszichológia Szemle* (35), 5-6, 1995. 345-377.; uő, *Helyek, tárgyak, viselkedés Környezetpszichológiai tanulmányok*, 2010.; uő, *A környezetpszichológia alapkérdései*, L'Harmattan, 2009.; Düll A., Kovács Z. (szerk), *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Kossuth Kiadó, Debrecen, 1998.; Holahan, Ch. J., *Környezeti attitűdök*, in: Düll A., Kovács Z. (szerk): *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Kossuth Kiadó, Debrecen, 1998. 81-105; uő, *A személyes tér*. in: Düll Andrea, Kovács Zoltán (szerk.): *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. 141-169.; Alexander, Ch., Ishikawa, S., Silverstein, M., *A Pattern Language*, Oxford University Press, 1977.; Lawson, B., *The Language of Space*, Architectural Press 2005. 164-194.

alapja, kerete az építettkörnyezet. A jó közösségi terekben a lakók először csak találkoznak, köszönnek, majd néha beszélgetnek is egymással. Később leülnek sakkozni, vagy leengedik a kertbe a gyerekeket együtt játszani, majd közösségként lépnek fel a ház ügyeivel kapcsolatban. A társasház, mint rendszer, igényli a kapcsolatot a lakók között. A lakótársaknak anélkül kell tudniuk egymásról, hogy a magánszféra védtelenné válna, a jó közösségi zóna támogatja az otthont és egyben közösséget épít.

Newman⁶ felállított egy térrendszert, a nyilvánostól az átmeneti zónákon keresztül a magán terekig. Zeisel⁷ pedig 1975-ben készült munkájában az „otthon-szükségleteket” fogalmazza meg.⁸ A térstruktúrát a vizsgált házakra alakítva analizáltuk az „otthon-szükségletek” helyét és módját. A vizsgálat eredményei Newman rendszerébe pozícionálják a Zeisel által meghatározott szükségleteket, a vizsgálat eredményei így terekké formálódnak.

A dolgozat szándékosan sok illusztrációval magyaráz el helyzeteket, eseteket. A vizsgálat maga is egy rajzi elemekkel dolgozó módszer, mely a száraz tényeken túl ábrázolja is a megfigyelt helyzeteket, ilyen módon adattá formálva azokat. A látható értékek interpretálása sokszor adható át pontosabban a vizuális nyelv eszközével.

A 75 elemzett ház jó része értékes építészeti alkotás is az 1959-62 közötti időszakból. A lakáshiány enyhítésére tömegesen épített lakások már újszerű, funkcionális alaprajzúak. A tervezők törekedtek arra, hogy a gazdaságosan épített házakban minél hatékonyabban szervezzék a lakótereket. Ekkor épülnek be a II. világháborús és 1956-os károk utáni foghíjak, miközben készülődik a változás; 1962-től már a nagypaneles lakótelepek kora kezdődik.

A dolgozat tényeket, adatokat, összefüggéseket mutat be. Első fejezete a kutatás alapját jelentő elméleti háttér, melyet az analízis eredményeivel és a levont következtetésekkel reprezentált vizsgálat részletes ismertetése követ. A házak vizuális ismertetése a dolgozat mellékletét képező „katalógusban” található. Az elemzés olyan összefüggésekre világít rá, mint a bejáratok alaki jellemzőinek jelentősége, vagy az átmeneti terek átértelmeződése forgalmas utak mentén.

A tanulmány kettős eredménnyel zárult. Egyik részről az analízis alapján beigazolódott a konkrét környezeti tényezők befolyásoló vagy inkoherens hatása, másik részről eredmény lett a kidolgozott vizsgálati módszer is. A megfigyelésen alapuló analízis interpretatív feldolgozása alkalmas más lakóterek vizsgálatára is; a doktori kutatással párhuzamosan figyelmem olyan lakóhelyek felé fordult, melyek valamilyen módon már az alapfelvetések tekintetében is sérült „otthonhelyzetet” jelentenek (többek között büntetés-végrehajtási intézet, javítóintézet, mozgássérült otthon, nevelőotthon). Azokban az élethelyzetekben, ahol és amikor az otthon-szükséglet nem, vagy csak korlátozottan megélhető, különösen fontos, hogy az épített vagy berendezett környezet olyan legyen, ami alkalmas

⁶ Oscar Newman építész várostervező, a „Defensible Space Teory” megalkotója.

⁷ John Zeisel építész, szociológus, munkáiban az épített terek hatásaival és vizsgálatával, kiemelten Alzheimer kórban szenvedő betegek környezetével foglalkozik. Lásd: I'm Still Here: A New Philosophy of Alzheimer's Care, 2009. továbbá www.imstillhere.org.

⁸ Zeisel, J., *Sociology and Architectural Design*. Volume 6 of *Social science frontiers Sociology and architectural design*. University of Michigan, 1975.

integrációs folyamatok támogatására. Ezek az „otthonsérülés”- vizsgálatok a doktori kutatás keretein túl is folytatódnak.⁹ A korlátozott otthonok tárgykultúrájából vett megfigyelések elemenként épültek be a doktori kutatás gerincét képző vizsgálatba. Az átlagostól eltérő helyzetek határozottabban kirajzolják a „szükségleteket”, melyeket a tervezőknek figyelembe kell venni lakóházak tervezésekor ahhoz, hogy egy lakás fizikai tere egy jelentéssel feltöltött tartalommal, otthonná váljon.

A lehetőség, hogy megszülethetett ez a dolgozat, sok-sok ember áldozatos munkájának és segítségének az eredménye. Akár közvetlenül a dolgozat megformálása, akár személyes tanácsok, és az élet sok más területén nyújtott támogatásról beszélünk.

Köszönöm témavezetőmnek, Csomay Zsófiának és férjemnek, Vasáros Zsoltnak a támogatást a meglátásokat, az instrukciókat, ajánlásait és áldozatos munkájukat.

A szövegek gondozását Bihary Zsófiának, Csomay Zsófiának, Tóth Zoltánnak és Vasáros Zsoltnak

Grafikai munkát köszönöm Brotesser Zsuzsannának, Lajosi Dórának, Lantos Stefániának, Zsarnóczky Renátának.

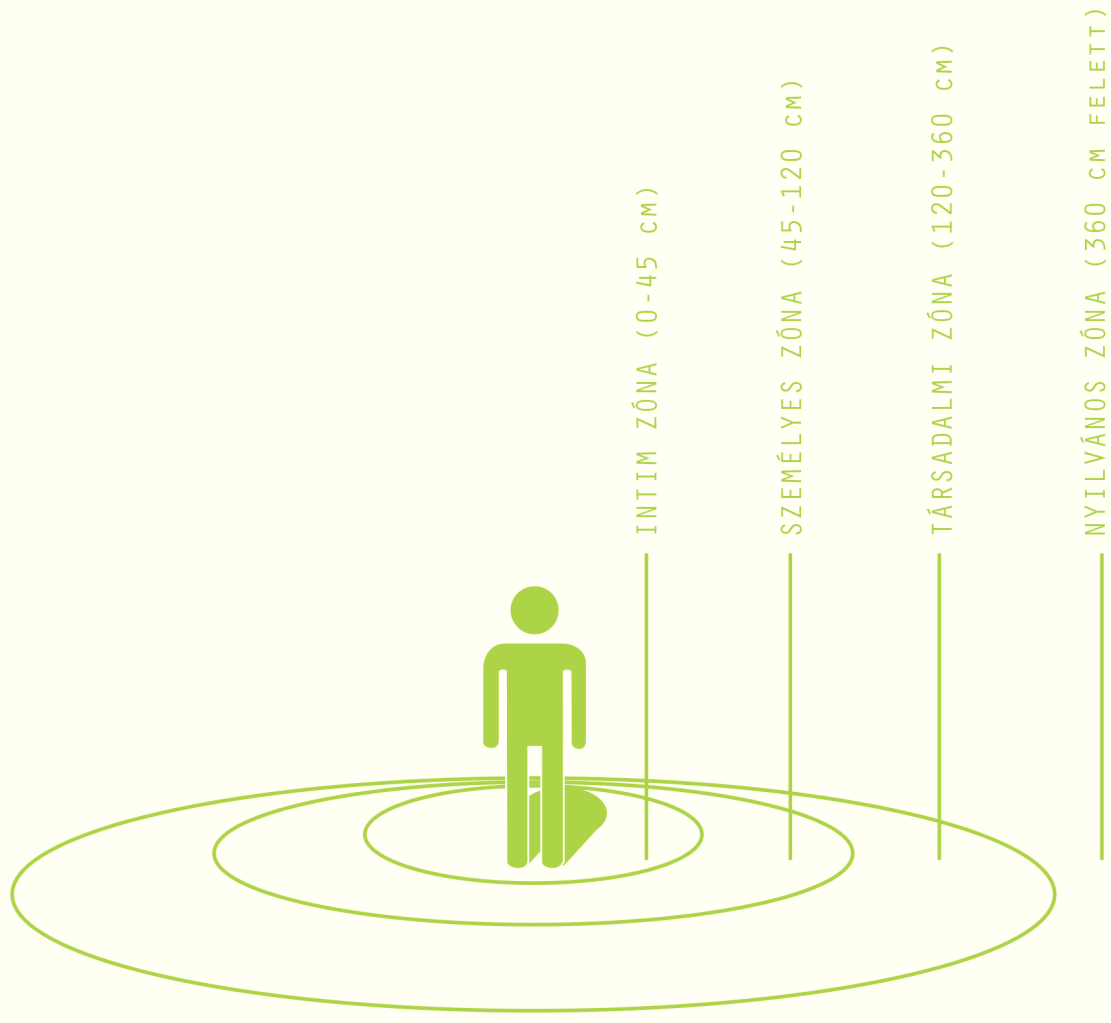
Köszönöm az évek alatt nyújtott szakmai segítséget, észrevételeket és ajánlásokat, Branczik Mártának, Düll Andreának, Ferkai Andrásnak, Turányi Gábornak, Vámos Dominikának, Veres Bálintnak.

Köszönettel tartozom: Gillemot Évának, Hosszú Miklósnak, szüleimnek és barátaimnak

A Függelék tanulmányaihoz a beszélgetéseket; Juhász Péternek, Kirs Eszternek, Skultéti Nagy Annának, Szálas Mihálynak és feleségének Piroskának, és egy „volt fogvatartottnak.”

A mesterművek megvalósulása csapatmunka eredménye. A stáblisták a bemutatott munkák mellett olvashatóak. Köszönöm a megbízóknak és a kollégáknak a munkájukat és a támogatásukat.

⁹ Ennek rövid bemutatása a függelékben olvasható.

A személyes tér.....
Az ember és az otthoni környezet kölcsönhatása
Az otthonok látható attribútumai
Otthon és környezete
A lakás, mint otthon

Az emberi viselkedést meghatározza a „kivel”, a „mikor” és az, hogy „hol” zajlik. A terekhez fűződő kapcsolatok és az azokban megfigyelhető viselkedések összetett rendszereken alapulnak. Az ember által létrehozott mesterséges terek közül a lakótér a személyhez és identitásához legszorosabban köthető téri egység. A lakás csupán egy tervezett téri összefüggés, az otthon pedig egy „megélt környezet” és egy érzelmekkel telített jelentés.

A SZEMÉLYES TÉR

A tér, mint nem verbális jelzés, fontos szerepet játszik az emberi kommunikációban.¹⁰ A testbeszéd alkotóelemeként ez határozza meg az egyének közötti testtávolságot, melyet kommunikációjuk során tartanak. Edward T. Hall¹¹ amerikai antropológus az elsők között tanulmányozta az ember térbeli szükségleteit az 1960-as években. Hall megfigyelései alapján definiálta az emberi terület fogalmát: személyes területnek tekintendő az olyan térség vagy hely, amelyet az egyén sajátjának tart, mintha testének meghosszabbodása lenne. Mindenkinek megvan a maga személyes területe, mint pl. az otthon, az autó belseje, a hálószoba, és Hall óta tudjuk, hogy egy jól meghatározott légtér létezik a test körül. A két ember közt létező távolság négy egységre tagolt a következő megnevezésekkel, és méretekkel:¹²

Intim zóna (0-45 cm között) – ez a saját magunkénak tekintett terület, ahová csak a rokonokat, közeli barátokat engedünk be. Ha valaki belép ebbe a zónába, kényelmetlenül érezzük magunkat, megváltozik viselkedésünk is. Például liftben, mikor elkerülhetetlen a testi kontaktus, a nem túl közeli ismerősök is abbahagyják a beszélgetést.

Személyes zóna (45-120 cm között) – ez a normálisan elfogadott távolság két ember közt, akik beszélgetnek egymással, egy társas összejövetelen, vagy pl. a munkahelyi menza sorban.

Társadalmi zóna (120-360 cm között) – melyet tartunk idegenektől például a buszmegállóban, vagy ezt a távolságot próbálják a gyalogosok tartani az utcán egymás közt.

Nyilvános zóna (360 cm fölött) – ez a távolság az, amelyet pl. a szónok próbál meg tartani nyilvános beszédekor a tömeg és maga közt. - Ezek szerint mi emberek - az állatokhoz hasonlóan - területeket

¹⁰ Részletesen lásd: Holahan, C. J., A személyes tér. In: Dúll A.- Kovács Z. (szerk.) (1998): Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 141-169.

¹¹ Hall, E. T., Rejtett dimenziók, Gondolat Kiadó, 1980.

¹² Lásd Pease, A., Testbeszéd, Park kiadó, Budapest, 1989. 22-32. old.

„Megformáljuk otthonainkat, amelyek utána meghatározzák szokásainkat”

tudunk magunkénak, és megpróbáljuk azt magunkra formálni, hol kevésbé, hol jobban alakítva környezetünket.

A territóriumoknak különböző dimenziói vannak. Bryan Lawson „The Language of space” című könyvében a területi zónák elvét dolgozza fel: a nemzeti territórium vonatkozását, melyeket többé-kevésbé nemzetközileg szabályozottan határolunk le, a városi léptékű territórium tudatot, amellyel inkább egy területhez tartozás tudatát nevezi meg, valamint a családi territóriumot, azaz az otthon.¹³

A LAKÁS, MINT OTTHON

A környezetpszichológia a helyidentitás és helyhez kötődés fogalmát¹⁴ változatos megközelítések szerint dolgozza fel. A helyhez kötődés fogalma azt jelenti, hogy a kötődés tárgya egy hely, melynek jelenléte vagy elérhetősége elégedettséget vagy hiánya lehangoltságot eredményez. A helyidentitás egy kiemelten fontos fizikai környezet, mely az önazonosság meghatározó eleme. A „...helyidentitás-koncepció szerint, az élettelen fizikai környezet szerepe aktívabb az életünkben: azonosságtudatunk, szelférzésünk, azaz személyiségünk szerves részévé válik.”¹⁵

Mekkora többletjelentéssel is bír az otthon kifejezés a lakáshoz képest, azt egy internetes portálon¹⁶ tett kérdés válasza jól tükrözi:

A fórumon „Otthonom. Kinek mit jelent ez a szó” kérdést tették fel az internetezőknél:

„A hely ahol felnőttem, a szüleim, a családom, a mindenem és mindenki akit szeretek. Ez az otthon számomra.”

A legtöbbet említett szavak: „szeretet, nyugalom, béke, biztonság, család, meghittség”, de megjelenik az érzelmi töltet másik oldala is:

„...Nem feltétlen pozitív a tartalom. Ahol felnőttem, az nagyon negatív sok dolog miatt. Főleg az apám miatt. Amilyen otthonban most élek, az más. Ott a fő parancs a nyugalom mindenkinek felett. És rend, tisztaság, egymás tisztelete.”

Az otthon egyértelműen az emberi viselkedés kitüntetett jelentőségű területe. A helyek intimizálása egy idő elteltével mindenhol megtörténik, a könyvtárban az asztalon hagyott jegyzetekkel, az iskolai padban, amikor sokadik tulajdonosként mi is nyomot hagyunk benne. Az otthon a környezeti attitűdök kitüntetett jelentőségű területe, Hernádi¹⁷ „belakásnak” nevezi ezt a viselkedést. A folyamat során a tárgyi környezetet magunkhoz igazítjuk, mialatt a környezet is meghatározza szokásainkat.

Az épített fizikai környezet akkor válik otthonná, ha jól belakják azt. Ha ez nem történik meg, akkor inkonzisztencia alakul ki. Lehetnek ezek apró életvitelbeli hiányosságok és komoly kényelmetlenséget okozó helyzetek is. Például ha túl kis helyen kell sok embernek együtt lakni, vagy kényelmetlenséget okoz a WC konyhából történő megközelíthetősége, illetve a lakás túl sötét, stb. A környezeti

„LAKÁS

105. § (1) A lakás olyan huzamos tartózkodás céljára szolgáló önálló rendeltetési egység, melynek lakóhelyiségeit (lakószoba, étkező stb.), főzőhelyiségeit (konyha, főzőfülke), egészségügyi helyiségeit (fürdőszoba, mosdó, zuhanyozó, WC), közlekedő helyiségeit (előszoba, előtér, belépő, szélfogó, közlekedő, folyosó) és tároló helyiségeit (kamra, gardrób, lomkamra, háztartási helyiség stb.) úgy kell kialakítani, hogy azok együttesen tegyék lehetővé

- a pihenést (az alvást) és az otthoni tevékenységek folytatását,
- a főzést, mosogatást és az étkezést,
- a tisztálkodást, a mosást, az illemhely-használatot,
- az életvitelhez szükséges anyagok és tárgyak tárolását tervezési program szerint (pl. élelmiszer-tárolás, hűtőszekrény elhelyezési lehetősége, mosás céljára szolgáló berendezés, ruhanemű, lakáskarbantartás eszközeinek, egyéb szerszámoknak és sporteszközöknek az elhelyezése).”

(253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről)

¹³ Lawson, B., The Language of Space, Architectural Press, 2005. 164-194.

¹⁴ Dúll A., Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok, 2010.

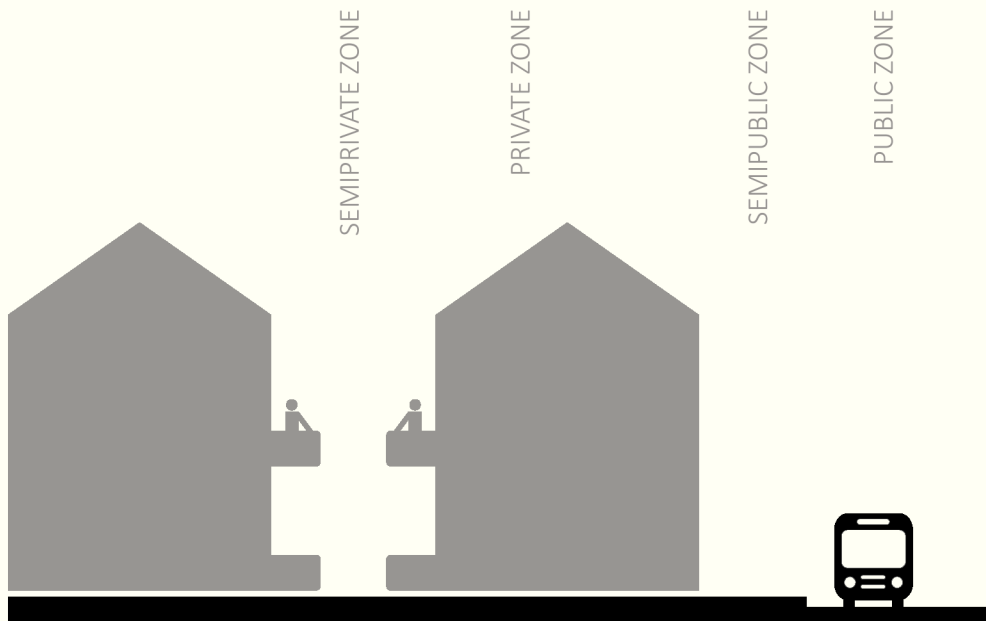
¹⁵ Dúll A., A környezetpszichológia alapkérdései. L'Harmattan, 2009., 213.

¹⁶ <http://www.hoxa.hu>, Fórum - Otthonom. Kinek mit jelent ez a szó. Letöltés: 2011. január 9.

¹⁷ Hernádi M., Tárgyak a társadalomban. Bevezetés a tárgyak rendszerébe. Kozmosz Könyvek, Budapest 1982.

A kellemetlenség érzés csökkentése: (1) a lakó megváltoztatja a helyzetről való gondolkodását, (2) átalakítás, térmódosítás, (3) a lakás elhagyása, költözés

Oscar Newman által felállított térrendszer

tényezőkből adódó zavaró ellentmondások kiküszöbölésére a lakók elkerülő mechanizmusokat alakítanak ki.

A festingeri kognitív disszonancia¹⁸ elmélet értelmében az egyén a kellemetlenség érzésének csökkentésére viselkedésével, gondolkodásával egyensúly kialakítására törekszik. Ha a lakás fizikai jellemzői okozzák a disszonanciát, akkor a lakó háromféleképpen reagálhat: (1) a lakás elhagyása, költözés, (2) átalakítás, térmódosítás, vagy (3) a lakó megváltoztatja a helyzetről való gondolkodását.

Piaget adaptációs elmélete¹⁹ szerint az egyén állandó kölcsönhatásban él környezetével, egyrészt alkalmazkodik hozzá a szervezet belső állapotának megváltoztatásával (akkomodáció, azaz idomulás), másrészt pedig igyekszik megváltoztatni magát a környezetet is (asszimiláció, azaz hasonítás). A szervezet és a környezet közti „feszültségek”, állapotkülönbségek mindkét esetben kiegyenlítődnek - állandóan egyensúlyi állapot felé tartva. Az asszimilációs-akkomodációs folyamatok összefoglaló neve adaptáció (alkalmazkodás).²⁰

Egy „*elég jól*”²¹ kialakított lakás nagyban hozzájárulhat a pozitív otthon érzet kialakulásához. Az alapvető „lakóhelyi szükségletek” ki nem elégülésekor a lakó és otthona közti reláció minősége csökken.

Az építészeti megközelítés szerint a lakás egy „huzamos tartózkodás céljára szolgáló önálló rendeltetési egység”. Az építész házat és lakást tervez, ami a belakás, a kapcsolatok és a történések révén válik otthonná. Az otthon, mint lakóhely, a biztonság, a védettség, a stabilitás és a viszonylagos állandóság szimbóluma. Ezért ennek a területnek a gondozására fordítunk a legtöbb időt. A magunkénak vallott területeket, legyen az ország vagy szoba, alakítjuk, megvédjük, más embercsoportoktól, állatoktól, a természet különböző támadásaitól stb. Ezért háborúzunk, csótányirtót használunk, vagy gátakat építünk.

Oscar Newman teóriája szerint a „Védhető hely” egy „pszichofizikai jelenség”, a társadalom és a fizikai elemek együttesével alakítható ki. Newman „Defensible Space”²² című könyvében az otthonokat és a hozzájuk közvetlenül kapcsolódó területeket négy zónára osztja: nyilvános, átmeneti-nyilvános, átmeneti-magán és magán zónára. A lakás jelenti a magán zónát, amely minden szempontból elsődleges territóriumnak számít. A lakás olyannyira egyénhez, vagy kisebb csoporthoz (családhoz)

¹⁸ Festinger, L., A kognitív disszonancia elmélete. Osiris Kiadó, 2000.

¹⁹ Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., Nolen-Hoeksema, S., Pszichológia. Budapest, Osiris, 1999.

²⁰ Immanuel Kant az emberi tudat működését úgy képzelte el, hogy az emberi megismerés kettős rendszerben működik. Vannak a beérkező adatok, melyeket érzékelés, tapasztalás útján szerzünk, és léteznek öröklöttek. A tudásnak azonban vannak olyan, az emberrel vele született ismeretei, melyek az adatok feldolgozását segítik. Értelmezve a gondolatot, a vele született ismeretek kategóriája valójában a génekkel öröklött értelmező rendszerekként tekinthetőek. Az adatokat az értelmező rendszerek hatályuk alá vonják. Nincs közvetlen nyers érzetadat, ahhoz mindig kell egy meglévő séma. Ezt érti Piaget asszimiláción. Amit kapunk a világból, azt hozzáidomítjuk ahhoz, ami a fejünkben már van. Az akkomodáción viszont azt érti, hogy ami a fejünkben van, idomul ahhoz, amit a világból kaptunk. A kettő együtt alkotja az alkalmazkodás ciklikus biológiai folyamatát, az adaptáció folyamatát. Részletesen lásd: Piaget, J., Az értelem pszichológiája. h.n., Kairosz Kiadó, 1997.

²¹ Bruno Bettelheim az „elég jó szülő” kifejezése nyomán.

²² Newman, O., Defensible Space, New York, Macmillan, 1972.

Fent bal: Bécs, Mexicoplatz 2-3. szabadon megközelíthető belső udvar
Fent jobb: Budapest, Üllői út 60-62. zárt belső udvar
Lent bal: határozatlan territórium; Üllői út
Lent jobb: határozatlan territórium; Óbudai kísérleti lakótelep

tartozik, hogy törvényileg is védett.

Az elmélet azt állítja, hogy az a terület biztonságos, amiért az emberek felelősnek érzik magukat. Newman szerint egy olyan helyen, amely érzékelhetően egy közösség tulajdona, kisebb a valószínűsége a bűnténynek. Elképzelése szerint a bűnözés lehetősége csökkenthető egy jól tervezett környezettel. A fontosnak ítélt tényezők között említi a „természetes ellenőrzést”, amely a területek fizikai jellemzői és a lakók közötti kapcsolatot jelentik, úgy, hogy a lakók belátják a területet és kontroll alatt tudják tartani a történéseket.

Az általános alapelv szerint az építésznek úgy kell megtervezni a lakóhelyeket, hogy a nyilvános, az átmeneti-nyilvános, az átmeneti-magán és a magán zónák egymástól jól elkülöníthetők legyenek. A zónák közti határok olykor nem valós építmények, hanem jelzések. A territoriólis határozott helyek jellemzője, hogy a látogató könnyen olvasni tudja a határok szimbolikus jeleit és a lakó képes ellenőrzés alatt tartani az egyes területeket.

A magán zóna minden esetben a saját tulajdonú egységet jelenti. Az átmeneti magán zóna az a terület, amely tulajdonilag több lakáshoz tartozik, használata a lakóközösség kizárólagos joga, azonban az ott zajló történések már nyilvánosak. Ezek jellemzően a lépcsőházak, a közös udvarok. Az átmeneti nyilvános zóna az a terület, amely felett már a lakók csak korlátozott kontrollal rendelkeznek, de territoriólis a házhoz tartozó területek, ilyen tipikusan a házak előkertje. A nyilvános zóna egyértelműen az utcát, a járdát jelenti, azt a területet, amelyet mindenki korlátozás nélkül használhat. Attól függően, hogy a lakás milyen jellegű „lakó övezetben” van, az átmeneti zónák aránya is más-más, és olykor más-más funkciókat látnak el. Így nagy különbség van a kertvárosias, családi házas lakóövezet és a társasházi lakások között.

Newman zóna felosztása a későbbiekben bemutatott vizsgálatban átszerveződik. A 75 társasház átmeneti tereinek a részletes elemzéséhez a nyilvános és a magán zónák közti terekre vonatkozó fogalmakat a vizsgálat jellegéhez adaptáltuk. Az átmeneti terek a tulajdoni jogok szerint strukturálódnak: **átmeneti-magán** terek az erkélyek, loggiák területe, a **közösségi** terek²³ az „osztatlan közös” tulajdonú területek, azaz lépcsőházak, udvarok stb. és az **átmeneti-nyilvános zóna**, ami jogilag köztulajdon, de territoriólis a házhoz tartozik (pl. ház előtti járdaszakasz).

Az átmeneti és a közösségi zónák védettségei foka éppen olyan szokás és kultúra függő, mint a függönyök használata. Míg Hollandiában azt gondolják arról aki függönnyt rak a házába, hogy „takargatni valója van”, addig máshol az a gazdagság jelképe. A budapesti társasházak legtöbbször a kert, vagy a belső udvar zárt, míg a bécsi társasházaknak többségénél ugyanez nyitott.

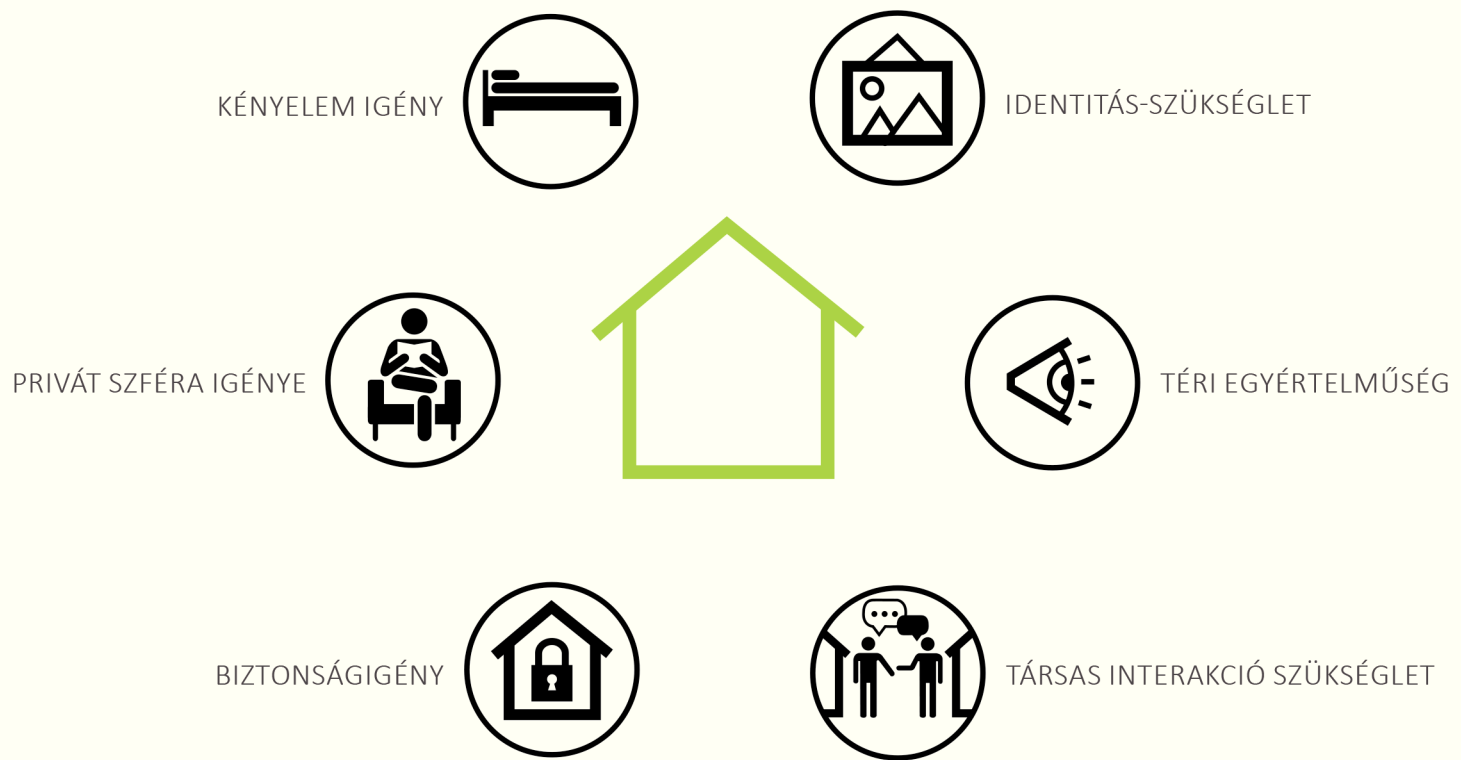
AZ EMBER ÉS AZ OTTHONI KÖRNYEZET KÖLCSÖNHATÁSA

Az otthon, mint épített környezet fő célja, hogy alkalmas legyen az emberi szükségletek támogatására, valamint teret és helyet adjon az otthon igényelt viselkedéseknek, cselekvéseknek. John Zeisel *Sociology and Architectural Design (1975)*²⁴ című munkájában hat alapvető „otthon-szükségletet” nevez meg:

(1) Biztonságigény, mely szerint védve érezzük magunkat otthonunkban, (2) téri egyértelműség, azaz

²³ Ezt a területet Newman „communal zone”-ként említi egy későbbi könyvében, lásd: Newman, O., *Creating Defensible Space*, Institute for Community Design Analysis, 1996.

²⁴ Zeisel, J., *Sociology and Architectural Design*. Volume 6 of *Social science frontiers Sociology and architectural design*. University of Michigan, 1975.

Zeisel (1975) által meghatározott otthonszükségletek

érthető és használható fizikai környezet, (3) privát szféra igénye és kontrollálható legyen a társas közeg, (4) társas interakció szükséglet, mely szerint lehetőség van kapcsolatok létrehozására, (5) kényelem igény, mely nem csupán az otthon, hanem az otthon és környezetének relációjában is meghatározó, (6) identitás-szükséglet, azaz az otthon és az egyén közti kapcsolat kialakulása, mely szerint az otthon a lakót reprezentálja.

AZ OTTHONOK LÁTHATÓ ATTRIBÚTUMAI

A házak és a hozzájuk tartozó tárgyak a közvetlen funkciójukon túl reprezentatív funkciót is ellátnak. Ha valaki választ magának egy otthont, átalakítja és feldíszíti, akkor az a lakó valamely tulajdonságának az egyértelmű kivetítése. Sadalla és munkatársai vizsgálatukban kimutatták²⁵, hogy tárgyak csoportja alapján a személyes attitűd, nagy biztonsággal megjósolható. A személyes tér részleteiből a külvilág felé prezentáltaknak kettős funkciójuk van. Egyik részről segíti és meghatározhatja társas kommunikációt, másfelől pedig mivel erősen állandó jellege van az én (self) egyik legmarkánsabb prezentációja is. Otthon a „Self” azaz az Én reprezentációja. Rámutattak, hogy a házak és a nappalik tere a bent lakók identitását szimbolizálják.²⁶ Kutatásuk során 12 véletlenszerűen kiválasztott háztulajdonost kértek fel, hogy az általuk birtokolt és lakott házakat mutassák be, különös tekintettel a ház utcafronti megjelenésére és a nappalira. Otthonukról a tulajdonosok mindegyike úgy nyilatkozott, hogy azok reprezentálják identitásukat. A vizsgálati helyszínekről készített fotókat több aspektus szerint 99 egyetemi hallgatóval értékeltették. A vizsgálat eredménye alapján a háztulajdonos identitása meglepően jól megjósolható volt. A lakásbelsőben a következő karakterjegyeket lehetett nagy pontossággal leolvasni: intellektuális hovatartozás, udvariasság, érettség (kor), optimizmus, merevség, vállalkozó kedv, családi hovatartozás, és visszafogottság. A ház külső megjelenése pedig a barátságosságról, az artisztikus hajlamról, a személyességről és a visszahúzódról árulkodott. Mind a külső, mind a belső jegyek alapján következtethető a tulajdonos kulturális érzékenysége, a külsőségekhez való kötődés, a konzervativizmus, az individualizmus és a józanság is.

A lakásbelső szorosabban reprezentálja az ént, mint a lakóhely külső megjelenése. Ennek egyéb racionális okai lehetnek. Míg a lakásbelső megjelenésének kialakításánál nagy a szabadságfok, elsősorban a színek, anyagok, bútorok, dekoráció tekintetében, addig a külső esetében ez sokszor már előre determinált. A házak karakterjegyei általában kevésbé változtathatóak. Lehetnek ennek financiaális okai, de létező szabályozások is lemerevíthetik a külső megjelenést. Az otthonok ismertetőjegyeiből arra is következtethetünk, hogy milyen a lakáshoz való kötődésünk.

Zeisel egy másik könyvében²⁷ olyan vizsgálati módszereket mutat be, amelyek segítségével a környezeti attitűdök különféle képpen vizsgálhatóak. Az egyik ilyen lehetőség a környezeti nyomok megfigyelése (a módszer adaptációja a dolgozat alapját képező vizsgálat bemutatásánál olvasható). A kutató a látható jelek céltudatos megfigyelésével detektálja a használati szokásokat, ezekből a

²⁵ Sadalla, E. K., Vershure, B., Borroughs, J., Identity symbolism in housing. *Environmental Behavior*, 1987., 569-587., további vizsgálathoz lásd: Stamps III, A. E., *Physical Determinations of Preferences for Residential Facades*, 1999.

²⁶ Sadalla, E. K., Vershure, B., Borroughs, J., Identity symbolism in housing. *Environmental Behavior*, 1987, 19: 569-587.

²⁷ Zeisel, J., *Inquiry by design: Tools for environmental-behavior research*, Brooks/Cole, California, Monterey, 1981.

nyomokból lehet levezetni a használati szokásokat. A módszer előnye hogy diszkrét, nem befolyásolja a viselkedést, és torzításoktól mentes (mint pl. interjú készítés). A környezeti nyomok ugyanakkor könnyen dokumentálhatóak, hátrányuk, hogy az egyedi esetek erősen torzíthatják az adatfelvételt. A nyomok rögzítésének módja lehet fényképek, videofelvételek, jegyzetek készítése. Az adatok rögzíthetőek táblázat, előre kódolt lista segítségével, de rögzíthetőek a tervrajzokba, térképekbe is. Fontos a vizsgálat részletezettségének és határainak meghatározása és betartása. A környezeti nyomok megfigyelésénél a vizsgálat időpontja (évszak, napszak stb.), vagy időpontjai meghatározók lehetnek, attól függően, hogy mikor történik az adatfelvétel.

OTTHON ÉS KÖRNYEZETE

Az otthon érzés nem csupán a lakás fizikai tereit és az ott lakók társas kapcsolatát jelenti. Az otthon egy rendszer része, mely kapcsolódik szomszédokhoz, az épített és természetes fizikai környezethez, vagy adott esetben egy identitáshoz, például országhoz vagy nemzethez, népcsoporthoz.

Jan Gehl²⁸ munkáiban a köztér aspektusából figyeli, melyek azok a városok, amelyek emberközeli környezetet jelentenek. Könyvei sok szempont szerint értekeznek arról, mi segíti ennek a megteremtését. Rávilágít a környezeti tervezés az emberi percepció, a viselkedési minták és az érzések, érzetek kapcsolatára is.

A szempontok közül kiemeltém azt, melyeknek gondolata a dolgozat szempontjából releváns. Ilyen például a privát szféra megközelítésekor megfigyelhető percepcionális léptékváltozás. Ahogy közelítünk az otthonig, egyre több részletet tartunk fontosnak, egyre alaposabb a helyismeretünk.

Az észlelések sokféleképpen befolyásolják a terekhez fűződő viszonyainkat. A terek nagysága ugyanis meghatározza, miből mennyit tudunk befogadni. Az emberi szem 300 méterről még alig veszi ki az emberi alakokat. 100 méterről viszont már a testtartás és a mozgás karaktere is látható. Az illetőről, minél közelebb van hozzánk, annál több részletet tudunk beazonosítani. Már nem csak felismerjük az ismerősünket, de pár méterről azt is meg tudjuk mondani, milyen kedve van.

A magasházak elszakadnak a földtől, és a hatodik emelet már 20 méter feletti távolságot is jelenthet. Ez már önmagában azt jelenti, hogy a lakóhely és az utca között aktív kapcsolat nem jöhet létre. A normál látóterünkbe alapvetően a vízszintes területet fogadjuk be. Az anatómiai adottságokból sokkal inkább a vízszintes alatti területeket észleljük, a vízszintes feletti zónát kényelmes, normál közlekedés és testtartás esetén nem érzékeljük.

Gehl gondolata szerint azok a köztérnek válnak létezővé, amelyek „kapcsolatban” vannak. Kapcsolatban vannak egymással és kapcsolatban van a „kint és a bent” is. Ezeket „lágy szegélyeknek” nevezi, ez az a határ ahol a város és az épület egészségesen találkozik egymással. A közterületek és a „bent”-ek között húzódó határnak kellőképpen szabdaltnak kell lennie. Ez lehet üzletsor, árkádsor, de fakadhat a tér építészeti értékeiből is. Ha a tér tudja ezeket a tulajdonságokat, akkor a közterületek létezővé válnak. Ott ahol a közterület létezik, ott létezik kommunikáció az emberek között. Ezáltal ott közösség jöhet létre. Ha létezik közösség, akkor ez egy visszafelé mutató folyamat is. Ha egy közösség rendszeresen használ egy közteret, akkor azt a sajátjának is tekinti, építi, és gondozza is azt. A gondolatmenet szerint ezért meghatározó az épített környezet, mivel az fizikai tulajdonságaival

²⁸ Gehl, J., *Life Between Buildings, using public space* New York, 1987.; uő., *Cities for People*, Melbourne Town Hall, 2011.; Gehl, J., Svarre, B., *How to study public life*. Islandpress, Washington, Covelo, London, 2013.; Gehl, J., Gemzøe, L., *New City Spaces*. Danish Architectural Press, 2003.

határozza meg az emberi viselkedést.

„A jól tervezett városrész inspirálja az ott élőket, míg a szegényesen megformált város brutalizálja lakóit.” Richard Rogers írja Gehl *Élhető Városok*²⁹ című könyvének előszavában.

Az otthonhoz való viszonyról meghatározó, milyen úton kell eljutni hazáig, kikkel találkozunk közben. Newman *„Védhető terek”* című munkájában is arra utal, hogy a lakónak szociális kapcsolatban kell lennie környezetével, és a szomszédokkal is egy közösséget kell alkotnia.

Egy hajléktalanokról írott könyvben³⁰ ismertettek különböző szállókat, mik a jellemzői, hol talál magának biztos helyet a rászoruló. Az Előd utcai menedékhely bár nem rendelkezik rossz adottságokkal, és biztos helyet remélhet a hajléktalan, de az oda vezető út meglehetősen veszélyes lehet: „Fontos tudni, hogy az Elődben szinte mindig lehet helyed. Ez lehet a mindenkori vészforgatókönyv, ha sürgősen kell a fedél: ez lehet az utolsó esély, ha már minden más ajtó bezárult előtted. Tudnod kell azonban, hogy az Előd eléggé kemény hely, ahol kemények az emberek. (...) Fontos, hogy reggelente olyan emberekkel távozz, akikkel jóban vagy, akiben megbízatsz. Jó ha többen egyszerre mentek, így jóval kisebb az esélye, hogy kifelé menet megtámadjanak, vagy kiraboljanak titeket.(...)”³¹

Dolgozatomban, ahogy a későbbiekben bemutatott vizsgálati eredmények is igazolják, a korrelációknak igen nagy jelentősége van. A lakóterek átmeneti zónáinak vizsgálata egyértelműen kirajolta, hogy a lakóknak igénye van arra, hogy személyes terük egy szövet része legyen. Egyszerre legyen territorálisan határozott, és egyszerre legyen egy network része. Ha azonban a zónahatárok nem tisztázottak, az épített tér nem egyértelműsíti hol lépjük át a választóvonalat, akkor előbb-utóbb a nem megfelelő viselkedés vagy konfliktus nyomokat hagy a környezeten is. A lépcsőházakban megjelennek az üzenetek, vagy a gondozottság helyett elhanyagoltságot tapasztalhatunk. Abban az esetben ugyanis, ha a félprivát vagy privát hely ambivalens helyzetbe kerül, és a kívülállók azt nyilvános helynek észlelik, akkor az a terület nem megfelelően védhető. Ha nem egyértelmű mások számára a territórium határa, akkor a tulajdonos számára a személyes zóna túlterheltté válik.

Az otthonok és a környezet relációjában az épített és a természetes közegnek egyértelműen támogató vagy romboló hatása lehet. Nem mindegy, hogy a lakás ablakait kinyitva madárcsicsergést, vagy autók dübörgő zaját halljuk. Az otthon környezetének hatásait az átmeneti terek feletti kontroll segítségével szabályozhatjuk. Az átmeneti tér puffer zónaként beenged, vagy szűr. A későbbiekben kifejtett vizsgálat számszerűen mutatja ki, hogy ezeknek a tereknek milyen nagy jelentősége van. Pozitív környezeti kapcsolat esetén kinyitja az otthont a külvilág felé, míg zavaró környezeti hatás esetén szűrőként funkcionál.

Az átmeneti terek és az otthonok közötti elválaszthatatlan kapcsolat egyben azt is jelenti, hogy az átmeneti terek megjelenése részben az otthonok reprezentációja is. A következőkben egy 1568 lakást érintő interpretatív fenomenológiai vizsgálat bemutatása következik, mely az átmeneti terek elemzésével körvonalazza, hogy az épített terek milyen részleteiben, vagy kapcsolataiban figyelhetőek meg törvényszerűségek, illetve mely tulajdonságok milyen viselkedéseket determinálnak az erkélyek/loggiák használatában.

²⁹ Gehl, J., *Élhető városok*. Terc, 2014.

³⁰ Bálint A., Balog Gy., Becze Sz., Benke R., Botyánszky A., Flaskár M., Király H., Kravalik Zs., Petkovics M., Rábay Zs., Siku P., Szabó N., Tóth N., Vojtonovszki B., *HajléktaLand, Szubjektív Értékek Alapítvány*. 2010. A könyvet sajtószámszerű megközelítésben, mint egy útikalauzt építették fel a szerzők.

³¹ Lásd *HajléktaLand*, 40. old.

SATELITE

ERKÉLYBEÉPÍTÉS

SPORTESZKÖZ

LOM,
ÉPÍTÉSI HULLADÉK

RUHASZÁRÍTÁS

KAPCSOLAT

PIHENÉS

SZEKRÉNY, TÁROLÁS

DEKORÁCIÓ

MEGSZEMÉLYESÍTÉS

ERKÉLY: AZ ÉPÜLET
HOMLOKZATI SÍKJÁTÓL
KINYÚLÓ, KONZOLÓS,
FÜGGESZTETT VAGY
PONTSZERŰEN
ALÁTÁMASZTOTT
KIALAKÍTÁSÚ KÜLSŐ
TARTÓZKODÓ TÉR.

E R K É L Y E K , L O G G I Á K

GYEREKJÁTÉK

LÉTRA

VÉDEKEZÉSEK

ERKÉLYKORLÁT
TAKARÁS

REDŐNYBEÉPÍTÉS,
ABLAKCSERE

TAKARÍTÓESZKÖZ

BIZTONSÁGI RÁCS

FALFESTÉS

LOGGIA: AZ ÉPÜLET
HOMLOKZATI SÍKJÁN
BELÜL LÉVŐ, HÁROM
OLDALRÓL FALAKKAL,
ALULRÓL ÉS FELÜLRŐL
FÖDÉMEKKEL HATÁROLT,
HELYISÉGHEZ
KÖZVETLENÜL CSATLAKOZÓ
KÜLSŐ TARTÓZKODÓ TÉR
(OTÉK 253/1997. (XII.
20.) KORM. RENDELET)

ÁRNYÉKOLÓ

- L E H E T Ő S É G E K

LAKÁSÉPÍTKEZÉSEK BUDAPESTEN, 1959-62., AZ ÓBUDAI KÍSÉRLETI LAKÓTELEP

A Magyar Építőművészet '50-es évekbeli lapszámait tanulmányozva az 1958-59-es számokban még csak elvétve találkozunk lakóházakkal, társasházakkal, 1960-ban és az azt követő néhány évben viszont rengeteg megvalósult társasház került publikálásra. Ezek a magyarországi lakástervezésben és építésben a fordulópont évei.¹ A régi lakásmoделlekre már nem lehet alapozni, a bútorzatok mérete és funkciói elavultak.² Egyrészt tömegesen kell lakásokat létrehozni, hogy a lakáshiány csökkenjen, másrészt funkcionálisan kell megközelíteni az új szemléletű lakástervezést, továbbá igen nagy hangsúlyt kell kapjon a gazdaságos kivitelezés is.³ 1950-től a különböző típusú tervek egyrészt az építészeti kísérletező kedvet reprezentálták, ugyanakkor a típusútervekkel foglalkozó bizottság által rendeletileg típusútervvé nyilvánított tervek használatát állami beruházások keretében kötelezővé tették. Ugyanakkor a kétévenként megszerzett típuslakás-tervpályázatok nyertes javaslatai szinte soha nem valósultak meg. A költségcsökkentés a nagyléptékű építkezéseken sorolható, egymással kombinálható szekcióterveket eredményezett.⁴ A politikai vezetés azonban az akkor költséges vasbeton szerkezetek helyett annál olcsóbb és gyorsabb építkezést célt meg, ehhez a téglakonstrukciók tűntek megfelelőnek.⁵ A második – 1961-ben induló – ötéves terv előkészítő, ún. C-terv szakasza 1958-ban indult el, a radikális lakáshiány csökkentés mellett a gazdaságosság volt a legfőbb szempont továbbra is. A kísérleti tervek sorában kitűnik az óbudai kísérleti lakótelep, ahol egy sikeres tervpályázatot követően meg is valósultak a tervezett házak. A pályázatsorozat első üteme – mintegy előkészítésként - a földemek, beépített konyhák, beépített szekrények, valamint új típusú ablak- és ajtószervezetek tervezéséről szólt. Ennek tapasztalataira írták ki 1958-ban az Országos Lakástervezési pályázatot, ezt a nagy horderejű Országos Lakásbútor tervpályázat követi, itt a bútorok szériagyárthatósága volt a legfőbb szempont, majd az utolsó elemként a középmagas épülettervezés kerül középpontba.⁶ A meghívásos tervpályázat nyerteseként Kiss Albert és Pomsár János tervei alapján kezdődött meg a Kísérleti Lakótelep építése.⁷ Már a kivitelezés közben kiállításszerűen a lakásokat és a hozzájuk kapcsolódó berendezéseket is bemutatták az érdeklődőknek. Ennek célja az volt: „hogya a vezetőknek és a nagyközönségnek, a szakembereknek és a lakóknak egyaránt módjában legyen megismerni és véleményt mondani a tervezők elképzeléseiről.”⁸ A telepet több ütemben építették meg, az első

¹ Az ötvenes évek végétől a lakáshoz való jutást két kormányrendelet szabályozta: az 1074/1957. majd a módosító 39/1959. Kormányrendelet értelmében lakáshoz a fizikai munkások és a „munkában kiváló dolgozók” juthattak, később azok kaphattak lakást, kiknek „fontos szerepük van a népgazdaság fejlesztésében. Új építésű lakáshoz való jutás igen kevés embernek sikerülhetett, Budapesten 1966-ban a 100 lakásigénylőből 2 jutott új építésű lakáshoz. Lásd: Körner Zs., Nagy M., Az európai és a Magyarországi telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Terc, 2006., 248.

² „Az állami lakásépítések számának növekedésével egy időben jelentkezett a lakásnormák meghatározásának szükségessége. A lakásnormák az egész- és félszobák rendszerén alapultak. Eredetileg minimálisan tizenhét négyzetméteres szobát és kilenc négyzetméteres félszobát írtak elő. Elvileg egy szobára két személyt, fél szobára egy személyt számítottak. Így alakultak ki az ún. másfélszobás és egy plusz két félszobás lakások. A későbbiekben csökkentették a szobák méretét, tizenkét négyzetmétertől már egésznek számítottak egy helyiséget, és egyre gyakoribbá váltak a hat-hét négyzetméteres félszobák is. A lakáskiutalások során a sok lakásigénylő és a nagyobb lakások hiánya miatt a nagyobb családok - a norma szerint számukra megfelelő nagyságúnak tartott lakások helyett - kisebb lakásokba kényszerültek. Ez meglehetősen túlzásfolttságot okozott.”

(http://archivnet.hu/gazdasag/ha_felepul_vegre_a_hazunk....html, Tóth Anita Eszter, letöltés: 2015.10.26.)

³ Budapesten 588/1939 számú Fővárosi Közmunkák Tanácsa által meghozott Építésügyi szabályzata értelmében zajlanak az építkezések, míg a vidéki területeken az 1947-ben közreadott Országos Építésügyi Szabályzat szerint épülnek az épületek. OÉSZ előírta milyen és mekkora helyiségeket lehet létrehozni: lakás minimális alapterülete 40 m², ha ennél kisebb, akkor csatornával ellátottnak kell lennie. Minden lakásnak tartalmaznia kell egy 16 m²-es helyiséget, és a további lakó helyiségek sem lehetnek kisebbek mint 7,5 m², melyek nem számíthatók egybe másodlagos megvilágítású helyiségekkel. Lásd: Körner Zs., Nagy M., Az európai és a Magyarországi telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Terc, 2006., 176.

A 2058/1958. Kormányzintű határozatban rögzítették, hogy a lakások átlagos méretének 43-m²-nek kell lennie. Ez a későbbiekben 53 m²-re nőtt.

⁴ Lásd pl. a Lakóépülettervező Iroda Nemzeti Vállalat által készített 50. III. 5 jelű, az 50. III. 7 jelű, és az 50. III. 6 jelű típusúterveket, ezekkel kezdték felépíteni Dunaújvárost, az egykori Sztálinvárost. A témához részletesen lásd: Branczik M., Keller M., Korszerű lakás 1960. Budapesti Történelmi Múzeum – 1956-os Intézet – Terc, Budapest, 2011.

⁵ Ez a törekvés hozta létre az ún. 14-es és 16-os típusúterveket. Itt három párhuzamos főfal között helyezkedtek el a helyiségek, és megjelent a zsákszoba is. Lásd: Branczik M., Keller M., Korszerű lakás 1960. Budapesti Történelmi Múzeum – 1956-os Intézet – Terc, Budapest, 2011.

⁶ Az Építésügyi Minisztérium pályázatsorozatához az Iparművészeti Tanács által kiírt szőnyeg és lakástextil, valamint világítótest pályázat is kapcsolódott.

⁷ Az Óbudai Kísérleti Lakótelep tervezésében résztvevő építésszek: Árkai István, Benjámin Károly, Boross Zoltán, Bőjthe Tamás, Csordás Tibor, Dul Dezső, Horváth János, Kiss Albert, Kiss E. László, Kovács Jenő, Körner József, Köves Emil, Legány Zoltán, Márton István, Márton Olga, Pásztor Lajos, Pomsár János, Radnai Lóránt, Regula Ede, Rimanóczy Gyula, Rimanóczy Gyula, Rimanóczy Jenő, Südi Ernő, Szőke Gyula, Tarján László, Wagner László.

⁸ Egressy I., Kísérleti lakások, új berendezések az óbudai lakótelepen. Magyar Építőművészet, 1961/1, 5.

ütemben az 1-3 emeletes telep részlet készült el, ezt követte a 4-8 emeletes házakat magában foglaló övezet. A lakásokkal szemben támasztott igény az építőipar és lakáskultúra akkori mércéjéhez és lehetőségeihez viszonyítva szokatlanul magas volt. A kis alapterületű lakásoknak teljes értékű háztartás vitelére alkalmas egységet kellett képezniük, szemben az akkor már hírhedté vált „Cs” (csökkentett értékű) lakások komfortfokozatával, mely egyszerűen a méretek csökkentésével és a funkciók elhagyásával érte el a megfelelő gazdaságossági fokot.⁹ Különösen fontossá vált a lakóterületek optimális használhatóságának megteremtése. A kisméretű lakóbútorok akkor még nem szerepeltek a bútorgyártásban. A kísérleti lakótelep kapcsán felépülő projekt talán legnagyobb vívmánya ezeknek a kisméretű bútoroknak a bevezetése a magyarországi lakáskultúrában és sorozatgyártásuk beindítása a bútoriparban. A következő évtizedekben épülő sokszázezer lakás berendezhetőségének alapjait teremtették meg ezzel. A tárolás a kis lakások esetében az akkor még egyáltalában nem általános beépített szekrények betervezésével volt elérhető, ez a bútorozás nagymértékben felszabadította az egyébként is szűkös tereket. A kísérleti lakótelep létrehozása, gondolata és céljai, mind az emberséges és lakható környezet kialakítása területén nagy horderejű lehetett volna. A telep létrehozása a „hazai építészet, a szociális lakásépítés és a lakáskultúra fejlődése szempontjából egyaránt sorsfordító eseménynek tűnt. (...) A sorsfordítás szerepét a történelem végül a házgyárakra osztotta...”¹⁰ Az óbudai kísérleti lakótelep ma a 70-es évek emberi léptékeket mellőző óbudai lakótelep-hálózatának árnyékában húzódik meg. A területet gazdagon benőtte a zöld növényzet. Az eredeti parkosítás tereptárgyai még fellelhetőek, de funkciójukat régen elvesztették. A terület népszerű sétálóövezet, „kutyások” és „babakocsisok” kedvelt helye. Az övezet budapesti viszonyokhoz mérten rendben tartott, külső szemlélőként innovatívnak tűnik. A területen az elmúlt években két gazdagon felszerelt zárt játszótér is létrehozta, melyek jó minőségű anyagokból épültek. A házak általános tekintetben esztétikailag megkopott minőségben, de még „állják a sarat”. Az épületszerkezetek láthatóan megkoptak és elavultak. Bár még jól láthatóak a tervezők homlokzati elképzelései, a későbbiekben tárgyalt lakás-perszonalizáció külső megjelenési formái lassan „felfalják” az épületek eredeti megjelenését.

A témám tekintetében igen karakteres esettanulmány az óbudai kísérleti lakótelep. Már a pályázat kiírása kapcsán kategorikus gondolatok kerültek lefektetésre, melyeket a tervezők kreatív lakóterekké formáltak. Az akkor még úttörőnek számító térszervezési elvek ma szinte minimum követelménynek számítanak.¹¹ A gondolatok lefektetése és megvalósulása óta több mint 50 év telt el. A házak azóta is érintetlenek, csak a lakók minimális tér- és felületmódosító akciói hagytak nyomokat (loggia beépítések, homlokzati szín változtatások, burkolatok, stb.). Egressy Imre, a pályázatot megtervező és lebonyolító „fővédnök” szavait idézve: „Kétségtelen, hogy a lakás alaprajzát csakis a berendezési tárgyak, elhelyezésének figyelembevétel lehet megtervezni. Azonban a legjobban megtervezett lakás is értéktelenné válik, ha berendezés nem alkalmazkodik az alaprajzi elgondoláshoz”¹²

A lakóháztervezés kísérleti szakaszának tendenciája az 1962-es évvel fordul át, elindul a panel program és a modulkoordinált szerkezetekben épített lakások veszik át a főszerepet. A tömeges lakáshiányra ugyanis a lakótelepek adják meg Magyarországon a választ. Az építőipari tömegtermelés volt a kor nagy kihívása, ekkor indul be a „házgyári építés” Magyarországon. A lakások ugyanolyan tömegcikké válnak, mint bármely más használati tárgy. A tipizált előregyártott otthonok megjelenésében Kunszt 1962-ben a pozitív előképként francia és szovjet példákra hivatkozik, így a probléma jó megoldását látja.¹³ Előnyei valóban közismertek, valóban olcsón, nagy számban, relatív kevés munkaerővel, gyorsan lakások építhetők. A környezetpszichológia tudományának segítségével viszont tudjuk, a lakás nem feltétlenül jelent otthont is.¹⁴

⁹ A különböző lakástípusok megadott férőhely szám, ún. norma alapján készültek. A kis alapterület az akkori hagyományoktól elrugaszkodott új típusú lakásberendezést és lakáshasználatot is vont maga után. Például a szoba közepén elhelyezett nagy ebédlőasztalok helyett dohányzóasztalok, fotelek és sok esetben fekhelyé alakítható kanapék kerültek. A 7-9 m²-es konyhák helyett a modulizált, variábilisan beépíthető „mindentudó” konyhaszekrényeknek köszönhetően ez a helyigény 5-6 m²-re csökkenhetett. A garzonok esetében ezekkel az eszközökkel a főzés funkció akár kompakt konyhafülkében is megvalósulhatott.

¹⁰ Szántó K., Kísérleti lakótelep. arc'6. Az Új Magyar Építőművészet melléklete, 2001. április, 44.

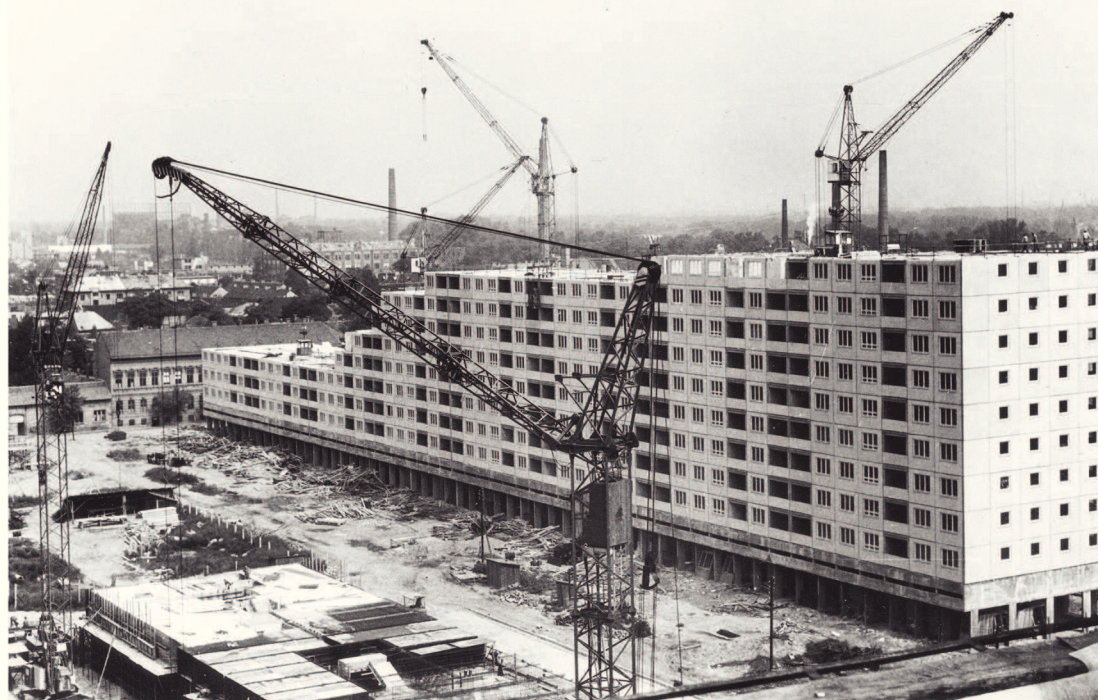
¹¹ Előírás volt például az olyan fürdőszoba kialakítás, amely lakószobától függetlenül is megközelíthető, továbbá a kis terek jól bútorozhatósága is is értékelés szempont volt.

¹² Egressy I., Kísérleti lakások, új berendezések az óbudai lakótelepen. Magyar Építőművészet, 1961/1, 10.

¹³ Kunszt Gy., Technika és művészet a modern építészetben. Kézirat. Bp., Felsőoktatási Jegyzetellátó, Rotaprint, 1962.

¹⁴ A panelházak kérdése az egyik legnagyobb megoldandó probléma ma Magyarországon. Ezek a lakások kisméretű, mégis a praktikum alapelvein alapuló, kötött alaprajzokkal épültek. Az otthon érzés kialakulásához azonban szükség van az „otthon teremtés” lehetőségére is. A terek perszonalizálása, személyessé tétele csak egészen kis mértékben lehetséges a „kötött” vasbeton szerkezetből fakadóan. A tömegtermelés minden területen az uniformizálódás érzését vonta maga után. Ez az építési technológiából fakadó gyors amortizáción túl közvetlen oka a lakások, a házak és a környezetük jelenlegi állapotának. Lásd: Dúll A., A környezetpszichológia alapkérdései. L'Harmattan, 2009. 171.; Körner Zs., Nagy M., Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Terc, 2006., 333.

Fent: József Attila lakótelep 1966. (forrás: Fortepan/Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)
Lent: Óbuda 1970. (Fortepan/Stipkovits Fülöp)

A VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA

A megfigyeléseken alapuló elemzés
A vizsgált házak térstruktúrájának elemzése, Newman gondolatainak adaptálása
A vizsgálat határainak kijelölése: 75 budapesti társasház
A vizsgálat menete
Az erkélyeken/loggiákon használt tárgyak tipológiája
Környezeti tényezők szerinti csoportosítások
A bejáratok típusa szerinti csoportosítás
A közlekedők típusa szerinti csoportosítás.....
A házak, adatok

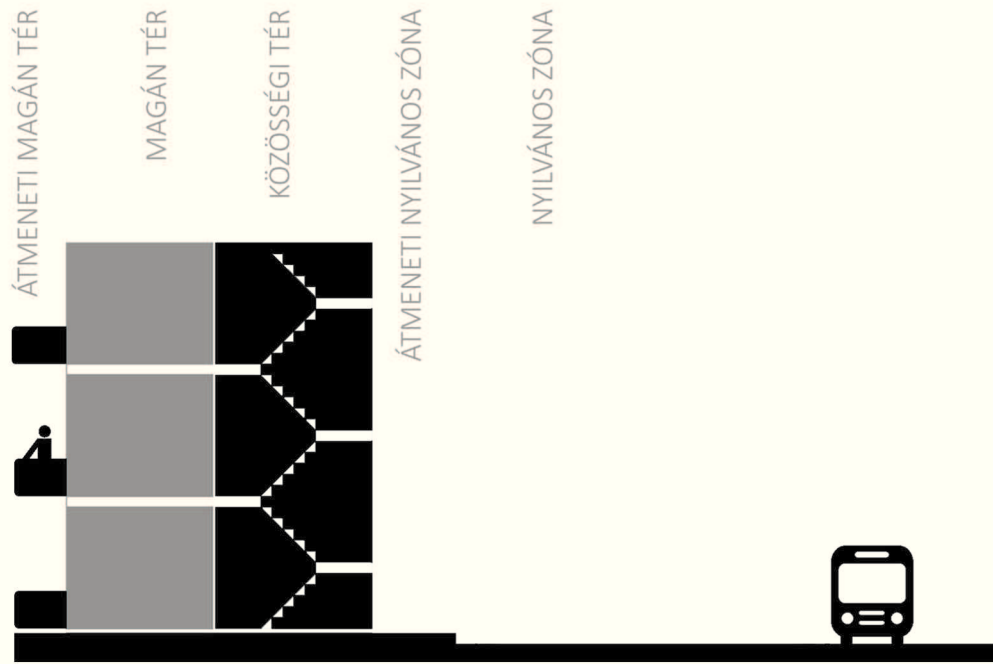
Az előzőekben bemutatott elmélet alapján került sor a disszertáció gerincét képező vizsgálatra. **Az „otthon-érzés” építészeti eszközeinek** kutatásához szükséges volt körvonalazni a vizsgálat tárgyát és módszerét. Első lépésként a vizsgálni kívánt lakástípus meghatározása, a lakás, mint átfogó téma szűkítése történt meg, majd a lakások vizsgálati módszerének pontosítására került sor. A módszer az előző fejezetben kifejtett vonatkozó szakirodalmakra és vizsgálati eredményekre épül.

A vizsgálat tárgya a Magyar Építőművészet folyóiratban 1959-62 között megjelent 75 budapesti lakóház, a **módszere pedig egy megfigyeléseken alapuló analízis**, melynek során a házak „átmeneti” tereinek használatáról gyűjtünk környezeti nyomokat. A megfigyeléseket a használat típusa szerint csoportosítva, számszerűsített adatokká konvertáljuk. Az így nyert információkat összevetjük a környezeti tényezőkkel, vagy a ház alaki tulajdonságaival. A nyert eredményekből konklúziókat levonva történik meg az analízis.

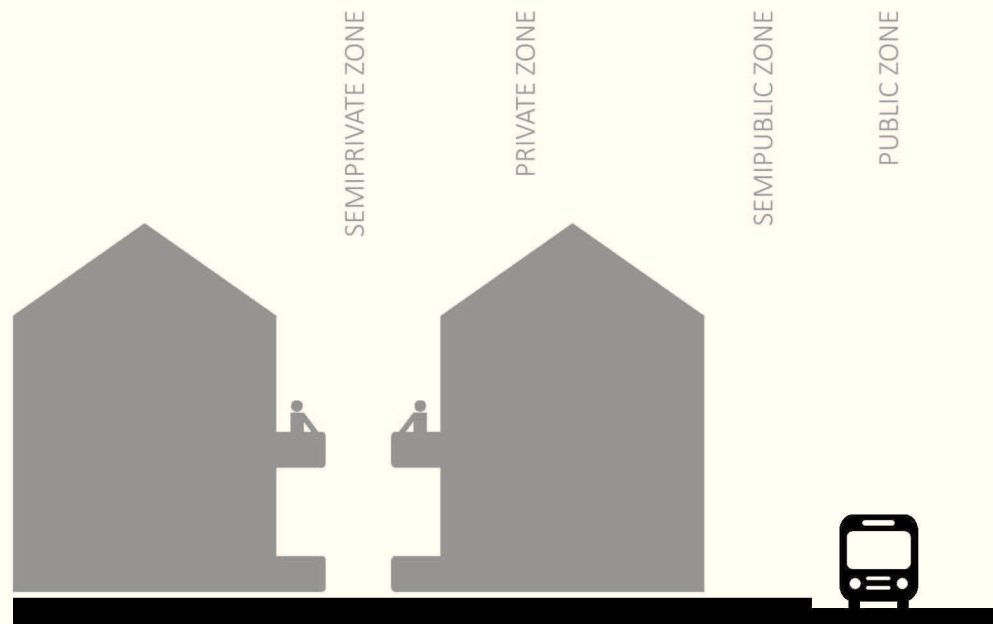
Az 1959-62 közötti időszak izgalmas volt a lakástervezés tekintetében. Az építész tervezők új, gazdaságos, funkcionális alaprajzú és berendezésű lakások tervezésével kapcsolatban meghatározó szakmai vitákat folytattak. Budapesten ekkor még mindig nagy volt a lakáshiány, és sok volt az építészeti feladat. A II. világháborús és az 1956-os károk utáni foghíjak helyére új lakóházak kerültek és az egyre szorítóbb lakáshiány enyhítésére épülő nagyblokkos panel lakótelepek még nem vették át a főszerepet.⁴⁶ Az akkori Magyar Építőművészet lapszámok, melyből a házak kiválasztásra kerültek, a kor meghatározó szakmai folyóiratai voltak, azaz a szakma az itt publikált házakat tarthatta kiemelten fontosnak, példaértékűnek.⁴⁷

⁴⁶ Az első paneles szerkezetű lakótelep az Üllői úti (József Attila) lakótelep, építés 1958-64., lásd Ferkai A., Lakótelepek, Budapest, 2005. A témához átfogóan lásd: Szelényi I., Konrád Gy., Az új lakótelepek szociológiai problémái, Akadémia, Budapest, 1969.; Preisich Gábor: Budapest városépítésének története: 1945-1990, Tanulmányok, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1998.; Körner Zsuzsa, Nagy Márta: Az európai és a magyar teletyszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig, Terc, 2006.; Deák S. (szerk.), Városépítés Magyarországon a felszabadulás után, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1973.

⁴⁷ A korszak rövid bemutatása a „Lakásépítkezések Budapesten 1959-62 között” – keretes alfejezetben

Vizsgálathoz használt térrendszer társasházak esetében

Oscar Newman által felállított térrendszer

A MEGFIGYELÉSEKEN ALAPULÓ ELEMZÉS

Az épített környezet hatásait valamint a terek és használói közötti kölcsönhatásokat többféleképpen tanulmányozhatjuk. Zeisel Inquiry by Design című könyvében a környezeti-viselkedési kutatások számára öt alapvető megközelítést vázol fel: (1) az érzékelhető nyomok megfigyelése, (2) a viselkedés megfigyelése, (3) célzott interjúk készítése arról, hogy az egyén hogyan érzékel egy adott helyzetet, (4) kérdőíves vizsgálat, (5) dokumentumok, hivatalos adatok, levéltári kutatás, építészeti tervek vizsgálata.

A doktori kutatás során végzett vizsgálatban a házak átmeneti terében megfigyelt környezeti nyomok analízise történt meg. A terekben megjelenő tárgyak, változtatások árulkodó jegyeiből következtetünk arra, hogyan használják azt lakóik, miként avatkoztak be a téri adottságokba, mikre használják és hogyan élnek meg a helyiségeket.

Az elvégzett analízis egy kvantitatív kutatás, ahol a megfigyelések adatokká válnak és az adatokból pedig következtetéseket vonunk le. A kutatás így értéksemleges, a szubjektív meglátások nem befolyásolják meghatározó módon az eredményeket.

A vizsgálat során előzetes hipotéziseket tesztelünk egy strukturált rendszerben, melynek eredményei számszerűsített adatokban jelennek meg. Ezekből ok-okozati összefüggések és általános törvényszerűségek következnek, ami alapján megjósolhatóak bizonyos emberi viselkedések.

A munkám során többször felmerült, miért nem kérdezzük meg egyszerűen a lakókat, szeretik-e a környezetüket, továbbá miért nem kerülnek a lakások belső terei is elemzésre? Erre 2010-ben kísérletet tettem és három otthon helyzetet próbáltam elemezni. A vizsgálat sikertelen lett, mivel a bent lakók különböző módokon ugyan, de erősen befolyásolták a feldolgozást. A készített interjúk és a felkutatott dokumentumok nem vágtak egybe, a lakásokról megmaradt több évtizedes emlékek eltorzultak. A belső terek elemzéséhez pedig a környezeti nyomokat nem lehetett adekvát módon feltérképezni, mivel a valós használatokat néha „eltakarták” a vizsgálat készítése előtt. Ennek tapasztalatait figyelembe véve sikerült Dúll Andrea Ph.D. segítségével egy olyan módszernek az alapjait lefektetni, amely ezt az empirikus kutatást eredményezte⁴⁸. A lakás az 'Én'-nel (Self-vel) azonosítható. Ennek vizsgálata más irányú szakmai tapasztalatokat is igényel, még egy építészeti elemzés kapcsán is. Ezért a környezeti-viselkedéseknek egy olyan analízise történik meg, melyben úgy kutatjuk az ember és környezetének viszonyait, hogy a lakók megkérdezése helyett a „környezeti nyomokat” analizáljuk.

A VIZSGÁLT HÁZAK TÉRSTRUKTÚRÁJÁNAK ELEMZÉSE, NEWMAN GONDOLATAINAK ADAPTÁLÁSA

Oscar Newman a már bemutatott Creating Defensible Spaces című munkájában elemzi a különböző lakás, ház és lakóövezet típusokhoz tartozó használati zónákat. (Public - nyilvános, Semipublic - „fél-nyilvános”, Semiprivate - „fél-magán”, és Private azaz magán zóna). A 75 ház vizsgálatához Newman struktúrájából kiindulva egy új, öt elemből álló térrendszer került felállításra.

⁴⁸ 2011-ben részt vettem a BME Építőművészeti Doktori Iskolájában Dúll Andrea Ph.D. Környezetpszichológia kurzusán, és a tárgy követelményeinek eleget tettem.

Fehérvári út
31

A struktúra ugyanúgy a nyilvános és a magán területek közti átmenetet rendszerezi. Ezek az „átmeneti terek” már a lakások falain kívül vannak, de tulajdonilag/territoriálisan még nem közterek, azaz többek között az erkélyek, lépcsőházak, kertek, előkertek, társasházak közös használatú tereit értjük így.

Az **átmeneti magán terek** a lakó saját tulajdonát képezik, de ami ott történik, azok mindenki által láthatóak, ezáltal publikusak. Ezek az erkélyek, teraszok, és loggiák, családi házak esetében a kertek is. A **közösségi terek** azok, melyek jogilag a lakáshoz tartozó „osztatlan közös tulajdonok”, a tulajdonosok mindegyike jogosult a használatára, azonban ezt a jogot egyikőjük sem gyakorolhatja a többi tulajdonos sérelmére. Ezek a bejáratok, a lépcsőházak, a társasház elkerített saját kertje, és a közös használatú zárt helységek. Az **átmeneti publikus** terek pedig köztulajdonú terek, melyek territoriálisan mégis az adott ház közösségéhez tartoznak. Ilyenek lehetnek a ház előtti járdaszakaszok, vagy például az Attila út 17. és az Attila út 23-25. cím alatti házak előtti lépcsős átjáró udvar.

A VIZSGÁLAT HATÁRAINAK KIJELÖLÉSE: 75 BUDAPESTI TÁRSASHÁZ

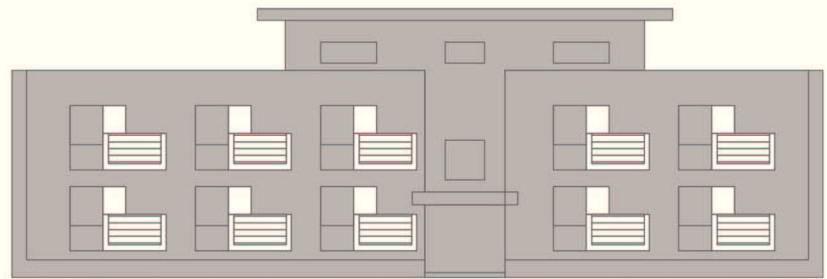
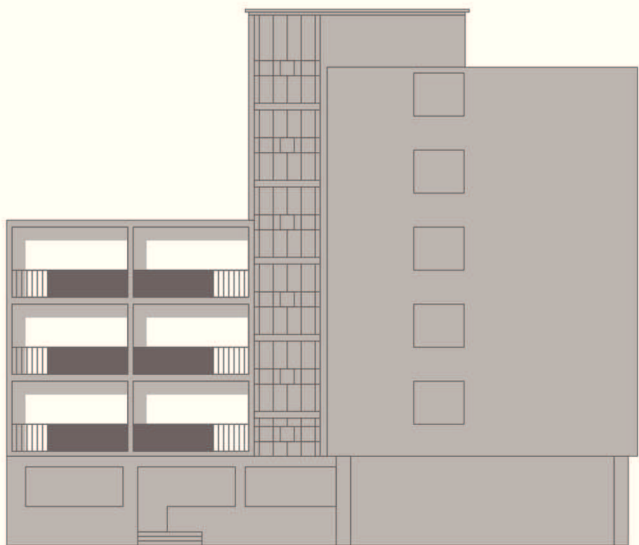
Az „otthon-érzés” kutatásának építészeti eszköztára időben, térben, és a házak építészeti értékeit tekintve is lehatárolásra került. Ezek a kritériumok a következők voltak:

Az **építészeti értékek** tekintetében a szűrőt a kor és a korabeli publikáltság jelentette. Így a lap számaiban megjelent házak közül további szűkítés, szubjektív válogatás nem történt. Más követelmények viszont csökkentették a vizsgálandó házak mennyiségét.

A vizsgálat sajátosságai miatt a **társasházakra**, valamint az **erkéllyel vagy loggiával rendelkező** lakóházakra szűkült a lista. Társasházak esetében minden lakásnak lehet egy megfigyelést befolyásoló egyedi története az adatfelvétel pillanatában (éppen akkor felújítják, akkor költöznek, stb.). Így olyan házak kerültek kiválasztásra a megjelent publikációkból, melyek társasházi szituációk, és egy azon lakás típusból minimum 6 vizsgálható egyszerre, ezáltal csökkentve az egyedi esetek torzító hatását. A 75 házban átlagosan 32 lakás van, így amennyiben a 32 lakásból egy különleges helyzetbe kerül, akkor az még nem módosítja a vizsgálati eredményt meghatározó módon. Természetesen ha egy ház lakásai folyamatosan „különleges helyzetbe” kerülnek, akkor az meghatározó és az nyomot hagy a környezetben. Ilyen ház például a Fehérvári út 31. szám alatti lakóház, ahol az átmeneti tereken sokszori átépítések nyomai olvashatóak le.

A kiválasztott 75 lakóház mindegyike budapesti, mivel a lakások vizsgálatának fontos része volt, hogy a házak akár rendszeresen is megfigyelhetőek legyenek, valamint közel egy helyszínen **hasonló környezeti és kulturális rendszernek** legyenek a részei. Ugyanakkor a megadott időszakban Budapesten épült annyi és olyan minőségű, illetve kísérleti jellegű lakóház, amely tulajdonképpen a kutatást lehetővé tette. Természetesen vidéki városok, vagy éppen más európai városok hasonló tendenciái is vizsgálhatók lennének, azonban a budapesti korpusz különlegessége okán önmagában is vizsgálhatóvá vált.

További kritérium, hogy csak azok a lakások kerültek bele a vizsgálatba, amely privát átmeneti terén látható-érzékelhető, mire is használja lakója. Így a franciaerkélyes és az erkély nélküli lakások nem kerültek bele a válogatásba. A franciaerkélyeken, mint átmeneti tereken kis méretük okán ritkán helyeznek el tárgyakat, így itt sokkal kevesebb környezeti nyom figyelhető meg. Továbbá az olyan lakóház sem szerepel a dolgozatban, amelynek a zárt a loggiája miatt nehezen ítélni meg annak használata.

A VIZSGÁLAT MENETE

A vonatkozó Magyar Építőművészet számok áttanulmányozása után a megadott kritériumoknak megfelelő házak helyszíni bejárása következett. Ez több helyen alaposabb kutatómunkát igényelt a címek változása, vagy hibás adatok, esetleg pontatlan meghatározások, vagy más helyen készített fotók miatt,⁴⁹ végül mind a 75 házat sikerült beazonosítani.

A helyszínek bejárásakor a házakról **fotódokumentáció**, a megfigyelésekről **jegyzetek** készültek. A dokumentációként készített képek a házak általános állapotát és környezeti illeszkedését mutatják be. További fotók készültek az épületek részleteiről, az átmeneti-magán területekről, azaz erkélyekről és loggiákról, valamint a bejáratokról, elsősorban a függőfolyosókra, kertekre, előkertekre és közösségi területekre koncentrálnak. Ezt követően a publikációkból hiányzó vagy hiányos adatokat gyűjtöttük be: alaprajzok, védettségek, helyi szabályozások, stb.

A vizsgálat illusztrálására a fellelt dokumentumok alapján (alaprajzokból, ortofotókból, publikációs fotókból, stb.) a vizsgált épületekről **grafikus ábrázolások születtek**. A rajzok sematizált ábrázolástechnikával bemutatják a házak karakterét, valamint törekszik az átmeneti terek jellegét is érzékeltetni. A szürke színnel ábrázolt házakon feltüntetett fehér felületek a vizsgálati helyeket jelölik. A későbbiekben ezek lesznek azok a befogadó felületek, ahol a használatot reprezentáló piktogramok elhelyezésre kerülnek. A rajzok minden esetben a házak eredeti állapotát ábrázolják, a változásokat a későbbiekben bemutatott piktogramok rögzítik.

Az ábrázolások részleteikben is a kutatási eredmények illusztrálását szolgálják úgy, hogy azok elemkészlete egyben egy jelölési kód is. Az erkélyek/loggiák szerkezeteinek bemutatására többféle korlát vagy mellvéd jelölést használtunk, úgymint áttört fém korlát, tömör beépítés/mellvéd, üvegezett fémkorlátok stb. Az ábrázolás arra törekszik, hogy érzékeltesse az erkélyek beláthatóságát. Ezeket túl a különleges egyedi megoldásokat is próbáltuk ábrázolni, hogy teljesüljön az első kitétel, mely szerint a rajzok a házak alapvető karakterét is bemutatják.

A korláttípusokon túl megkülönböztethetőek a rajzokon az erkélyek a loggiáktól, ennek érdekében a loggiák sematikus árnyékjelölést kaptak.

Az ábrázolások célja az, hogy egységes keretek között legyenek bemutathatóak a megfigyelések úgy, hogy az abból nyert adatokból és az egyes jellemző helyzetekről megállapítások születhessenek. A vizsgálat az erkélyeken elhelyezett tárgyakat és az átalakításokat osztályozza, összegzi, majd azokat összeveti a házak környezeti tényezőivel, és a ház közösségi zónáinak típusa szerinti besorolásával.

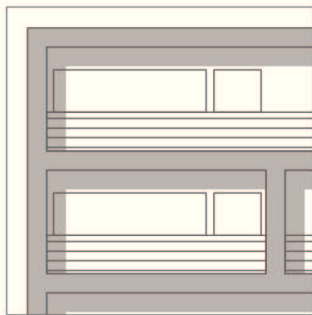
AZ ERKÉLYEKEN/LOGGIÁKON HASZNÁLT TÁRGYAK TIPOLÓGIÁJA

Az épületek bejárásakor azt figyeltük meg, hogy a lakók milyen jellemző módokon élik meg átmeneti magánterületeiket, hogyan személyesítik meg erkélyeiket és milyen funkciókkal ruházzák fel azokat. Az erkélyeken/loggiákon 24 féle tárgytípust, vagy viselkedést lehetett megfigyelni, ez alapján az átmeneti tereken látható tárgyakról csoportokba szedve piktogramok készültek.

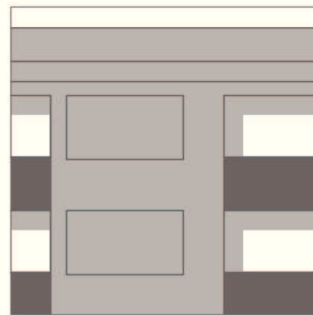
⁴⁹ pl. a Lendvai utca lakóháza, mely egy Lendvai utcai házzal azonos alaprajzú ház, de egy másik helyszínen épült meg más anyagokból. A fotón szereplő házat nem sikerült felkutatni.

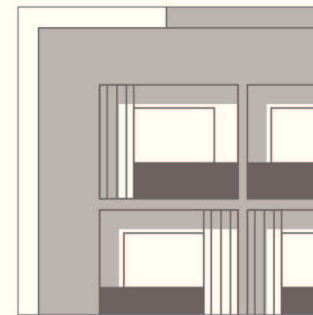
Áttört-zárt korlát

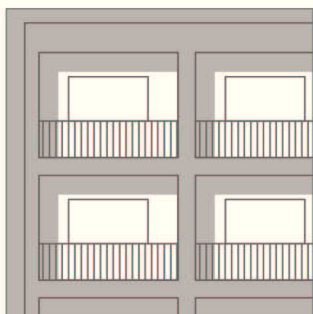
Üveg-fém korlát

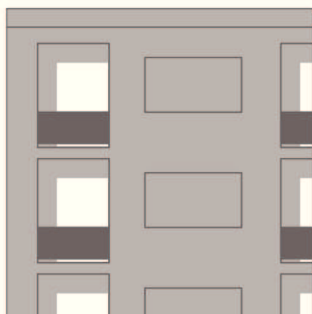
Zárt mellvéd

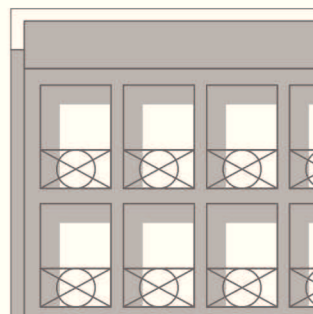
Áttört-zárt korlát

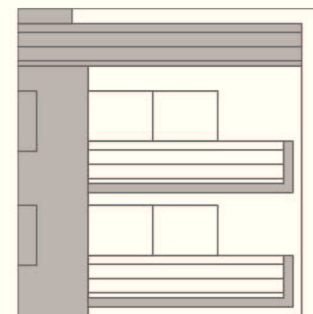
Áttört korlát

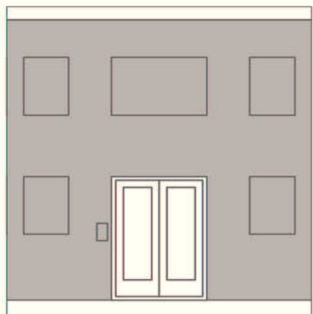
Zárt mellvéd

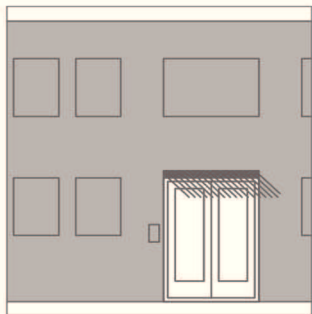
Üveg-fém korlát

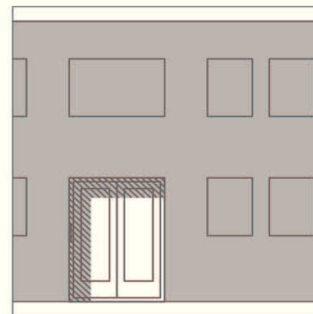
Áttört-zárt korlát

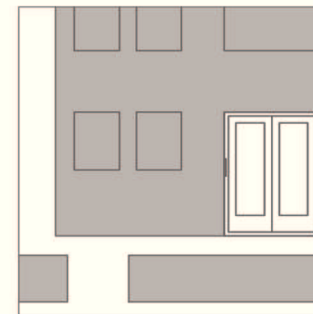
Utcáról nyíló előtető nélküli bejárat

Utcáról nyíló előtetős bejárat

Utcáról nyíló visszahúzott bejárat

Kertből előkertből nyíló bejárat

A tárgytipusok négy csoportba kerültek aszerint, hogy milyen kötődést jelent az adott tárgyhasználat. A tárgytipusok/viselkedések közül 7 került az „otthon igényű térhasználat” kategóriába (zöld), 11 került a „funkcionális használati” kategóriába (kék), 2 a semleges zónába (szürke) és 3 pedig a „negatív használat” (fekete) közé. Ez a megközelítés alapvetően a terek és lakások megfelelőségére világít rá. Ha az erkélyt/loggiát a lakók pozitívan élik meg, az azt feltételezi, hogy a lakók otthonukhoz való kötődése is megfelelő.⁵⁰

A megjelenő tárgyak vagy átalakítások különböző igényeket elégítenek ki: (1) működést segítő tárgyak/viselkedés: antennák vagy légkondicionáló berendezések, különböző tároló funkciók, sporteszközök tárolása az erkélyeken, vagy a belső tér növelése érdekében a loggiák beépítése, (2) védelmi célú beavatkozások, mint rács, kamera felszerelése, stb., ez leginkább a földszinti könnyen megközelíthető lakásokra jellemző, (3) védekezések az erős napsugárzástól, csapadéktól vagy a madaraktól, (4) felújítás kapcsán történt változtatások, mint nyílászáró csere, vagy az igen gyakori redőnybeépítés, valamint határoló falak újra festése, ami leginkább a loggiák esetében jellemző, (5) a dekoráció megjelenése egyértelműen azt bizonyítja, hogy az átmeneti magán tér a lakótér szerves része, melyet a tulajdonos ápol, (6) pihenő bútorok megjelenése, mely az „otthon igényű térhasználat” jellegzetes tárgya, vagy az erkélyek alaprajzi méretéből következő összecsukható székek. Bizonyos elemek több csoportba is besorolhatók, a redőnyös ablak beépítése éppen annyira tartozik a védelmi szempontok, mint a szükséges felújítás miatti beavatkozások közé.

Feltevésünk visszaigazolására az ideális erkélyről egy kérdőív segítségével kerestük a választ. Az válaszadók többsége ideális erkélynek azt tartja, ahol lehetséges a rekreáció, a pihenés, és ahol virágokat lehet tartani. Feltételezésünk szerint ha a lakók szeretik az erkélyeiket, akkor ezekhez a viselkedésekhez kapcsolható tárgyak jelennek meg ott, vagy az erkélyt láthatóan az élettér részeként használják (például: Árpád fejedelem útja 54-es ház Dunára néző erkélyei).

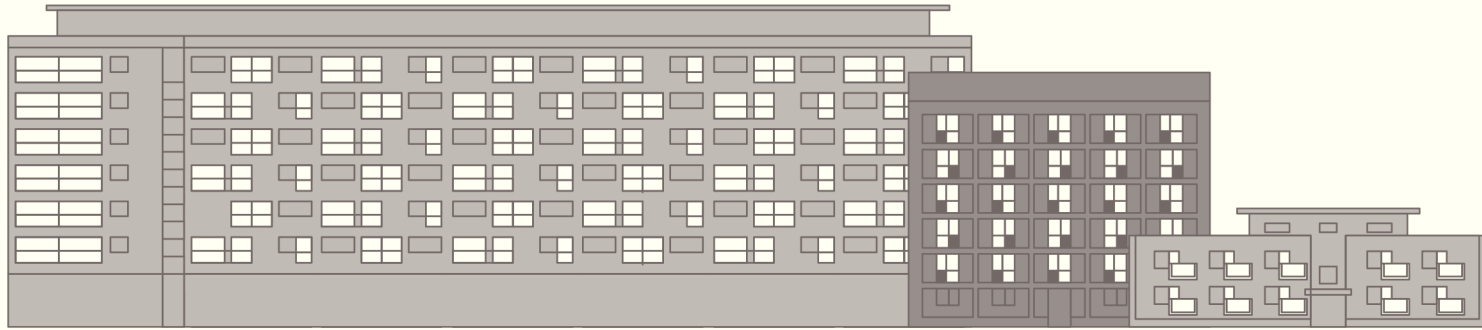
KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK SZERINTI CSOPORTOSÍTÁSOK

A házak környezeti illeszkedése kapcsán 3 nézőpont szerint vizsgáltuk a házak közvetlen környékét: (1) az utca forgalmassága, mely felé az erkélyek néznek, (2) van-e az erkélyek közvetlen közelében meghatározó növényzet (pl. fa, kert, vagy park), valamint (3) az erkélyek/loggiák rendelkeznek-e panorámával, vagy jó kilátással. A helyszíni megfigyelések alapján az erre vonatkozó piktogramok is elhelyezésre kerültek.

A BEJÁRATOK TÍPUSA SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS

A házak bejáratai alaki megjelenésük és helyzetük szerint kerültek besorolásra, azaz van-e a bejárat felett előtető, az a homlokzati síkból visszahúzott helyzetben van-e, egyúttal védett zónát kialakítva a belépéshez. Ezekon kívül a bejáratok pozíciójuk szerint is csoportosításra kerültek, azaz a lépcsőházat közvetlenül az utcáról, vagy előkertből, esetleg kertből közelíthetjük meg.

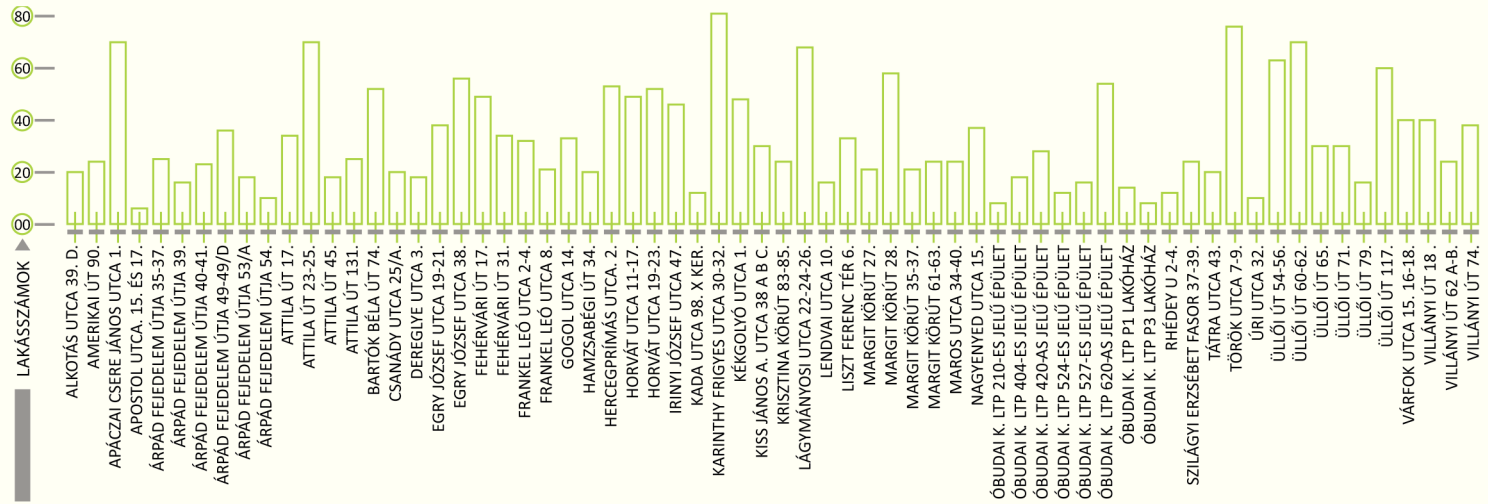
⁵⁰ Az otthonok látható jegyei alapján megjósolható a kötődés is, ehhez vonatkozó tanulmányok: Sadalla, E. K., Identity Symbolism in Housing. 1987.; Stamps III, A. E., Physical Determinations of Preferences for Residential Facades. 1999.; Altman, I., „Christmas Street” as an Example of Transactionally Oriented Research. 1987.

81 lakásos épület

25 lakásos épület

10 lakásos épület

A KÖZLEKEDŐK TÍPUSA SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS

26 ház részben, vagy teljesen függőfolyosós, míg 40 ház esetében a lakások bejárata zárt lépcsőházból nyílik. A lakásokat abból a szempontból is értékeltük, hogy függőfolyosóról, vagy a lépcsőházból nyíló bejárati ajtóval rendelkeznek-e.

A HÁZAK, ADATOK

A 75 ház képe igen változatos, átlagosan 32 lakásos társasházak. A legtöbb lakás a 81 lakásos Üllői út 60-62. alatti épületben van, míg a legkisebb a Apostol utca 15. és 17. alatti épület, melyben házanként 6 illetve 8 lakás található.

A megfigyelések eredményeképpen, a 75 házból 9 háznak az adatai nem felhasználhatóak, ennek az okai a katalógusban feltűntetésre kerültek. A **66 ház** összesen **1697 erkélyéből 1568-on** volt megfigyelhető, hogyan és mire használják azt a lakói, a piktogramok ennek megfelelően kerültek a rajzokra. A megfigyelésekből a következő munkarészben bemutatott adatok olvashatóak le.

Bár az adatfelvételek a házról egy adott pillanatban készült állapotot mutatnak, de a több házra vetített kontrollvizsgálat igazolja, hogy a házak értéke nagyban nem változott az idő múlásával.

FUNKCIONÁLIS HASZNÁLAT

ÁRNYÉKOLO

TAKARÍTÓ
ESZKÖZ

SZEKRÉNY,
TÁROLÁS

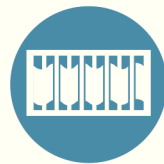
REDŐNY
BEÉPÍTÉS

RUHASZÁRÍTÁS

LÉTRA

TAKARÁS

HŰTŐ

ABLAKCSERE

SPORTESZKÖZ

BIZTONSÁGI
RÁCS

OTTHONIGÉNYŰ TÉRHASZNÁLAT

NÖVÉNYZET

PIHENŐSZÉK

GYEREKJÁTÉK

NAPERNYŐ

DEKORÁCIÓ

FALFESTÉS

ÉTKEZÉS

SZÜKSÉGSZERŰ HASZNÁLAT

NEM HASZNÁLT
ERKÉLY

SATELITE

LÉGKONDITIONÁLÓ

ÉPÍTÉSI
HULLADÉK

KACAT

ERKÉLYBEÉPÍTÉS

BIZTONSÁG-
IGÉNY

MADARAK
ELLEN

CSAPADÉK
ELLEN

NAPSÜTÉS
ELLEN

Fent bal: Frankel Leó út 2-4, Hosszított alaprajzi arányú erkélyek belakása gyakran problémát jelent
Fent jobb: Amerikai út 90. Konkáv alaprajzú erkélyek leeső részét beépítik és tárolóként használják
Lent bal: Árpád fejedelem útja 35-37. intenzív használat kis erkélyeken
Lent jobb: Kapcsolat- beláthatóság kontrolja (Ráth György utca)

RELÁCIÓK - KÖVETKEZTETÉSEK

A használat értéke
Az átmeneti magán terek (erkélyek/loggiák) alaki és használati jellemzői
Erkélyek/loggiák és a bejáratok/függőfolyosók/lépcsőházak korrelációja
Környezeti tényezők
Lakásszámok
A házak jellemző problémái ma
Következtetések

A HASZNÁLAT ÉRTÉKE

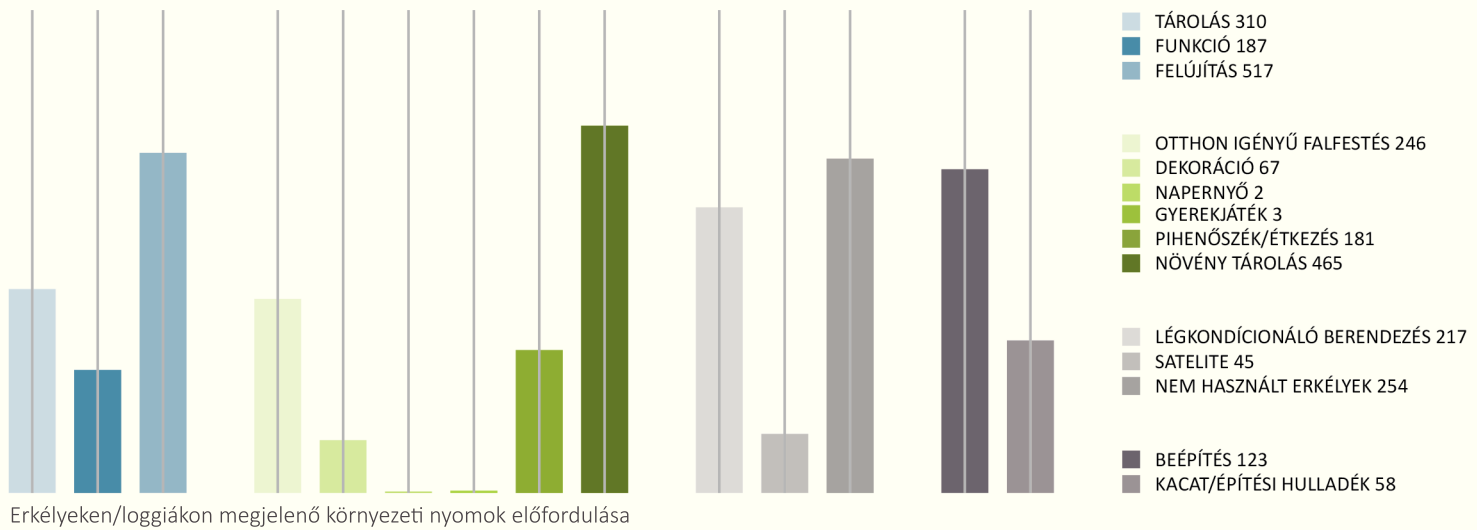
A házak az erkélyek/loggiák használata szerint kapják meg értékszámukat. Az otthon igényű térhasználat esetén (zöld piktogram) az erkély értéke 2, az aktívan használtaké 1 (kék piktogram - jellemzően tárolásra használt), a csak szükséges tárgyak, vagy az üres erkélyek értéke 0 (szürke piktogram), míg az inadekvát térhasználat esetén az érték -1 (fekete piktogram). Ez adja meg a ház lakásokra vetített átlagát. Az átlag értékek alapján jellemezhetjük a házakat, vehetjük össze a környezeti tényezőkkel, és a házak alaki jellemzőivel.

A vizsgálatból nyert eredmények ötféleképpen kerültek értékelésre: (1) Az átmeneti magán terek alaki és használati jellemzői, (2) az erkélyek/loggiák és a bejáratok valamint a (3) az erkélyek/loggiák és a közlekedő terek relációja, (4) az erkélyek/loggiák és a ház környezeti tényezőinek összefüggése, (5) továbbá az egy épületen belüli lakásszám és az átmeneti terek alaki jellemzőinek viszonya.

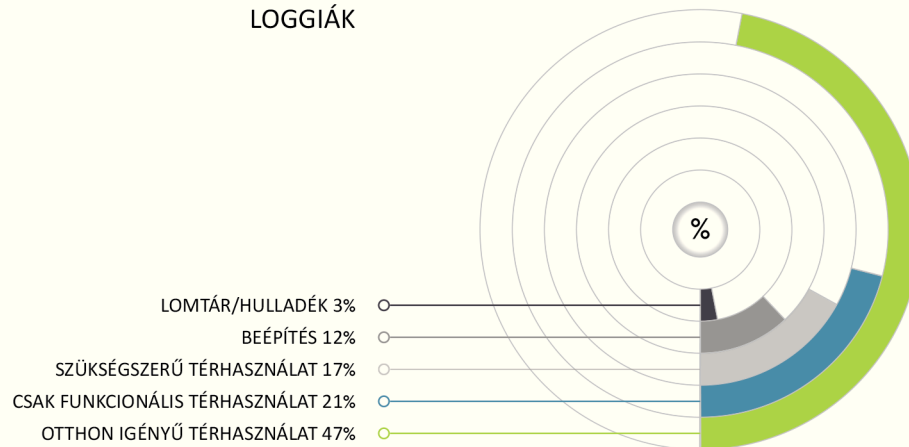
AZ ÁTMENETI MAGÁN TEREK (ERKÉLYEK/LOGGIÁK) ALAKI ÉS HASZNÁLATI JELLEMZŐI

Az erkélyek/loggiák a lakások privát zónáját képezik, mivel az itt elhelyezett tárgyakat mindenki láthatja és az itt történő események publikusak. Ezeket az átmeneti tereket a lakók változatosan használják. Az erkélyeken/loggiákon a lakás méretétől, környezeti kapcsolataitól és az erkély méretétől függetlenül megjelennek használati tárgyak: létra, ruha szárítás kerékpár, takarítóeszközök, szekrények, stb. A legjellemzőbb, hogy a külső terekben virágokat helyeznek el, és igen gyakran tárolóként is használják. Ezek a tárgyak akkor is megjelennek, ha az erkélyt „rendeltetésszerűen” használják, ami azt is jelenti, hogy jellemzően akkor használják pihenésre, ha azt más módon is belakják.

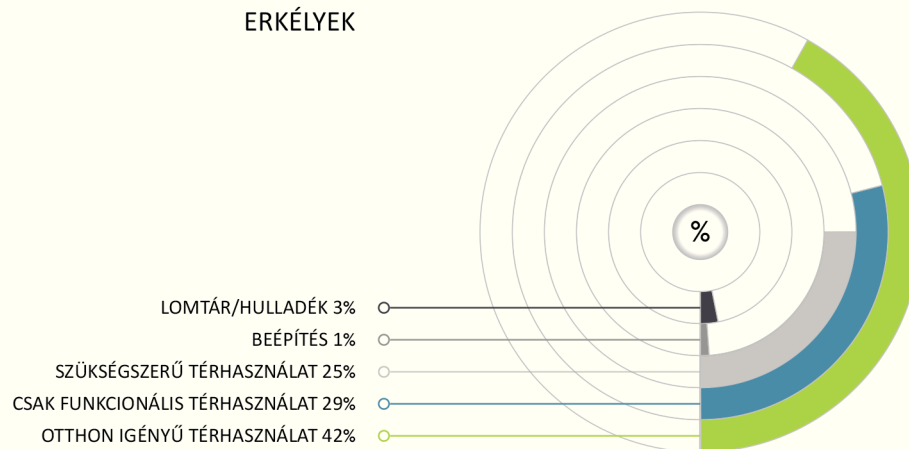
A védelemi funkciók megjelenése és a határ-kijelölés az erkélyek pozíciójának függvényében változik. A felsőbb szinteken a madaraktól és az időjárástól védik a tereket. A földszinten és az alsóbb emeleteken nagy valószínűséggel kerül fel biztonsági rács, amely egyszerre nyújt valós védelmet és egyértelműen reprezentálja is a védettséget. Az áttört korlátok várhatóan beburkolásra kerülnek ott, ahol az erkélyek védtelenebb pozícióban vannak.

LOGGIÁK

ERKÉLYEK

Erkélyek/loggiák használata százalékos adatokkal

Összehasonlításra került az is, hogy a lakók miként használják a loggiákat és az erkélyeket. A vizsgálatot megelőzően azt feltételeztem, hogy a térfalak miatt a loggia sokkal jobban lakható tér mint az erkély.

Az összevetésből kiderül, hogy valóban a loggiákat szeretik jobban lakóik, de a különbség nem markáns. Szembetűnő viszont, hogy a loggiák 12-szer gyakrabban kerülnek beépítésre, mint az erkélyek. Negatív térhasználat esetén az erkélyeket inkább lomtárként, vagy egyáltalán nem használják tulajdonosaik. **A beépítések jellemzően a forgalmas utak mentén történnek.** A vizsgálat során az is kiderült, hogy a loggiákat a lakótér növelésének céljából nem építik be kényszeresen a tulajdonosok, az átmeneti terekre ugyanis szüksége van a lakásnak. Csak ott módosítanak a külső és belső tér arányán, ahol kompenzálni kell valamit (leggyakrabban a por és zaj ellen).

Az erkélyek alaprajzi aránya meghatározó. A keskeny, de hosszú erkélyeket, - melyek belakása nem kézenfekvő - a lakók nem rendezik be maguknak optimálisan. A hosszú, vagy a konkáv alaprajzú erkélyek egyik szekciója gyakran hangsúlyosan tárolóvá, rosszabb esetben lomtárrá válik.

A vizsgálatot megelőzően az a feltételezésünk, mely szerint a kis erkélyeket nem használják tulajdonosaik, nem igazolódott vissza. A **kis erkélyek** mérete nem jelent akadályt a használatukban, ha az átmeneti térnek jó a környezeti kapcsolata, a lakók azt intenzíven igénybe veszik.

ERKÉLYEK/LOGGIÁK ÉS A BEJÁRATOK/FÜGGŐFOLYOSÓK/LÉPCSŐHÁZAK KORRELÁCIÓJA

A legértékesebb megfigyelések a vizsgálat során a bejáratok és az erkélyek használati értékének összevetéséből következtek. Az elemzéshez csoportosítottuk a házak bejáratát alaki tulajdonságuk és helyzetük szerint: (1) utcáról nyíló előtető nélküli bejárat, (2) utcáról nyíló előtetős bejárat, (3) utcáról nyíló védett kialakítású bejárat, (4) kertből, előkertből nyíló bejárat. Az összevetés során a házakat két csoportra osztottuk, magasabb és alacsonyabb pontértékű házakra. Összehasonlítottuk a két csoportban a lépcsőházi bejáratok típusának előfordulási arányát.

Az eredmények jelentős különbséget rajzoltak ki: a jobban megélt erkélyű lakások többnyire azokból a házakból kerültek ki, amelyeknek már a **bejárata is kidolgozottabb**. A „ranglétra” alsó szakaszából kiemelt lakások bejárata jóval gyakrabban előtető- és védettség nélküliek. A 66 értékelte házból 12 ház bejárata nyílik közvetlenül az utcáról - minden védettség nélkül. Ebből a 12 házból 9 „rosszabbul megélt erkélyű házban” van. Ezzel párhuzamosan, a kertből/előkertből nyíló bejáratú házak esetében a jobban „megélt” erkélyű lakások többségben szerepeltek ebben a felosztásban.

Ugyanezen elv felhasználásával összevetésre kerültek a függőfolyosós és a zárt lépcsőházu épületek. Hasonló különbség volt kimutatható ebben az esetben is: a jobban „megélt” erkélyű lakások bejáratai többnyire zárt lépcsőházból nyílnak.

A függőfolyosók különleges pufferzónaként jelennek meg, melyeket a lakók az átmeneti magán terük helyett használnak. Forgalmas utak mentén figyelhető meg, hogy az utcafrontra néző saját erkélyek helyett inkább a függőfolyosót díszítik, lakják be. (például: Margit körút 61-63., Üllői út 54-56., Üllői út 60-62., Üllői út 71.). Azokon a helyeken, ahol a saját tér, mint átmeneti zóna megélhető, ott inkább azt használják (Óbuda). Ugyanez a jelenség látható a Gogol utcai lakóházánál, ahol az utca ugyan nem forgalmas, de a lakók mégis inkább a belső udvar felé néző, intim kert felé forduló függőfolyosós közösségi tereket választják, mint az átmeneti magán zónába tartozó erkélyüket.

OTTHONOSABB HÁZAK

ELHAGYATOTTABB HÁZAK

LÉPCSŐHÁZBÓL NYÍLÓ BEJÁRATOK

FÜGGŐFOLYÓSÓRÓL NYÍLÓ BEJÁRATOK

Az elhagyatottabb és az otthonosabb házak közötti arány függőfolyósós és lépcsőházi lakásbejáratok esetében

OTTHONOSABB HÁZAK

ELHAGYATOTTABB HÁZAK

75%

25%

UTCAI, KÖZVETLEN BEJÁRAT

UTCAI, VÉDETT BEJÁRAT

48%

52%

44%

56%

UTCAI, FEDETT BEJÁRAT

BEJÁRAT KERTBŐL, ELŐKERTBŐL

42%

58%

Az elhagyatottabb és az otthonosabb házak közötti arány a bejáratok alaki tulajdonsága szerint

A függőfolyosókról tett megfigyelések alapján kimutatható az is, hogy egy-egy folyosó szakasz akkor kezd el élettelt feltöltődni, ha onnan 3-4 lakásnál több nem közelíthető meg. Minél nagyobb számú otthon bejárata nyílik az adott közlekedőről, annál kevésbé valószínű, hogy az jó átmeneti térré válik. Kevés számú lakás esetén a folyosón lakók egy al-lakóközösséget hoznak létre. Jól mintázza ezt a viselkedést az Üllői út 54-56. lépcsőházában olvasható üzenet is.

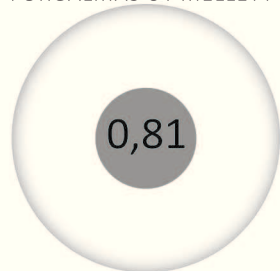
A ház bejárata az a hely ahol a közösség találkozik a környezetével, ahol már otthon vagyunk, ez már a tulajdon része. A bejáratok beláthatósága és gondozottsága egyértelműen korrelál az „otthon viszonyal”, melynek alapvetése az építészeti értékekből eredeztethető. Az eredmények az átmeneti terek jelentőségét mutatják. Az otthonosság érzés túlmutat a lakás falain és az épített környezet értékei nagyban hozzájárulhatnak a pozitív lakás-lakó viszony kialakulásában. A védett lakás bejárat, és a védett helyzetű közösségi bejárat kiemelten segíti ezt a folyamatot.

Az otthonok határait nem a lakás falai jelentik, azoknak szervesen integrálódni kell a környezetükbe, kapcsolatot kell tartania egymással a „kint” és a „bent”-nek. Szükség van átmeneti zónára, a lakások nem hermetikusan elszigetelt dobozok. Az ott lakók szükségszerűen kapcsolatot építenek a kint és a bent között.

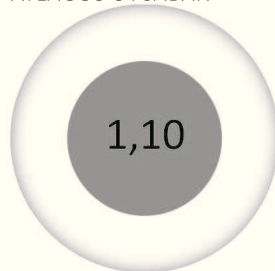
Jan Gehl írásaiban a közterek aspektusából világít rá arra, hogy azok a közterek működnek városi térként, amelyek „lány szegéllyel” rendelkeznek. Jelen vizsgálat arra mutat rá, hogy a lakás szükségletei is hasonlóak. Nélkülözhetetlen, hogy a biztonságos intim szférán túl legyenek átmeneti terek, melyek segítségével azok szervesen integrálódnak a környezetükbe. A beláthatóság és a társas interakció egyben a biztonságérzet kialakulását segíti. Szükség van arra, hogy a lakásokból jól látható legyen, ki és miért közelít az otthonunkhoz. Ha a köztes zóna jól belátható, egyben a lakásokból is vizuális kontroll alatt tarthatóak az ottani történések, akkor az átmeneti tér nagyban támogatja a lakások otthonná válásának folyamatát.⁵¹

⁵¹ A kapcsolatok jelentősége a függelékben bemutatott büntetés-végrehajtási intézeti kutatással is alátámasztásra kerül.

HÁZAK ÁTLAGÉRTÉKE
FORGALMAS ÚT MELLETT

HÁZAK ÁTLAGÉRTÉKE
ÁTLAGOS UTCÁBAN

HÁZAK ÁTLAGÉRTÉKE
CSENDES UTCÁBAN

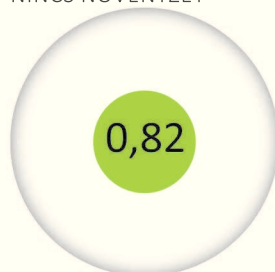

Lakások átlagértéke a forgalom függvényében

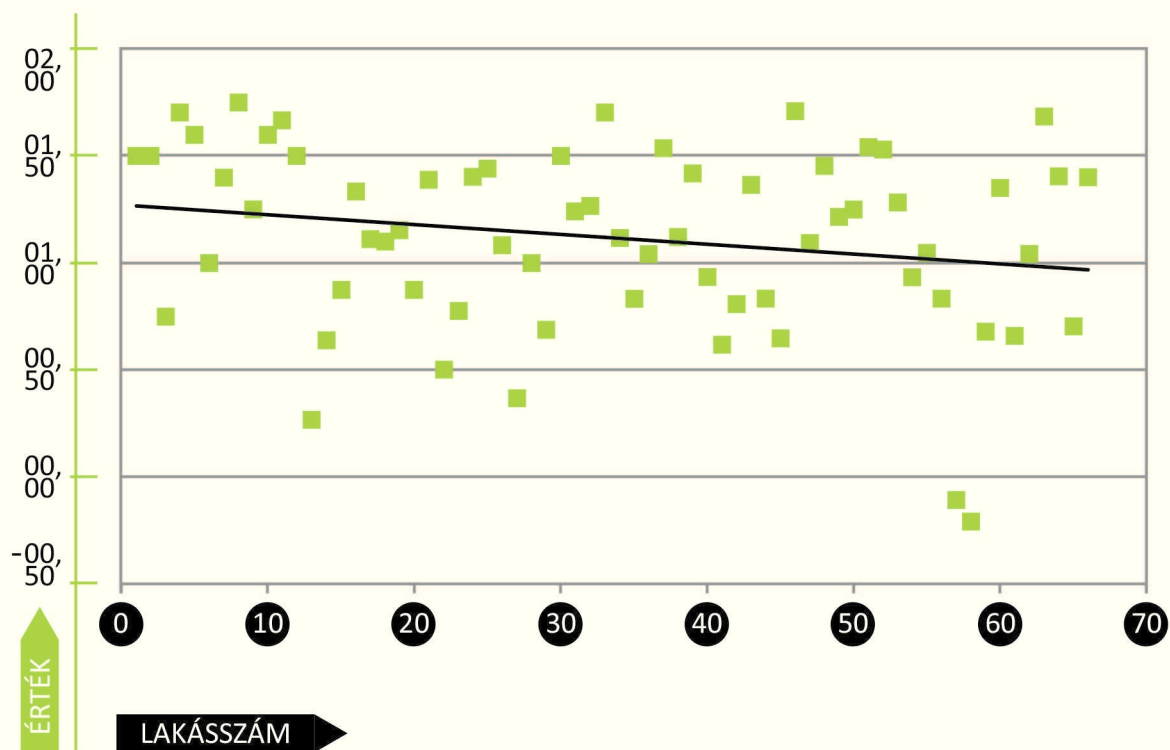
HÁZAK KÖZELÉBEN
VAN NÖVÉNYZET

HÁZAK KÖZELÉBEN
NINCS NÖVÉNYZET

Lakások értéke a növényzet függvényében

A lakóközösség nagysága kis mértékben befolyásolja a lakások értékét

KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

A vizsgálat során három környezeti tényezőt vizsgáltunk meg, hogy azok hogyan befolyásolják a loggiák/erkélyek működését.

- (1) van-e a ház közvetlen közelében, az erkélyekről is jól megélhető növényzet (nagyobb fa vagy kert),
- (2) az erkélyek vagy loggiák rendelkeznek-e panorámával,
- (3) forgalmas út mellett helyezkedik-e el a ház.

A táblázatok egyértelműen kirajzolják, hogy a legrosszabb helyzetben azok a házak vannak, amelyek **forgalmas út** mellett vannak. A lakók védekeznek zaj és por ellen, akár még azon az áron is beépítik a loggiákat, hogy a mögötte lévő helység csak közvetve kap szellőztetési és bevilágítási lehetőséget (például: Margit körút 28.).

A környezeti adatok alapján az erkélyeket inkább használják abban az esetben, ha azok **közvetlen közelében növényzet** van. Jóval gyakoribb, hogy beépítik azokat vagy lomtárként használják, ha az utcára néz. Jó példa a Dereglye utca 3. szám alatti lakóház, melynek igen kis erkélyeit is fokozottan használják lakói.

A **panorámás lakásokat** jellemzően a magas házak felső emeletein találunk. 6-7 emeletes házakban a felső lakásoknál több esetben volt megfigyelhető a lakók kedvező viszonya az átmeneti magán terekhez.

A vizsgált házaknál több esetben is megfigyelhető volt, hogy a felsőbb lakások erkélyeit jobban használják a lakók, mint az alsóbb lakásokét. A magas házak felső lakásai sokszor jobb kondíciókkal rendelkeznek, kevésbé zajosak, világosabbak, panorámásak (például Liszt Ferenc tér 6., Frankel Leó utca 2-4., Kékgolyó utca 1., Hercegprímás utca 2., Török utca 7-9.).

Az Árpád fejedelem útja 6 lakóháza jó mutatókkal rendelkezik, ez mintázza, hogy mekkora szerepe van a környezeti kapcsolódásoknak (növényzet, panorama, Duna közelsége). A házak mindegyike jól reprezentál az erkélyek használati értéke alapján, annak ellenére, hogy a házak részleteinek megformálása nem támogató. A 35. szám alatti ház bejárata például közvetlenül az utcáról nyílik, a ház mutatói mégis jók.

A környezeti tényezők vizsgálata alapján megállapítható: ha a ház jó helyen van, és közvetlen kapcsolata van növényzettel, akkor bármilyen erkély, mérettől és típustól függetlenül nagyobb valószínűséggel teljesíti funkcióját és jól működik, mint átmeneti tér. Ha a ház forgalmas és nincs kapcsolata növényzettel, akkor ott az erkélyek jelentős mértékben elhanyagoltabbak, a loggiák pedig beépítésre kerülnek. Az „otthon” nem kezelhető zárt, önálló egységként, elengedhetetlen, hogy szervesen integrálódjon a környezetébe.

LAKÁSSZÁMOK

Az erkélyek/loggiák használati értékét összevetettük az egy épületen belüli lakásszámok relációjával. Azt feltételezve, hogy a rosszul használt erkélyek jellemzőbben fordulnak elő a nagy lakásszámú házaknál. Az elemzéshez két csoportra osztottuk a házakat lakásszám szerint. Az egyik csoport az átlagos lakásszám alattiak (6-32 lakás), míg a másik az átlagos lakásszám felettiak (33-81 lakás) csoportja. Az összevetésből az derül ki, hogy a lakóközösség nagysága alig befolyásolja a lakások megéltségét. A trendvonal szerint a kisebb lakóközösségek esetén a lakásokat valamivel nagyobb arányban élik meg jobban lakóik.

A lakások „szerencsétlensége”, hogy 1956 után épültek, így mivel nincsenek rajtuk háborús károk, még kevésbé volt igény a homlokzatok felújítására.

Üllői út 71. 1956. forrás: Fortepan
A helyére épült lakóház ma (tervező: Édes Imre)
A ház Üllői uti homlokzata ma, részlet

A lakók saját részükön felújították szebbé/jobbá tenni akarták otthonuk frontját (festés, ablak csere, redőny beépítés). Az ablakok cseréje, vagy felújítása a vizsgált lakások negyedénél történt meg. Gyakori, hogy az ablakokat külső redőnytokos ablakokra cserélik, ez igen rosszat tesz a homlokzatok vizuális képének. Nagy lakásszámú házaknál figyelhető meg, hogy erősebb a personalizációs igény. Ez nem marad meg a lakás szorosan vett közegében, hanem kifordul onnan és érinti az átmeneti tereket is. Nagyban befolyásolja az épület esztétikáját, és nem megállítható vagy kiiktatható folyamat.

Üllői út 81.
Óbuda kísérleti lakótelep 605-jelű épület
Óbuda kísérleti lakótelep 315-jelű épület

A HÁZAK JELLEMZŐ PROBLÉMÁI MA

A házak hőszigetelése inkább „veszélyt”, mint új lehetőséget jelent a homlokzati architektúrára nézve. Óbudai kísérleti lakótelep 214-es jelű épület

A „babakocsi tároló” feliratok sok lépcsőházban olvashatóak, de ezeket rendeltetészerűen nem használják szinte sehol. A babakocsi személyes tárgy, olyan mint egy női táska vagy egy férfi zakó. Sohasem hagyja ott az ember a ruhatárban, vagy akasztja egy távoli, nem látható fogasra.

Irinyi József utca 38.

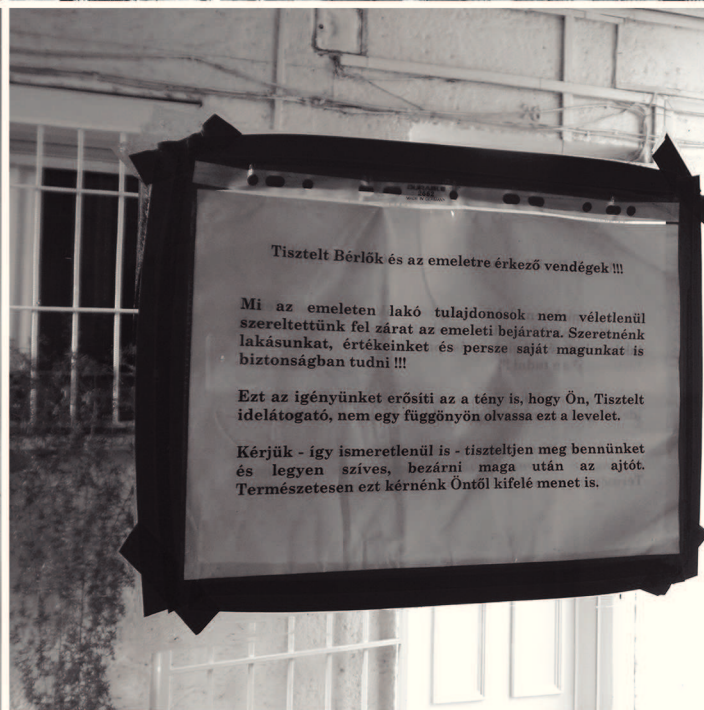
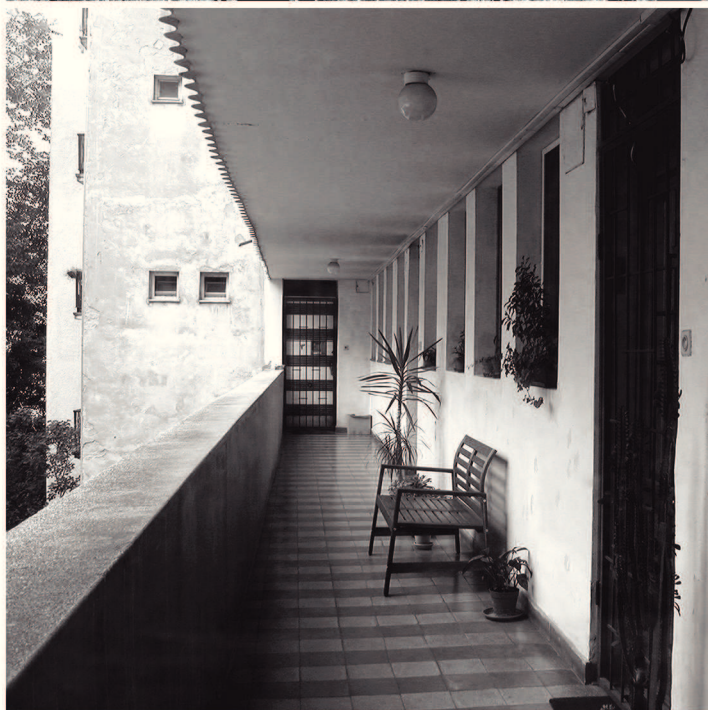

Általános probléma a bejáratok környékén, hogy a szelektív hulladékgyűjtők nem helyezhetők el optimálisan a lépcsőházakban. Úri utca 32.

Jan Gehl egy előadásában arról beszél, ha egy város pénzt és figyelmet fordít a biztonságos kerékpározás feltételeinek megteremtésére, az ösztönzőleg hat a kerékpár, mint közlekedőeszköz elterjedésére. Budapesten is tendencia, hogy az emberek egyre többet bicikliznek. Épülnek a kerékpárutak, a futópályák, és közösségi sport pályák is. A kerékpár egyetlen fő „problémája”, az elhelyezése. Ha a család sokat „kerekezik”, akkor abban a családban mindenkinek van minimum egy kerékpárja.

Horvát utca 19-23.

Fent bal: Függőfolyosó, Gogol utca 14.

Fent jobb: Függőfolyosók vége az utolsó lakás személyes térré válik (Karinthy Frigyes út 32.)

Lent bal: Függőfolyosó, Margit körút 61-63.

Lent jobb: A folyosó lakóközössége egy al-közösséget hoz létre (Üllői út 54.)

KÖVETKEZTETÉSEK

Az átmeneti terek találkozhelyek, ahol az otthon kapcsolódik a környezetéhez. Feladatuk a környezeti tényezők kompenzációja: szűrők, felfognak és átteresztenek. Megszűrik a negatív impulzusokat, megvédik a személyest és beengedik a „jót”. A lakás komfortosságának megélése nem a lakásbejáratoknál kezdődik, az átmeneti zóna minősége nagyban befolyásolja az „otthon-érzés” kialakulását.

Az átmeneti zóna épített környezete, és a lakóházak tágabb környezete (növényzet forgalom. stb.) is nagyban befolyásolja az „otthon-érzés” kialakulását. Az épített tér feladata a jó kapcsolatteremtés: a terek szervezésével, beláthatóságával, átláthatóságával, védettségével, stabilitásával. A kapcsolat egyben kapu is: véd és befogad.

Az „otthon-érzés” nem stabil, hanem egy állandóan mozgó, dinamikus kapcsolat a lakó és környezete között. A disszonancia csökkentésére és az egyensúlyi állapot létrehozására csak törekszünk, teljes mértékben sohasem jön létre. Ez tartja mozgásban az épített környezetet, mely egyrészt az állandóság szimbóluma, de valójában kisebb és nagyobb léptékben, de mindig megújul: reagál az igényekre, és új alakot ölt, új alakjában újabb szokásokat, kapcsolatokat és helyzeteket határoz meg.

Az otthon egyszerre territoriálisan határozott, és egyszerre egy network része is legyen. Ha a zónahatárok nem tisztázottak és az épített tér nem egyértelműsíti hol lépjük át a választóvonalat, akkor előbb utóbb a nem megfelelő viselkedés vagy konfliktus nyomokat hagy a környezeten is. A lépcsőházakban megjelennek az üzenetek, vagy a gondozottság helyett elhanyagoltságot tapasztalhatunk. Ha a félprivát vagy privát hely ambivalens helyzetbe kerül, és a kívülállók azt nyilvános helynek érzélik, a terület nem védhető megfelelően. Ha nem egyértelmű mások számára a territórium határa, akkor a tulajdonos számára a személyes zóna túlterhelté válik.

APPENDIX: OTTHONSÉRÜLÉSEK

KORLÁTOZÓ/KORLÁTOZOTT OTTHONHELYZETEK

EMMi Budapesti Javítóintézete, Szőlő utca
Pesthidegkúti Mozgássérült lakótelep
Büntetés-végrehajtási Intézet (vizsgálat előkészítés)
Otthonsérülések – következtetés

Építészként azt kutatom, hogy az otthonokban az épített tér miként befolyásolja, segíti vagy ront a különböző élethelyzeteken. A vizsgált lakóházakon túl olyan élethelyzeteket is elkezdtem tanulmányozni, amelyek különös figyelmet érdemelnek. Az elemzések egyik elsődleges eredménye lett, hogy **az átlagostól eltérő helyzetű lakókörülmények vizsgálata segítséget nyújt az átlagos helyzetek megértéséhez.**

Azokban az élethelyzetekben, ahol és amikor az otthon-szükséglet nem, vagy csak korlátozottan megélhető, különösen fontos, hogy az épített vagy berendezett környezet a lakók integrációs folyamatait támogassa. Az otthonhoz való viszonyunk rendszerében az egyik legfontosabb a téri helyzethez kapcsolódó viszonyunk. Egy otthoni tér és lakói között jelentős kölcsönhatások vannak, alakítjuk a teret és a tér is meghatározza szokásainkat. Tudnunk kell hatással lenni a fizikai környezetünkre, miközben el is kell fogadnunk annak törvényszerűségeit. **Az otthon megteremtése egy képesség.**

A 80-as évek elején létrehoztak egy mozgássérült telepet Pesthidegkúton. Az akkori kerekesszékes fiatalok, akik addig megfelelő otthon hiányában intézetekben éltek, a beköltözés utáni kezdeti nehézségekről így írnak az alapítványuk honlapján:

„ (...) 20-25 éves, súlyosan mozgáskorlátozott emberek kerültek ki az intézet szeretet nélküli, de mégis komoly védelemmel adó közegéből. Hiába voltunk felnőttek, igen sok vonatkozásban gyerekek maradtunk. Egy átlagos családban felnövő gyerek, ha akarja, ha nem, mire felnő megtanulja, hogy a melegért, villanyért, gázért havonta rendszeresen fizetni kell, és egyéb más fontos ismeret birtokába is jut. Mi egy olyan csoportot alkottunk, ahol a többségnek hiányoztak alapvető életismeretei, miközben mindenkinek minimum érettségije volt, sőt közülünk 10-12 fő diplomás volt (...).⁵³ - olvasható az Egalitas, Mozgássérültek Létebiztonságát Segítő Alapítvány honlapján, bemutatva azt milyen nehezen kezdődött el az önálló életük az Intézeti keretek megszűnésével.

A házak vizsgálatánál kidolgozott szisztéma alkalmas minden otthon szituáció vizsgálatára, ha az adott körülményekhez adaptáljuk. A vizsgálati eredmények kiértékelése után, ideális esetben az „otthon-terek” hiányosságait kirajzolva korrekciós javaslatok dolgozhatóak ki, melyekkel az adott élethelyzetek ha szükségesek, javíthatóak.

⁵³ <http://www.egalitas.hu/> - Az alapítvány története. letöltés: 2016.01.20.

A lakóknak az intézményi környezetekben el kell fogadniuk azt, hogy a személyes terek fölött nem rendelkeznek teljes joggal. Ezt korlátozhatja maga a totális rendszer (bv.-k esetében), vagy a házirend (kollégium, melynek nem elfogadása a lakóhely megszűnésével járhat), vagy a szokások, melyeket a lakóközösség maga alakít. A vizsgálatok „tapasztalati szakértőkkel”⁵⁴ folytatott beszélgetésekkel kezdődnek. Ezeknek a beszélgetések az a célja, hogy megismerjem azokat a szokásokat/folyamatokat, amelyek mentén az élet egy-egy speciális élethelyzetben szerveződik. Az interjúk segítségével előkészítem a vizsgálat helyszínre szabott adaptációját, majd a hipotézisek kerülnek felállításra.

A program, melyben a fogvatartott/mozgássérült/hátrányos helyzetű (otthonélmény-hiányt megélt) egyén részt vesz, támogatható egy segítő fizikai környezettel. Ennek a környezetnek változtatási határait és irányait egy olyan mikrokörnyezeti elemzéssel lehet körvonalazni, melyben az egyéni igények kerülnek feltárára.

A vizsgálatok másik eredménye, hogy az átlagostól eltérő otthonhelyzetek tárgykultúrájából vett adatok segíthetik a tervezőket abban, mely „szükségleteket” kell figyelembe venni ahhoz, hogy az adott térstruktúra alkalmas legyen az otthon kialakítására. Mivel a csoportos együttlakások szabályokkal telítettek, az alkalmazkodás minőségéhez az épített környezet nagyban hozzájárul, befolyásol, segít, vagy rombol.

Az információkat itt sem közvetlenül a lakóktól gyűjtjük, hanem az általuk kialakított környezet informál.

A dolgozat mellékleteként három tanulmány bemutatása következik. Kettő valós helyszíni megfigyelések alapján készített elemzés - EMMi Budapesti Javítóintézetében, és a Pesthidegkúti mozgássérült lakótelepen. Egy tanulmány pedig, a büntetés-végrehajtási intézeti kutatást készíti elő. (a vizsgálat státusza jelenleg: engedélykérelem alatt)

⁵⁴ Tapasztalati szakértő alatt azt a személyt értjük, aki valamely élethelyzettel kapcsolatosan – adott esetben a sérültség valamely területén – személyes gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezik.

Megfigyelések a Javítóintézet lakószobáinak térhasználatáról	
Az elemzés körülményei (hely, idő)	
A szobák általános leírása	
Lakótér-megfigyelések	
Csoportok közötti különbségek/azonosságok	
Térrendezés tipológia, tárgy tipológia.....	
Következtetések	

A Szőlő utcai javítóintézetben tett látogatások során azt figyeltem meg, hogy a bent lakó gyermekek hogyan élik meg a saját lakó környezetüket, miként van lehetőségük saját tereik megszemélyesítésére és azzal milyen módon élnek? - természetesen a személyiségi jogok teljes tiszteletben tartásával.

A látogatás és a megfigyelés kereteit az Intézet igazgatójával körvonalaztuk, az intézmény sajátságos rendszerét, szabályait is figyelembe véve.

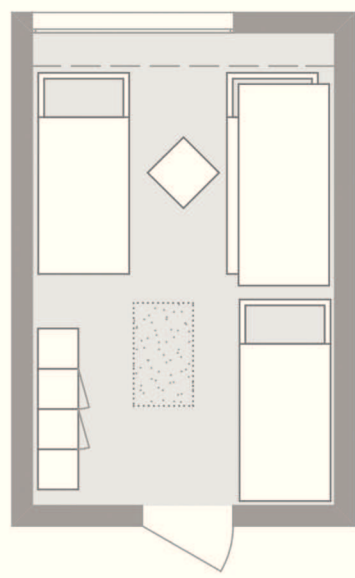
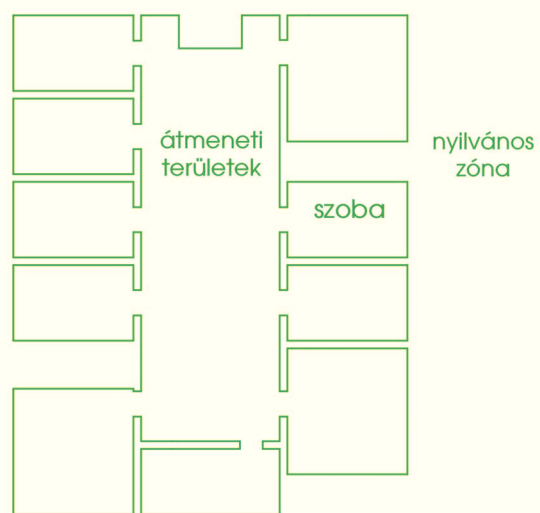
A vizsgálat során a helyiségek tárgyi környezetét, a téri viszonyokat és a tér megszemélyesítésének nyomait vizsgáltam. Így a külső jegyek alapján következtetek a fiatalok és környezetük közti viszonyra: Hogyan élik meg a saját aktuális lakó környezetüket?⁵⁵

MEGFIGYELÉSEK A JAVÍTÓINTÉZET LAKÓSZOBÁINAK TÉRHASZNÁLATÁRÓL

A javítóintézetben a fiatalok nem dönthetnek szabadon időbeosztásukról, tevékenységeikről, ruházódásukról, az események szabályok mentén történnek. A nap időbeosztása erősen strukturált a hajnali ébresztőtől az esti takarodóig, szabályozott a használati és személyes tárgyak rendje, mennyisége. A fiatalok nem, vagy csak korlátozottan választhatják meg, kikkel töltik együtt az idejüket, kikkel laknak együtt. Az individualitástól való megfosztás viszont lehetetlen, és nem is cél. A szabályokon belül megvannak azok a lehetőségek, melyek lehetővé teszik, hogy egyéniségüket külsőségekben is reprezentálhassák. A megengedetten birtokolható személyes tárgyak, a szobák elrendezése és dekorálása a személyiségükről és a kapcsolatokról árulkodnak, a személyes tárgyak pedig jelentéssel bírnak.

Minden téri elemnek jelentősége és funkciója van. Ebben az összefüggésben az Oscar Newman által felállított térstruktúra az intézet rendszerén belül átértelmeződik, a határok összemosódnak vagy jelentésüket veszítik. A nyilvános zóna például, mely egy normál otthon esetén az utcákat jelenti, a bent lakó fiatalok számára csak elzárva létezik. Az „átmeneti nyilvános” zóna, mint például a ház előtti

⁵⁵ Áttekintően lásd: A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapesti Javítóintézetében 2014. március 11-12-én tett látogatásról.

Szoba berendezési tárgyai, szoba általános berendezése

útszakasz vagy egyes esetekben a lépcsőház, egyik legfontosabb feladata a belátás kontrollja.⁵⁶ Ez a zóna az Intézet esetében bizonyos tekintetben az egész intézményi terület, mely nem közvetlenül a hálókörlet. A személyes és az átmeneti-személyes terek határa viszont már igen nehezen körvonalazható intézményi szinten. Ennek definiálása egyéni jellegeket ölt a később taglalt vizsgálat során.

A tárgyalat összefüggésben egyértelműnek tekintjük, hogy a „tér perszonalizálás”, „helyhez kötődés” az egészséges emberi psziché sajátja, és törekszik arra az egyensúlyi állapotra, melyben az „otthon szükségletek” teljesülnek.⁵⁷ Így a fiatalok számára akkor alakulhat ki ez a nyugalmi állapot, ha az adott térstruktúrában megtalálják a szükséges határvonalakat.

Bár az Intézet nevezhető átmeneti otthon körülménynek, még sincs mód klasszikus értelemben véve „személyes tér” kialakítására. A területek, melyek felett a fiatalok diszponálnak, valójában „átmenetiek”. A személyes terek felett normális esetben teljes kontrollal bírunk. Itt azonban a tér minden részlete látható mind az nevelők felé (totális kontroll), mind a szobatársak felé. Nincs intim szféra, mivel a „kiutalt” tér minden részlete megfigyelhető mások által, valamint „irányított” is egy rendszer által. Így válik a „személyes tér” egyben „átmeneti-személyes térré” is, mely bizonyos működésében még az „átmeneti-nyilvános zóna” funkcióit is átveszi. A lakóhelyiségeknek egyszerre kell kiszolgálniuk a személyes térhez köthető igényeket, és az átmeneti személyes tér prezentációs feladatát is el kell lássák (lásd később).

AZ ELEMZÉS KÖRÜLMÉNYEI (HELY, IDŐ)

A lakóhelyiségek első bejárása 2015. november 2-án délelőtt történt, ezen időpontban a gyerekek iskolában voltak, a szobákról készített adatfelvétel ezt a pillanatot rögzíti.

Az adatfelvétel során fotódokumentáció és néhány szavas jegyzet, ill. femérési vázlat készült. A fotók olyan nézőpontokból készültek - a személyiségi jogok védelme érdekében -, amelyeken a gyermekek által kirakott fotók, vagy nevek nem látszanak. A tárgyak a bejárásakor nem kerültek elmozdításra, mindössze a szekrénybelső fotózásához nyitottuk ki a szekrényajtókat. Több szobában a szekrényajtók nyitva voltak szellőztetés céljából, ezeket sem mozdítottuk el a fotók készítéséhez. Így az adott pillanat azt az állapotot rögzíti, amelyet a bentlakók az iskolába távozásuk előtt otthagytak.

A vizsgálatról a gyermekek előre nem értesültek, így az adott állapotot a fotózás nem befolyásolta.

Az elkészült fotók és a helyszínen rögzített adatok alapján berendezési rajz készült minden szobáról. Ezen az ábrán került bemutatásra az adatfelvétel pillanatában fennálló tárgyi környezet. Ebből következtünk arra, milyen viszonyok alakultak ki az egyének között, az egyének és tárgyi környezetük között, valamint az egyének és a téri környezet között.

Bejárásomkor az épületben 5 csoport lakóterét tudtam megtekinteni. A re-szocializációs és a befogadó csoport nem volt látogatható, a csoport tagjai nem rendelkeznek személyes tárgyakkal, így ott a terek individualizációja nem figyelhető meg.

⁵⁶ Sok esetben ezt a területet egy családi ház esetében a lakók gondozzák és valamelyest sajátjuknak tekintik, mialatt tudott a lakók számára is, hogy ez nem saját tulajdon és bárki bemehet oda.

⁵⁷ A hat fő otthon szükséglet: biztonságigény, tájékozódási szükséglet, privát szféra igénye, társas interakció szükséglet, kényelem-igény, identitás-szükséglet., lásd: Zeisel, J., *Sociology and Architectural Design*. 1975.

A 16 év alattiak csoportjának helyiségeinek vizsgálatát külön kell kezelni a négy másik csoporthoz képest, mivel a téri összefüggések és feltételezhetően a dolgozók csoporthoz való viszonya is más itt.⁵⁸ A tárgyak és téri helyzetek tekintetében a 16 év alattiak csoportjában jóval kevesebb attribútum figyelhető meg, az összefüggések is nehezebben detektálhatóak. Ezért ezeknek a szobáknak a tárgyi és téri kultúrája nem vethető össze a fő épület négy csoportjának szoba-vizsgálatával.

A SZOBÁK ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A szobák általános állapota jó, tisztaság és rend jellemzi őket. Alapfelszereltsége: két egyszemélyes ágy, egy emeletes ágy, négy ruhásszekrény, melynek négy belső polca és egy nyitott polca van. A szobákban alapesetben egy kisasztal, és egy szőnyeg lehet. Az ablakok függönyözöttek, általában egy sor függönnyel. Az ágyak fémvázak, 8-10 év (?) körüliek, állapotuk megfelelő, nem kopott vagy lelakott. A benne lévő matracok folyamatos cserélésre kerülnek, ezek is jó állapotúak. A szekrények asztalok és más korpusz bútorok ajtaja egy-egy helyen leszakadt, az olcsóbb minőségű élfólia több helyen lejött. A függönyök bár nem újszerűek, sehol sem szakadtak. A műanyag padló állapota jó, de falszegély nélküli. Az ágyneműk és a takarók vegyesebb képet mutatnak. Az ágy letakarására használt takaró néhány helyen kifejezetten szakadt, míg más helyen jó állapotú, jobb minőségű (két bentlakó értesülésem szerint saját ágyneműt használhat).

A bejárásakor készített fotók alapján azokat a nyomokat rögzítettem, ahol a lakók a saját környezetüket saját döntésük szerint alakítják.

A terek alakíthatósága a következőképpen történhet:

(1) Az Intézet lakói bekerüléskor személyes tárgyak nélkül érkeznek (kivételt képeznek a családi fényképek és a vallási tárgyak (leginkább kereszt, szentképek és a rózsafüzér). Az Intézetben eltöltött időben a saját maguk által a műhelyekben, vagy egyéb foglalkozásokon készített tárgyakat elhelyezhetik a lakótérben (pl. népszerű a papírhajtogatás, a szövés, gyöngyfűzés). Növényeket a kertészetből igényelhetnek a nevelőjük/igazgató engedélyével. Könyveket a könyvtárból kölcsönöznek, melyeket időközönként visszavisznek (van olyan bentlakó, akinél kifejezetten sok könyv található). Az egyik szobában kisállat gondozására is engedélyt kaptak a bentlakók. A falakat saját maguk által készített képekkel dekorálhatják, a falak kifestéséhez engedélyt kell kérni az igazgatótól, a tervezett képet be kell mutatni.

(2) Otthonról vagy a látogatásokon kapott tárgyak kerülnek be a személyes tárgyak közé, gyakori a bonbonos doboz.

(3) Igény esetén további berendezési tárgyakat (kis asztal, további kisszekrény, polc) kérhetnek/szerezhetnek a nevelők hozzájárulásával és közreműködésével.

(4) A bennlévő és bekerült berendezési tárgyakat a nevelők és a vezetés hozzájárulásával átrendezhetik. Itt bizonyos előírásoknak meg kell felelni. Bútort az ablakok elé nem tehetnek, a szobák ajtaja nem kerülhet elfüggönyözésre, és a helyiségnek jól beláthatónak kell lennie az ajtóból.

A szobákban többnyire csak a lefekvéstől reggelig tartó idejüket töltik. A szobák ajtaja az éjszaka során az előtérben világító lámpával nyitva kell legyen. A csoport tagjai más csoport szobáit nem, de egymás

⁵⁸ A 16 év alattiak csoportja egy külön épületben kapott helyet, így ott a téri adottságok mások, a többi csoport szobáival nem összehasonlíthatók.

szobáit engedéllyel látogathatják. A csoportok működésében fontos a „csoportintimitás” megőrzése. Az épített tér a nagy közös előtérrel ezt nem jól támogatja.

A szekrényeket és az ágyakat meghatározott rend szerint kell elrendezni. A szekrényekben a legfelső polcon lehetnek a tisztálkodó szerek és a személyes tárgyak, az alsó polcokon a ruházat. Az ágyak rendje a párnára összehajtott takaró, majd pléddel az egész ágy felülete letakart.

Ebben az alaphelyzetben tekintettem át azt, hogy a gyermekek hogyan alkalmazkodnak a térhez, hogyan használják, alakítják át, milyen tendenciák figyelhetők meg a tárgykultúrában, és milyen téri összefüggések alakulnak ki a szobákban.

LAKÓTÉR-MEGFIGYELÉSEK

Az Intézetben használt megszemélyesítés jól olvasható, mivel a bentlakók közül mindenki számára hasonló a téri helyzet, hasonló a tárgyi feltétel, valamint hasonló a szabályozás, amely szerint környezetüket alakíthatják. Vannak kisebb eltérések, előnyök, melyek egy-egy gyermek környezetét befolyásolhatják, de az elemkészlet különbözősége jóval kisebb, mint egy hagyományos kollégium, vagy más bentlakásos intézmény esetén. Az anyagi különbségek jórészt az intézet falain kívül maradnak. Így jól körvonalazható az az attitűd, mely a környezetet alakítja. Ebben a környezeti helyzetben több réteget lehet elemezni. Az egyik aspektus maga a tárgyhasználat, míg a másik aspektus a tér rendezéséből, itt a berendezési tárgyak elhelyezéséből elemezhető. Ebből a két megközelítésből három kapcsolatrendszerre következtethetünk:

1. Az adott szobában lakók szobán kívüli térhez való viszonyára (konkrét és elvont síkon).
2. A szoba lakóinak egymáshoz való viszonyára.
3. A lakók egyéniségére és állapotára (ez az elemzési aspektus nem tárgya a tanulmánynak, de az adatgyűjtés megjelenik az elemző ábrán és a továbbiakban alapul szolgál a térrendszer tanulmányozásához).

CSOPORTOK KÖZÖTTI KÜLÖNBÖZŐSÉGEK/AZONOSSÁGOK

A csoportokról kizárólag a lakóterek látványa alapján kialakult egy összbenyomás. A tanulmány írásakor sem a nevelőkkel, sem személyesen a fiatalokkal nem találkoztam, így ez az összbenyomás kizárólag a tárgyi- és téri kultúrából született, azokat más aspektus nem befolyásolta (a részletes elemzés nem tárgya ennek a fejezetrésznek).

Megfigyelések általános összegzése: egyes csoportoknál kevésbé jellemző az otthonosság jelenléte a szobákban, mint másoknál. A szobák belakása csak idővel történik meg, a tárgyak mennyiségéből következtetni lehet arra, ki milyen régóta van az intézetben.

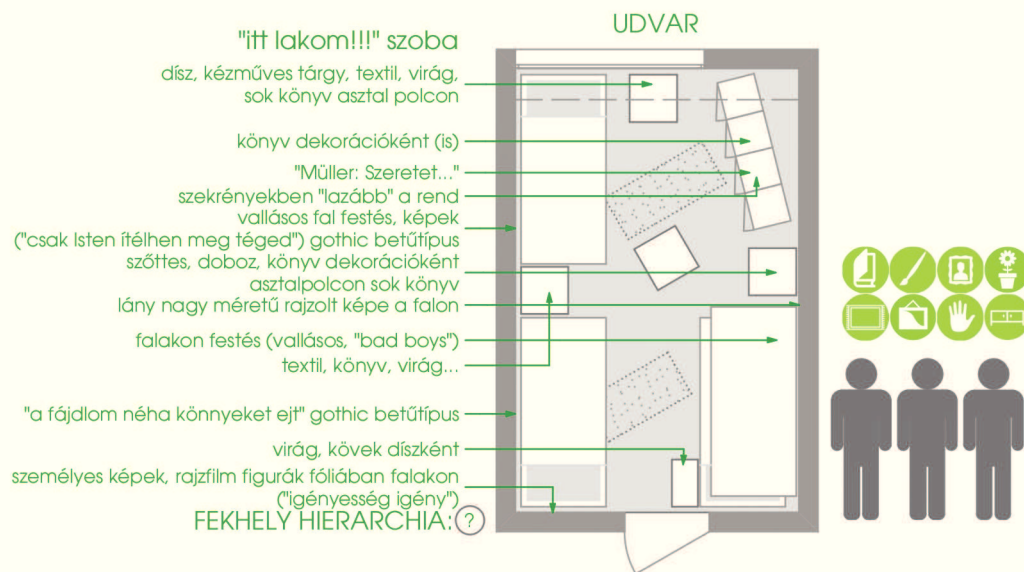
Egyes szobáknál a szobák elrendezettségéből a szoba lakói közti együttműködés figyelhető meg, míg más szobák esetében a személyes terek különbözősége az individualitást hangsúlyozza.

Több csoportban is jellemző volt a szinte reprezentatív igényű könyvdekoráció.

Egy csoportban pedig egy befolyásoló/engedő/individualizálni hagyó/építő nevelői attitűd figyelhető meg.

- könyv
- faldekoráció
- személyes tárgyak
- növények
- textilek
- egyéb dekoráció
- saját kezűleg készített tárgy
- további bútor
- játék

Jellemzően használt tárgyak a szobákban

Szoba elemző rajzi feldolgozása (térrendezés, tárgyhasználat)

TÉRRENDEZÉS TIPOLOGIA, TÁRGY TIPOLOGIA

A lakóhelyiségek elemzésekor két réteget lehet elemezni. Az első a terek elrendezése és a bekerült berendezési tárgyak összefüggése (térrendezés tipológia), a másik réteg pedig a lakók által koordinált tárgyak és a lakók közti összefüggés (tárgy tipológia).

A két megközelítés vizsgálata során több szempont mindkét tipológia részére szolgáltat adatot (pl. tárgyak helyzete, vagy a berendezési tárgyak felruházott funkciói).

Tárgyhasználati tipológia

A terekben 9 tárgy típus használata a meghatározó: (1) könyv, (2) faldekoráció, (3) személyes tárgyak, (4) növények, (5) textilek, (6) egyéb dekoráció, (7) saját kezűleg készített tárgy, (8) további bútor, (9) játék.

Az ábrán megfigyelhető, hogy az adott időpontban, melyik szobában, milyen tárgyak voltak jellemzőek (az ebből levonható következtetések nem képezik részét jelen tanulmánynak).

Térrendezés tipológia

A szobákat 4 szempont szerint lehet elemezni:

- (1) elrendezések irányultsága,
- (2) ágyak helyzete és a fekvés iránya (mely utalhat a bent lakók közti kapcsolatra),
- (3) terek összbnyomása - mely alapján az „otthonosság” élményt keressük,
- (4) az épülethez (intézethez) való viszony a berendezési tárgyak elhelyezése alapján (ezt a látottak alapján releváns módon nem lehetett megfigyelni).

Térrendezési konzekvenciák

- Esetenként a tárgyak, vagy a fekhelyek pozíciója tekintetében, esetleg a kettő együtteséből egy-egy szoba esetében a fiatalok közti hierarchia érződött, de ez nem volt általánosítható.
- A berendezési tárgyak elrendezése alapján több helyen az átlagostól eltérő attitűd volt megfigyelhető: egy második szinti szobában (4/2) ketten lakják a szobát. A tárgyi- és téri kultúra alapján a két fiatal közötti kapcsolat erős: a tárgyak a szoba közepe felé kommunikálnak, a fejdalok is közép felé néznek, a szoba táblán közös felirat, talán őket nevezi meg.
- Egy másik harmadik emeleti szoba hat ágyas, hárman lakják, három emeleteságy alsó ágján. A szoba berendezése hangsúlyosan otthon jellegű, kiegyensúlyozottság sugárzik belőle. A hálótér személyessége egyértelműen kijelöli a személyes teret, mintha nem is zavarná a lakókat hogy ez egy intézeti szoba, szinte uralják a teret.
- A második emeleti szobák esetében két lakószoba is otthonosabb hatású, mint az Intézet többi átlagszobája. Több a szőnyeg, a bekerült kisbútor, sok a növény, tárgy és kép.
- Az első emeleten egy hat ágyas szobában aktuálisan 4-en laknak. Az ágyak elrendezéséből következően erős a hierarchia a térben, ez nem jellemző az intézetre.
- Az egyik második emeleti szobában ugyan kevés a személyes tárgy, az asztalon elhelyezett képek elrendezése viszont erősen határijelölő.

KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálat után két héttel egy újabb bejárásom vettem részt. A terek több ponton átalakultak, újabb emberek kerültek az intézetbe, és többen át is költöztek más-más szobába, vagy átkerültek másik csoportba.

Mindkét bejárásom tapasztalható volt az otthonosságra törekvés, ez fontos szerepe a benti életnek. A belakás igénye integrációt jelent.

A tárgyak jelenléte, azoknak ismétlődése a szobákban a kapcsolatok jelentőségére utal. A tárgyak jelenlétéből jól olvasható az egyének orientáltsága, viszont ennek elemzése nem feladata egy építészeti/berendezési - elemzésnek. Ennek akkor van jelentősége, ha ezek az adatok az intézet dolgozói számára jelentőséggel bírnak.

A terek megfigyelései alapján érték jellegű eredményeket nem lehetett kirajzolni. Minőségi jellemzés és összehasonlító elemzés, esetleg más javítóintézeti megfigyelések alapján azonban elvben lehetséges. Az itt megvalósult interpretatív analízis elsősorban a gyermekekről, az aktuális kapcsolatokról és a nevelői attitűdök megjelenéséről ad képet. Ennek közvetlen eredményeit interdiszciplináris keretek között lehet felhasználni.

A doktori dolgozat szempontjából kiemelt jelentőségű megfigyelés, hogy az otthon szükségletek megjelenése milyen sorrendben és milyen hangsúllyal jelenik meg.

A szükségletek közül jellemzően két igény tárgyi jeleit figyeltem meg a terekben. A **megszemélyesítés** a családi fényképekkel, rajzokkal, saját kezűleg készített tárgyakkal és vallási tárgyakkal történik.

A kényelem vagy **otthonosság** iránti igény a tárgyak dekorációs jellegű (könyvek, üres bonbonos dobozok) kiállításával, valamint a szőnyegek, terítők használatával jelenik meg.

Más otthonigény megjelenését, mely a privát szférára vagy a biztonságigényre utalna a fiatalok a tárgykultúrájában, nem figyeltem meg.

PESTHIDEGKÚTI MOZGÁSSÉRÜLT LAKÓTELEP

A mozgássérült önálló életvitele a korlátozottság mértékétől függően segítő feltételektől függ. Ez igaz az épített környezetre és a személyi feltételekre is. A függés több szempontból feloldhatatlan konfliktust eredményez. A mozgássérültekre „szakosodott” intézetben vagy lakóotthonban a segítő feltételek könnyebben elérhetők, gazdaságosabban és hatékonyabban szervezhetők, üzemeltethetők. Az intézményi lét viszont szegregáltságot eredményez.

A mozgássérültek kiszolgáltatottsága életük meghatározó eleme. Ezzel az alap feltétellel kell megteremteni az önálló élet lehetőségét. Az életfogytig tartó állapot elfogadása egyfajta aktív beletörődést eredményez. A „szabadság”, „autonómia” fogalmak új értelmet nyernek. Egy intézeti élet akár szabadságot jelenthet a szervezett feltételek megléte miatt - a mindennapi rutinok okozta szervezett háttérrel a terhek csökkennek. Cserébe el kell fogadni az intézet vagy közösség szabályait.

A pesthidegkúti mozgássérült telep abból a célból jött létre a 80-as évek elején, hogy 100 mozgásban korlátozott fiatal önálló életet kezdhessen. A telepet, akkori külföldi mintákat követve egy „fiatal, friss diplomás ember” álmodta meg, és hozta létre Budapest 2. kerületében. A Mozgássérültek Állami Intézetében foglalkozásokat tartva rendszeresen látta az intézeti élet nehézségeit. Ez a magyarországi kezdeményezés igen előremutató és azóta is páratlan kezdeményezés volt akkor.⁵⁹ A mozgásukban súlyosan korlátozott emberek önálló életviteléhez szükséges feltételek megteremtése intézményi háttér nélkül történt meg úgy, hogy az ingatlanok saját tulajdonba kerültek.

Az 54 lakásos mini lakótelep történetéről és jelenlegi helyzetéről egy ott lakó házaspár kedves segítségével tájékozódtam.⁶⁰ Egy interjú keretében kérdeztem őket a kezdeti időkről, a váltás időszakáról. A „lakni tanulás” eredménye az önálló, független élet; munkával, kapcsolatokkal, életcélokkal.

A házaspár a Marczibányi téri intézetből kikerülve kezdte meg önálló életét saját tulajdonú házában. A lakótelepre többségükben mozgássérült intézetből kerültek ide az emberek és kapták az önálló élet lehetőségét egy hosszú intézeti lét után. Az új életforma a mozgáskorlátozottság ellenére is önálló volt. Az intézetiben, de akár az otthoni „túl-védő” környezetben eltöltött évek nagyban meghatározzák azt, ki hogyan tudja elkezdeni az önállóságot. A segítő rendszerek igénye miatt a mozgáskorlátozottság mértékétől függően az integrálódás sok nehézséget jelent. Ez az átlagostól eltérő, és élethosszig tartó életmód megváltoztatja az otthonokhoz való kapcsolódást is.

A házak több mint 30 éve hitelek, önerőből és támogatásokból épültek. A saját tulajdon előnyökkel és nehézségekkel jár. A lakók egymásra és segítőkire utaltsága nagy, a lakótelep gondozása az épített környezet adottságai miatt jelentős kihívást jelent. A házak és a közös területek gondozása csak közösségi szinten szervezhető.

A lakások sorház jellegű egységekben sorakoznak. Minden telken 5 otthon található egymás mellett

⁵⁹ Akkor Münchenben és Altenhofban létezett ilyen lakótelep, ezek a példájára épült a pesthidegkúti létesítmény.

⁶⁰ Ezúton köszönöm Szálas Mihályné Piroskának és Szálas Mihálynak a beszélgetéseket és a segítségüket.

(egy cím alatt így 5 lakás van, ez kifejezetten zavaró). Minden önálló lakrész mini előkertből nyílik önálló bejárattal, hátul pedig önálló, saját kertrésszel is rendelkezik. Minden otthon egy kis saját léttér. A házak úgy épültek meg, hogy a leendő lakók a személyükre szabhatták az 58- 63 m² alaprajzi méretű lakásokat.

Az építészeti és tulajdoni rendszer miatt a házak sajátos és ambivalens helyzetben vannak. A tulajdoni viszonyait tekintve a lakások társasházi tulajdonok, míg területiálisan különálló egységet képeznek. A házrész, az előkert, a hátsó kert a privát térhez kapcsolódó saját felségterület. A sorház jelleg, a kis alapterületek és a házak építészeti karaktere viszont közös gondokat szül. Például az épületek közötti vápa beázik, ezek rendszeres gondozást igényelnek. Több ház esetében a problémát a nyeregtető közti tetőrész beépítésével oldották meg. A megoldások csak összefogással és közös döntésekkel orvosolhatók. Az másra és egymásra utaltság minden nehézségével együtt egyben közösségteremtő erő is, ez az attitűd nagyban meghatározza a telep életét.⁶¹

Az illeszkedési problémákról Nász Erzsébet az Egalitas alapítvány elnöke⁶² így nyilatkozott a Fogytékossággal élő emberek konferenciáján egy kerekasztal-beszélgetésen: „...A speciális lakótelep jellegből adódik, hogy mivel sok hasonló problémával küszködő ember él együtt, így az indulatok időnként elszabadulhatnak, a munkahelyi nézeteltérések gyakran összekeverednek a lakóhelyi problémákkal. Viszont a speciális szolgáltatások megszervezése könnyebb, mert viszonylag kis területen élnek együtt a szolgáltatást igénylők. (...) Hátrányként kell említenem a lakótelep földrajzi elhelyezkedését, Budapest szép, de távoli kerületében élünk, emiatt egyfajta intézethez hasonló szegregáció is tapasztalható. Sajátos helyzet fakad abból is, hogy öröklakásokról van szó, amelyeknek az árai magasak. Ha valaki eladja a lakását, akkor az utóbb említett tény miatt általában nem egy másik mozgássérült veszi meg, hanem egy „ép” vásárló, így a lakótelep ugyan veszít az eredeti funkciójából, az emberi kapcsolatok szempontjából viszont egészségesebb helyzet teremődik azzal, hogy a szegregáció csökken...”⁶³

Méhn Ágnes tanulmányában⁶⁴ interjúk segítségével közelíti meg azt a problémát, hogy melyik rendszer milyen társas kapcsolatokat eredményez. A tanulmány több ponton is érinti a két rendszer sajátosságait, melyet a segítség állandó jelenléte, és az ebből következő társas kapcsolat jelent. Az intézeti vagy lakóotthoni életet többen választották az otthoni gondozottság vagy az önálló élet helyett a társas kapcsolatok jelenléte miatt.

Zeisel⁶⁵ is demens állapotú emberek lakótereivel foglalkozva azt tapasztalta, hogy a hosszan tartó intézeti élet egyfajta otthonoszerű érzést alakít ki a betegekben. A dolgozók és betegtársak családi

⁶¹ Fontos volna, hogy a közösségteremtés ne jelentsen egyben szegregációt is. Magam is tapasztaltam feszültséget a telep bejárásakor a környék és a lakótelep lakói között.

⁶² Nász Erzsébet szavai egy „Különböző lakásformák súlyos mozgáskorlátozottsággal élő emberek számára” kerekasztal beszélgetés keretében hangzottak el „Gondok és örömeik - útban az önrendelkező élet felé Fogytékossággal élő emberek konferenciáján, Budapest, 1999. június 23.

⁶³ Az elmúlt 3 évtizedben a lakótelepen lakók egy része elköltözött.

⁶⁴ Méhn Á., Mozgássérültek kapcsolatai intézetben és lakóotthonban. Kapocs 5. 2006. 3., 44-57.

⁶⁵ Zeisel munkáiban intenzíven kutatja, milyen épített terek és milyen felszereltségi szintek jelentenek támogató környezetet a Alzheimer kórban szenvedő betegek ápolásához. Lásd: Zeisel, J., I'm Still Here: A New Philosophy of Alzheimer's Care, 2009., továbbá www.imstillhere.org

kapcsolatokat helyettesítenek. A terekhez való kapcsolódások így új értelmet kapnak. Zeisel azt is vizsgálta, hogy mely szükségletek feltétlenül elengedhetetlenek ahhoz, hogy az intézeti tér élettér legyen. Publikációiban arra mutat rá, hogy a privát szféra elengedhetetlen feltétel ugyan, de a betegeknek nem privát hálósobákra, hanem privát terekre van szüksége, ahol látogatóikkal tartalmas, intim beszélgetéseket folytathatnak. A személyes tereket nem helyettesíti megfelelően egy külön hely, ahol a látogatókat fogadhatnak. Azt tapasztalta, hogy saját intim és személyes terek megléte kifejezetten csökkentette a ideges és agresszív viselkedéseket, és a pszichotikus problémákat.

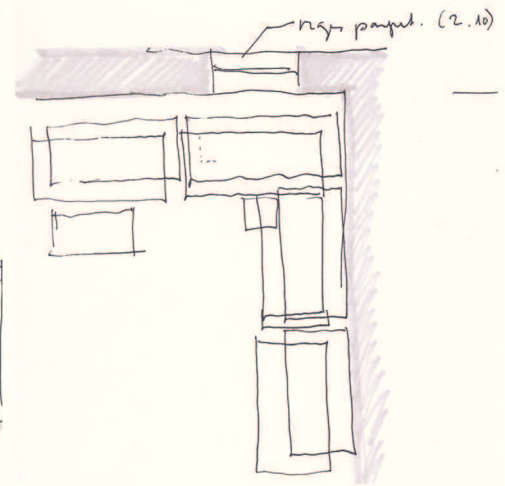
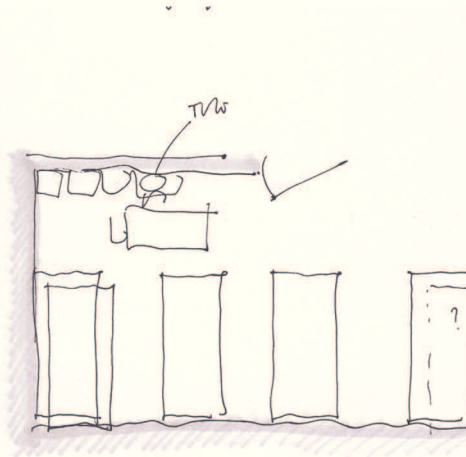
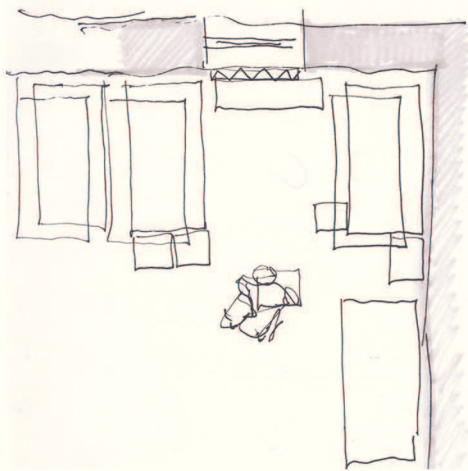
A megfigyelések és Zeisel tanulmánya is azt igazolják, hogy a különböző élethelyzetekre az igényeinkkel is különbözőképpen reagálunk. Az otthon szükséglet ugyan egy összetett igényrendszer, de ennek nem minden eleme állandó és nem minden elem megélése szükséges. A megélt rendszerekhez alkalmazkodva a szükségletek is dinamikusan alakulnak.

A mozgássérült lakótelep esetében ez két környezeti nyom hiányából olvasható ki. (A lakótelep „otthon-szükségeinek” elemzése ugyancsak a külső jegyek lapján lehetséges. A házak több mint 30 évesek, így kellő környezeti nyomot lehet gyűjteni, mire és hogyan használják azt lakóik.)

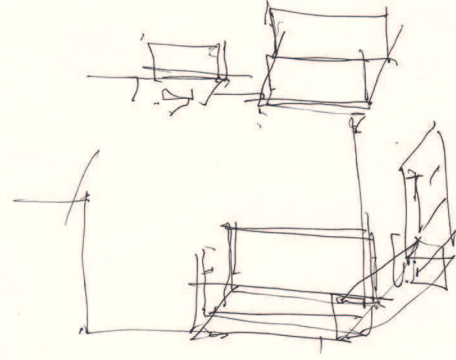
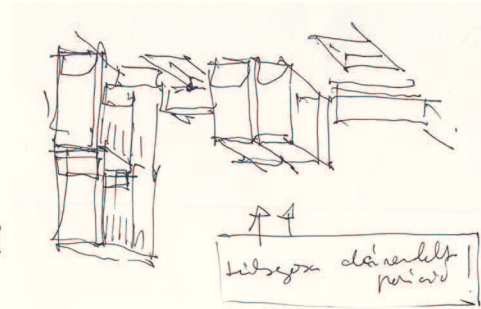
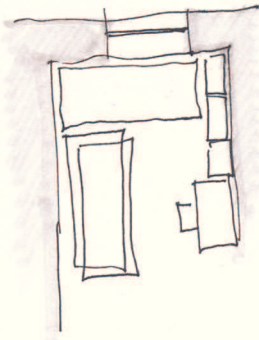
(1) A lakótelep bejárásakor szembeötlő, hogy a hasonló sorházas lakóhelyzetekben a terek megszemélyesítése sokkal hangsúlyosabban szokott jelentkezni.⁶⁶ Az **alul-perszonalizáltság** és a szerkezeti problémák ellenére a telep egyáltalán nem elhanyagolt. (Az idő ugyan már hagyott látható jeleket a házakon; több helyen megérett a nyílászáró felújítása, vagy a tető héjazat cseréje.)

(2) Átlagos lakások vizsgálatánál a földszinteken a védelem nyomai hangsúlyosan megfigyelhetőek. A védtelenebb udvarok zárása a sorházas beépítések esetén, valamint a személyes terek hangsúlyozása is erősebb más általános élethelyzetet kiszolgáló budapesti lakásoknál. Így a **„védelmi-környezeti nyomok” hiánya** beszédes.

⁶⁶ Például OTI lakótelep Albertfalván. Kiss A., Szabó G., Egységesen különböző kapuk Albertfalván (<http://www.origo.hu> - 2015.09.27)

ASZUPRÉN

Létező zárka elrendezések

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZET

(VIZSGÁLAT ELŐKÉSZÍTÉS)

A személyes terek a büntetés-végrehajtásban
A börtön életre hivatott terei
Az asszimilációs folyamatok megismerésére kidolgozott vizsgálati eljárás:
Hipotézisek

Esettanulmány keretein belül készülök vizsgálni büntetés-végrehajtási intézeti zárkákat. Az engedélyek jóváhagyása a dolgozat lezárásakor folyamatban van.⁶⁷

A vizsgálat előkészítő munka váza: (1) vizsgálat kereteinek meghatározása - intézményvezetői egyeztetés, (2) analízis rendszerének meghatározása, mely az intézmény szabályaihoz igazodik, (3) vizsgálat helyszínének és időpontjainak meghatározása, (4) tárgytipológia felállítása, (5) tértipológia felállítása.

Az analízis tárgya: a környezet (tárgyi és emberi) hatásai miként jelennek meg a tárgyi kultúrában, a rendszer adottságai milyen fizikai és tárgyi környezetet eredményeznek. Az „otthon-igények” hogyan jelennek meg bv. környezetben.

A büntetés-végrehajtási (bv.) rendszerek „otthon” helyzeteinek vizsgálatához az információkat a következő forrásokból gyűjtöttem: szakmai- (Börtönügyi Szemle, szakirodalom, szakmai blogok), ill. informális fórumok (börtönéletet bemutató cikkek, riportok, „tapasztalati szakértők” blogjai, beszélgetések.) Ebből áll össze az alábbi tanulmány, mely a vizsgálat előkészítésére szolgál.

A különböző fórumokról történő információgyűjtés a „börtön-életterek” belakásának folyamataira koncentrálnak.

A SZEMÉLYES TEREK A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN

A büntetés-végrehajtási intézmények totális intézmények, mely fogalmat Erving Goffman, *Asylums* című esszéjében vezette be.⁶⁸ A fogalom a totális kontrollt, a totális izolációt, a totális szubmergenciát és a totális strukturáltságot jelenti. Míg a külvilágban a személy szabadon dönthet időbeosztásáról, tevékenységeiről, ruházkodásáról, társas interakcióiról, addig a totális intézményekben minden szabályok mentén történik. Az elítélt nem dönthet szabadon, kikkel tölti együtt az idejét, a használati tárgyak funkcionálisak, a minimális személyes tárgy jellege, mérete is meghatározott. Az individuum azonban itt is utat tör magának. A szabályosan viselhető vagy birtokolható személyes tárgyak, a tetoválások a felvett gesztusok, a járás stb. mind az egyéniségről árulkodnak: arról a szerepről, amibe került, vagy amiben láttatni szeretné magát a fogvatartott. *„Itt nem tudod teljesen magadat adni. Nem*

⁶⁷ A felvetés a dolgozat tartalmi kérdéseire nem, annak módszertanára volt hatással. A jövőben más keretek között tervezett a téma kiterjesztett kutatása.

⁶⁸ Goffman, E., *Asylums*. New York, Anchor Books, 1961.

lehet. Ha rájönnek, hogy valójában te ki is vagy, akkor véged.” - mondja egy riportban egy elítélt.⁶⁹

Az uniformizálási kényszer még fel is erősíti ezt individualizációt. - „A ruhám kinézete központosított, de a bőrömrre azt tetováltatom ami vagyok, vagy amit mutatni akarok.” - valójában maga az egyenruha is megszemélyesíthető, - olvasható Fiáth Titanilla (kultúr-antropológus és börtönpeszichológus), tanulmányában⁷⁰, - ahol lehet átalakításra kerül, és reprezentálja az egyén börtönhierarchiában elfoglalt pozícióját. A formaruhákat az elítéltek különböző módokon átalakítják, olykor feliratokkal látják el. Az átalakítások fő mozgatórugója itt is ugyanaz, mint a kinti élet divatjában - egyéniségnek lenni, és egyben hasonulni egy adott csoporthoz. Cél az átalakítások segítségével valamilyen módon láttatni magunkat. Például szűkebbre szabott ingujjal a karizmokat lehet hangsúlyozni, a különleges vagy elit márkanevek használata a divatban való jártasságot mutatja. Ezen felül vannak olyan átalakítások is, melyek egy adott csoporthoz való tartozást jelentenek, ilyen a „borsodi ing” speciális gallér kialakításával.

Ugyanez igaz a tárgyi-téri környezetre is. A személyes tárgyak jelentéssel bírnak. A börtönben nincs mód igazán személyes tér kialakítására. A területek, melyek felett a fogvatartott diszponál, valójában fél-privát terek (semi-private), jól láthatóak mind az őnök, a nevelők (totális kontroll), és a cellatársak számára. Nincs intim szféra, hiszen a „kiutalt” tér minden részlete látható és bejárható mások által. Így együtt kell teljesülnie annak, hogy a tárgyak kiszolgálják testi és lelki igényeiket, és reprezentálják is tulajdonosukat.

Az ágy birtoklása, a szájhagyomány szerint meghatározó és státusz megjelölő lehet: az alsó ágyak a hierarchiában magasabb helyen lévők, az emelet az alacsonyabb presztízsűeké.

Egy volt fogvatartott írja blogján jó tanácsként börtönbe vonulóknak, hogyan kell viselkedni megérkezésükkor és hogyan lehet megtudni melyik ágyak lehet ő a tulajdonosa:

„...És még most jutott eszünkbe, hogy felnőtt börtönben, hogy kell bemenned egy zárkába!! Kiír a nevelő egy zárkát neked, és oda fel kell menned, egyedül! Belépsz! Köszönsz, hogy szevasztok fiúk, bemutatkozol, kezefogsz mindenkivel, keményen, hangosan, mély hangon, mondd, hogy hova valósi vagy, pusztán mindenhol vannak elítéltek, megkérdezed szétnézve, hogy ki a zárkamegbízott, általában a hármaskő az övé mert az a zárkamegbízotté, mégegyszer köszönsz neki, kézfogás, megkérdezed, hogy melyik ágy szabad, van-e szállításban valaki, ezt hozzá kell tenni, mert ha nem már nem ugyanaz a kérdés, ha alsóágyas vagy akkor alsóágyat kell csináljon neked ha nem vagy alsóágyas, de első benyomásra látja, hogy jógyerek vagy, valamelyik csicskát vagy gyengét felrakja felsőágyra, doberdóra, és tiéd az alsóágya, ...”

Nem feltétlenül csak a pozíciója határozza meg azt, melyik hely a „menő”. Fiáth Titanilla egyik cikkében utal arra, hogy a használó személye felülírhatja a szokást, és a ranglétra magasabb fokán lévő fogvatartott személye határozza meg az ágy „értékét” is.⁷¹

Ezt igazolják egy volt fogvatartott beszélgető partnerem szavai is: „ágyhierarchia? - hagyomány, de ennek már nincs ilyen jelentősége, csak a nagyon súlyos helyeken (pl. Miskolc). Manapság sokan szeretnek az emeleten lenni, keményebb figurák is. Én is mindig emeletre mentem, he lehetett, nem szerettem, hogy lenn mellettem jönnek-mennek, odaülnek stb.”

A zárkában az ágy és a szekrény az egyetlen személyesnek mondható tér. A zárka többi tere és tárgya

⁶⁹ <http://24.hu/belfold/2012/09/26/bortonsors-igy-telnek-vv-segal-es-kaiser-edo-napjai/> letöltés: 2015. 09. 29.

⁷⁰ Fiáth T., Hugo Boss a tyúklábmintán. Formaruhák átalakítása a börtönben. Börtönügyi Szemle, 2011/3., 75-85.

⁷¹ Fiáth T., A csöves meg a fullos zárka. Térhasználat és dekoráció a Budapesti Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 2008/2. 73-78.

mind közös használatú. Így igen fontos, mely tér az amely minimálisan ugyan, de személyes térnek mondható.

A zárkában az ágyak elhelyezkedése más szempontból is meghatározó lehet. Ahogy azt Fliegauf Gergely blogján olvasható példa is mutatja, a beláthatóság korlátja az épített tér adottságai miatt több helyzeti előnyt jelenthet például a tiltott tevékenységek folytatásakor.⁷²

A cellák sokfélék lehetnek. A központi elrendezésen túl jelentősége van annak, mi a kialakult „rend” a zárkán belül. Egy idézet a 24.hu riport cikkéből mely a Veszprémi Megyei Bv. intézetben készült:

„...Két ajtóval arrébb a 40 év körüli Sándor suvickol lelkesen, mániákusan törli a port ötvenes karjával a szélesre tárt ablakokról, tereget, mos és légrfrissít egyszerre. Amikor éppen nem takarít vagy faládákat rak össze a közeli üzemben, az edzőteremben vezeti le felesleges energiáit. „Régi motoros”, öt fegyintézetet megjárta már, Nosztrára két éve érkezett, és még két és fél évet marad. Emberölés miatt került a büntetés-végrehajtás falai közé – állítása szerint ártatlanul. Saját házirendet készített a zárkán belül, és övé a legjobb ágy a hétszer hét méteres helyiségben – ablak mellett, szigorúan alul. Szavak nélkül is világos, ő a helyi zárkamenő. „Tévét nézünk, sakkozunk, kártyázunk, nagy az összetartás. Az egyetlen probléma, hogy 12 fős a zárka, holott maximum 8 személynek felelne meg. De a fiúk normálisan betartják a szabályokat, tiszteljük egymást, és csak az ablaknál dohányoznak. Megkövetelem a tisztaságot, és betartom a rendet, ezt elvárom tőlük is. Akár tetszik nekik, akár nem. Nincs kivétel, itt mindenki egyenlő” – mondja az első az egyenlők között, aki civilben ács-állványozó, tele konkrét célokkal a szabadulásig.”

A bv. intézetekben a fogvatartottak birtokában tartható tárgyak meghatározottak. Így nem mindegy milyen fogkrémet használ valaki, vagy milyen a törölközője. A zárkák korlátozottan ugyan de feltöltődnek személyes tárgyakkal. Fiáth Titanilla könyvében⁷³ a következő attribútumok jelentésébe avat be minket: a tereket maximális térkihasználtság jellemzi: 8-10-16 m²-n kell 2-3-6 cellatárral együtt megoldani a mindennapok minden szükségletét. A cellákban zajlik az étkezés, pihenés, társas élet, tisztálkodás, vallásgyakorlás. Ezeket a tevékenységeket az adottságoknak megfelelően térben és/vagy időben elkülönítik egymástól. Az ajtó melletti sarokban, mint „szent sarokban” kap helyet a TV (a külvilággal való kapcsolat egyik legfőbb attribútuma).

A dekoráció egyszerre szolgálja ki az egyéni igényeket és egyszerre reprezentál is. Habár a perszonális (saját) élettér mérete igen kicsi, a különböző struktúrák itt is megjelennek („szent sarok”, a család képei a fej oldalon, míg a szexuális tartalmú képek a láb oldalhoz kerülnek).

A BÖRTÖN ÉLETRE HIVATOTT TEREI

A magyar börtönök túltelítettek és túlszűfoltak. A túltelítettség azt jelenti, hogy a megadott szabályozáson felül van a fogvatartottak létszáma. A hatályos szabályozás⁷⁴ értelmében a zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltra lehetőleg hat köbméter légtér, illetve a férfi elítéltek esetén három négyzetméter, a női elítéltek és a fiatalokéuk esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A mozgástér tekintetében figyelmen kívül kell

⁷² Fliegauf Gergely: Szociodinamika a börtönben, 2007. június 19.

(<http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007/06/szociodinamika-brtnben.html>)

⁷³ Fiáth T., Börtönkönyv, Kulturális antropológia a rácsok mögött, Háttér Kiadó, 2012.

⁷⁴ Jelenleg ez Magyarországon a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet értelmében szabályozott.

hagyni a berendezési tárgyak által elfoglalt területet. A túlszűfolttság viszont nem objektíven, számadatokban mérhető.

Ez építészeti adottságoktól is függő probléma. Zsűfolttság érzetét keltheti, ha egy adott cella méretében megfelel ugyan az elvárásoknak, de a zárka adottságai miatt a fogvatartottaknak kényelmetlenség érzésük van a tárgyi környezet miatt. Ilyen lehet például a háromemeletes ágyak használata, a berendezési tárgyak rossz elrendezése, az illemhelyiségek nem kellő szeparáltsága a lakótérben. Ezek a problémák természetesen a különböző bv. intézmények és a hozzá köthető elzártsági fokozatok függvényei is.⁷⁵

A fogház, börtön, fegyház büntetési fokozatok, melyek a fogvatartás szigorát jelentik. Ez természetesen kihat a tárgyi környezetre, és annak használatára is. A felsorolt intézmények közül a fegyház a legszigorúbb, ide kerülnek a súlyosabb büntetésüket letöltők. Ezekben az intézményekben a nap 23 óráját a cellákban zárt ajtók mögött kell tölteni, munkavégzésre csak a zárka falain belül, illetve a ritkább esetben külön felügyelettel van lehetőség. A nappól egy órát tölthetnek friss levegőn. Míg a börtönökben a cella a reggeli ébresztő és az esti takarodó közötti időkből elhagyható a körletben. Az egyén számára szükséges tér igénye is más abban a tekintetben, hogy fogház, börtön vagy fegyház büntetését üli a fogvatartott.

Példaként említeném a WC használatot.⁷⁶ Bevett szokás a börtönökben, hogy az illemhelyiség használata a fogvatartottak által kialakított szabályrendszer szerint működik. Az étkezés ideje alatt például nem használható, a többi időszakban is „bejelentés köteles” tevékenység. Egyes börtön zárkákban a használatnak megadott ideje van és ezen időszak alatt a többieknek el kell hagynia a zárkát. Mindez természetesen lehetetlen a fegyház büntetésüket ülők esetében. Itt egyes fogvatartottak a szabad levegőről mondanak le és maradnak a cellájukban az illemhelyiség használata céljából.

„Az elítéltek nyilvánvalóan elsősorban a személyes komfortjukon keresztül érzékelik a túlszűfolttságot. Ez még akkor is így van, ha mindenki más és más életviszonyok közül került a börtönbe. Mindegy, hogy kacsalábon forgó palotából vagy éppen faluvégi viskóból jött, ugyanis a bebörtönzéssel együtt járó mentális és pszichés stressz minden kellemetlenséget, eltérő élethelyzetet extrém módon felerősít... a túlszűfolttság dehumanizálja és egyben elszemélyteleníti a fogvatartottakat éppúgy, mint a személyi állomány tagját.”⁷⁷

Ezen ismeretek alapján különös jelentőséggel bír az a megadható „szabadság”, amely a terek perszonalizációjával adható. Egy növény, amit a fogvatartott gondozhat, egy hal egy akváriumban, az emberit jelenti. „...többet ér egy pók a börtönben mint egy házban az ott lakók számára...” (Emily Bronte: Üvöltő szelek - olvasható Fliegauf Gergely blogjának nyitósoraiban).

A terek és az emberek közötti kölcsönhatás szerint a helyek befolyásolják az emberi viselkedést és az egyén is hatással van a környezetére. A bv. esetében az egyén büntetése a szabadságvesztés, ezért a hangsúly erősen eltolódik és alapvetően a hely határozza meg a viselkedést, mind a dolgozók, mind a fogvatartottak részéről, és sokkal kevésbé van jelen a környezet alakíthatósága. Mivel azt feltételezzük, hogy az „otthon-igény” az egészséges emberi psziché sajátja, ezért ebből az következik, hogy adott kereteken belül kis gesztusokban, de a terek szabályozási igénye itt is megfigyelhető.

⁷⁵ Bogotyán R., A zsűfolttság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. Börtönügyi Szemle 2015/1, 27-41.

⁷⁶ Fiath T., Börtönkönyv, Kulturális antropológia a rácsok mögött. Háttér Kiadó, 2012., 33.

⁷⁷ Pallo J., Egyre jobban éget a seb...A túlszűfolttság csökkentésének lehetséges útjai. Börtönügyi Szemle 2015/1. 18-25.

Olaszországban a Spoleto város börtönében a fogvatartottak olyan bútorokat kezdtek el gyártani, melyekkel a túlszűfolt börtöncella helyszükségleteit igyekeztek megoldani. A berendezési tárgyak kis átalakítással edzőgépekké alakíthatóak lettek. Egyes bútorok több funkciót is elláttak. A kezdeményezés többszörös eredménnyel is járt, az alkotók azon túl, hogy kézzel fogható eredményeket teremtettek, a személyes tér megteremthetőségét is megnyerték.⁷⁸

AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMATOK MEGISMERÉSÉRE KIDOLGOZOTT VIZSGÁLATI ELJÁRÁS

Első lépésben a személyes terek kerülnek vizsgálat alá öt lépésben: (1) az állandó fizikai környezetben meghatározásra kerül négy zóna (magán terület - átmeneti magán terület - átmeneti nyilvános terület - nyilvános zóna), (2) a következőben megfogalmazásra kerül, hogy az adott helyzetben milyen feladatokat lát el az adott zóna, azoknak milyen jelentősége van - elsősorban a privát zóna aspektusából tekintve, (3) ebben a struktúrában kerül elemzésre, hogy az adott téri szituáció miképpen elégíti ki a személy „otthon szükségletét”, (4) az elemzés kiértékelésre kerül, majd ezek után, amennyiben az analízis alapján hiányosságok rajzolódnak ki a fizikai környezeten, (5) javaslatot lehet tenni azoknak a téri helyzeteknek a javítására, amely az adott elemkészetből megoldható, vagy javaslatot lehet tenni arra, milyen intézkedések alkalmasak a helyzetek javítására.

HIPOTÉZISEK

A bv. intézményi környezet épített terei erősen determinálják azt, hogyan alakítható ki ott a személyes tér, mely fölött a fogvatartott diszponálhat. Ezért azt feltételezzük, hogy az „otthon-igények” ebben a téri helyzetben nem elégülnek ki, és ennek látható jelei is vannak. Ebben az esetben a tárgyak jelenléte és azok használata jelzi, melyik szükséglet nem teljesül.

Hipotézisek: (1) Az intézeti közegben kialakuló hospitalizációt az egyén automatikusan késlelteti, elkerüli, és ennek jelei kiolvashatóak a tárgyhasználatból, az elrendezésekből és a termódosító törekvésekből. (2) Az egyén attól függetlenül próbálja kialakítani személyes terét, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésére. (3). A jobb alapadottságú térrendszerek esetében a személyes teret kialakító törekvések kevésbé erősek.

Feltételezzük, hogy ott, ahol több lehetőséget kap valaki a személyes tér kialakítására, mind a terek adottságai miatt (nem determinált előre minden), mind pedig a tárgyhasználat szempontjából kapott kellő szabadság okán, ott alakul ki leginkább az otthonteremtő képesség. (Lásd ábra)

	A. Használhat tárgyakat	B. Nem használhat tárgyakat.
1. A tér kellő szabadságot biztosít	Ebben az esetben alakul ki leginkább a terek „belakása” ⁷⁹	
2. A tér túldeterminált		Ebben az esetben alakul ki legkevésbé a terek „belakása”

⁷⁸ <http://www.freedomroom.org/>, továbbá lásd: Király K., Hírek a börtönvilágból-Munkavégzés az umbriai Spoleto intézetben. Börtönügyi Szemle 2008/3, 94.

⁷⁹ Belakás fogalma Hernádi nyomán, lásd: Hernádi M., Tárgyak a társadalomban. Bevezetés a tárgyak rendszerébe. Kozmosz Könyvek, Budapest 1982.

OTTHONSÉRÜLÉSEK - KÖVETKEZTETÉS

A házak megfigyeléseken alapuló vizsgálatánál kidolgozott szisztéma alkalmas más otthon-helyzetek vizsgálatára, ha az adott körülményekhez adaptáljuk. Az átlagostól eltérő élethelyzetek tanulmányozása során kiderült, hogy azok **vizsgálata segítséget nyújt a hétköznapi „otthon-igények” megértéséhez.**

Az átlagostól eltérő otthon vizsgálatok arra is rávilágítanak, hogy a körülmények - köztük az épített tér - nagyban befolyásolják az „otthon-szükségeket”. A hat „otthon-szükséglet” nem egyformán és egyenletesen jelenik meg, a különbségeket az élethelyzet körülményei generálják. A javítóintézeti munka a megszemélyesítés jelentőségére mutatott, míg a mozgássérült lakótelep az élethelyzetből adódó védelemigény lényegtelenységére világított rá.

TÉZISEK

1.1. Az átmeneti terek olyan találkozóhelyek, ahol az otthon kapcsolódik a környezetéhez. Feladatuk a környezeti tényezők kompenzációja: szűrnék, felfognak és átteresztenek. Megszűrik a negatív impulzusokat, megvédik a személyest és beengedik a „jót”. A lakás komfortosságának megélése nem a lakásbejáratoknál kezdődik; az átmeneti zóna minősége nagyban befolyásolja az „otthon-érzés” kialakulását.

Az átmeneti zóna épített környezete és a lakóházak tágabb környezete (növényzet forgalom stb.) is hatással van az „otthon-érzés” kialakulására. **Az épített tér feladata a „jó” kapcsolatteremtés**, amely a terek szervezésével, beláthatóságával, átláthatóságával, védettségével, stabilitásával jöhet létre. A kapcsolat egyben kapu is: véd és befogad.

A ház bejárata az a hely, ahol a lakó kilép a nyilvános zónába, már a tulajdon része, itt már otthon vagyunk. **Megformálása egyértelműen korrelál az „otthon viszonyal”,** mely alapvetően az építészeti értékekből eredeztethető. A védett lakásbejárat, és a védett helyzetű közösségi bejárat kiemelten segíti a megfelelő „otthon-érzés” kialakulását.

1.2. Az otthon egyszerre legyen territoriálisan határozott, és egyszerre legyen egy network része. Ha a zónahatárok nem tisztázottak, és az épített tér nem egyértelműsíti, hogy hol lépjük át a választóvonalat, akkor előbb utóbb a nem megfelelő viselkedés vagy konfliktus nyomokat hagy a környezeten is. A lépcsőházakban megjelennek az üzenetek, a gondozottság helyett elhanyagoltságot tapasztalhatunk. Ha a félprivát vagy privát hely ambivalens helyzetbe kerül, és a kívülállók azt nyilvános helynek érzélik, a terület nem védhető megfelelően. Ha nem egyértelmű mások számára a territórium határa, akkor a tulajdonos számára a személyes zóna túlterheltté válik. **Az otthon ideális környezeti beépülését az optimális átmeneti terek teszik lehetővé.**

2. Az otthon az épített és természetes környezetén túl integrálódik a szociális közegbe is. A lakóterek átmeneti zónáinak vizsgálata egyértelműen kirajzolja a **lakók igényét, hogy személyes terük egy társas közeg része legyen.** A terek beláthatósága és átláthatósága a társas interakció lehetőségét teremti meg, a vizuális kontrol egyben a biztonságérzet kialakulását növeli.

3. Az „otthon-érzés” nem stabil, hanem egy állandóan mozgó, dinamikus kapcsolat a lakó és környezete között. A disszonancia csökkentésére és az egyensúlyi állapot létrehozására való törekvésünk sosem teljesül. Ez tartja mozgásban az épített környezetet, mely az állandóság szimbóluma. Valójában kisebb és nagyobb léptékben, de mindig megújul: reagál az igényekre, és új alakot ölt. Új alakjában újabb szokásokat, kapcsolatokat és helyzeteket határoz meg.

4. Az otthon megteremtése egy képesség, mellyel a lakó uralja környezetét. Alakítja a teret, miközben a tér is meghatározza szokásait. Tudnunk kell hatással lenni a fizikai környezetünkre, miközben el is kell fogadnunk annak törvényszerűségeit.

5.1. A házak megfigyeléseken alapuló vizsgálatánál kidolgozott szisztéma alkalmas más otthon-helyzetek vizsgálatára, ha az adott körülményekhez adaptáljuk. Az átlagostól eltérő élethelyzetek tanulmányozása során kiderült, hogy azok vizsgálata segítséget nyújt a hétköznapi „otthon-igények” megértéséhez.

5.2. Az átlagostól eltérő otthon vizsgálatok arra is rávilágítanak, hogy a körülmények - köztük az épített tér - nagyban befolyásolják az „otthon-szükségleteket”. A „biztonság-igény”, a „kényelem-igény”, a „megszemélyesítés lehetősége”, a „privát szféra igénye”, a „társas interakció igénye”, a „terek átláthatósága és ismerete” - a hat „otthon-szükségletet” nem egyformán és egyenletesen jelenik meg. A különbségeket az eltérő élethelyzet körülmények generálják.

KIVONAT

CÉLKITŰZÉS

A doktori dolgozat a lakások átmeneti tereinek problémáját járja körül. Elsődleges célja, hogy rámutasson az átmeneti terek jelentőségére és a megformálás hatásaiban rejlő építészeti lehetőségekre. A disszertáció gerincét az 1959-62. között a Magyar Építőművészet folyóiratban megjelent budapesti lakóházak vizsgálata képezi.

A doktori kutatás további célja olyan vizsgálati módszer kidolgozása is volt, mellyel lehetséges a lakó és a lakás kapcsolatának objektív vizsgálata. Ennek alapját az „átmeneti-magán” tereken, azaz erkélyeken és loggiákon megfigyelhető térhasználat vizsgálata adta. A terek használatából eredő „környezeti nyomok” segítségével értékeljük a házakat, melyeket utána összevetünk a házak alaki tulajdonságaival, valamint a környezeti tényezőkkel, majd értékeljük a megfigyeléseket.

A vizsgálat során a 75 ház 1568 erkélyén vagy loggiáján figyeltük meg mire és hogyan használják azt a lakói.

MÓDSZERTAN (TÉRRENDSZER, MEGFIGYELÉS, INTERPRETÁCIÓ)

A vizsgálathoz elsőként öt elemből álló térrendszer került felállításra, ez a struktúra a **nyilvános** és a **magán** területek közti átmenetet rendszerezi. Az „átmeneti terek” a lakások (magán területek) falain kívül vannak, de még nem közterületek (nyilvános területek). Az **átmeneti magán terek** a lakók saját tulajdonát képezik, ami ott (erkélyen, loggián, stb.) történik, az publikus. A **közösségi terek** jogilag a lakáshoz tartozó „osztatlan közös tulajdonok” - (pl. a társasházi udvar, lépcsőház stb.). Az **átmeneti publikus terek** pedig köztulajdonú terek, melyek territorálisan mégis az adott ház közösségéhez tartoznak (pl. a ház előtti járdaszakaszok).

Az átmeneti magán tereken elhelyezett tárgyak, átalakítások, azaz környezeti nyomok észlelése, osztályozása, és összegzése után a megfigyeléseket a használat típusa szerint csoportosítva, számszerűsített adatokká konvertáljuk. Végül ezen adatok összevetése következik a környezeti tényezőkkel, közösségi zónáknak típusával, a bejáratok alaki tulajdonságaival, és a házak lakásszámával.

A vizsgálat prezentálására a helyszínek bejárásakor készített fotódokumentációból, alaprajzokból, ortofotókból, publikációs fotókból az épületekről grafikus ábrázolások születtek. A rajzok sematizált ábrázolás-technikája bemutatja a ház karakterét, valamint az átmeneti terek jellegét is érzékeltetni szándékozik. A rajzok prezentálják az erkélyek/loggiák karakterjegyeit, ugyanakkor meg is különböztetik az erkélyeket a loggiáktól.

EREDMÉNYEK

Az otthon és környezete közti relációk ötféleképpen kerültek értékelésre. **(1) Az átmeneti magán terek alaki és használati jellemzői, (2) az erkélyek/loggiák és a bejáratok, valamint (3) az erkélyek/loggiák és a közlekedő terek relációja, (4) az erkélyek/loggiák és a ház környezeti tényezőinek összefüggése, (5) valamint az egy épületen belüli lakásszám és az átmeneti terek alaki jellemzőinek viszonya.**

A vizsgálat másodlagos eredménye a **házak fenomenológiai vizsgálatánál kidolgozott módszer**, mely alkalmas más otthon-helyzetek elemzésére is. A függelékben bemutatásra kerül három átlagostól eltérő otthonhelyzetről készített tanulmány is. Ezen esetekben is, - úgy mint a lakások esetében - nem közvetlenül a lakóktól gyűjtjük az információt, hanem az általuk kialakított környezet közvetlenül informál. Az átlagostól eltérő élethelyzetek tanulmányozása során kiderült, hogy azok vizsgálata segítséget nyújthat a hétköznapi „otthon-igények” megértéséhez.

KÖVETKEZTETÉSEK

Ha az **átmeneti terekre**, mint az otthonok és a nyilvános terek közti zónákra tekintünk, akkor a feladatuk elsősorban a szűrés: átenged és felfog. Pozitív környezeti kapcsolat esetén kinyitja az otthont a külvilág felé, míg zavaró környezeti hatás esetén **szűrőként funkcionál**.

Az **átmeneti-magán tér pufferzóna**, mely a lakás légtérét tágítja mind funkcionálisan, mind lélektani értelemben. Az otthonok és a környezet relációjában az épített és a természetes közegnek egyértelmű támogató vagy romboló hatása van.

A közösségi terek **megformáltsága**, valamint a vizsgálatból közvetlenül kimutathatóan a bejáratok megformáltsága direkt módon hozzájárul a pozitív otthon érzés kialakulásához.

Az otthon, mint épített környezet fő célja olyan hely létrehozása, mely alkalmas arra, hogy támogassa az emberi szükségleteket, valamint teret és helyet adjon az otthon igényelt viselkedéseknek.

ABSTRACT

OBJECTIVE

The doctoral thesis goes around the problem of transitional spaces of homes. Its primary purpose is to point out the importance of transitional spaces and the formation effects for architectural possibilities. The pith of the dissertation is formed by the examination of houses in Budapest published by 'Magyar Építőművészet' (Hungarian architectural art journal) between 1959-62. There was further purpose of working out examination method with a possibility of objective examination in the relation of resident and home. It is based on the examined data of using space in transitional private spaces such as balconies and loggias. With the help of environmental traces that result from the use of spaces, we will evaluate the houses then compare them to their formal attributes and environmental factors, finally, we will evaluate the observations. During the examination we studied how and what residents use their houses for in case of 75 houses and 1568 balconies or loggias.

Methodology (space system, monitoring, interpretation)

The examination was first set up by five element space system. This structure systemizes the transition between public and private space. 'Transitional spaces' are outside the walls of homes (private spaces) but they are not count as public domains (public spaces). Transitional private spaces belong to the residents, what happens ever there (balcony, loggia etc.) is public. Communal spaces are the parts of undivided common properties of homes by right (E.g.: owner-occupied block yards, staircase etc.). Transitional public spaces are publicly owned spaces that territorially belong to the community of the house (Eg: sections of sidewalks in front of the houses). After observation of environmental traces, transformations, classification and summary of placed objects in transitional private spaces, we convert our observation into numerical data by making groups of their use of types. Finally, we cross-check the data with environmental factors, types of communal zones, formal features of entrances and the numbers of houses. For the presentation of examination during site inspection, graphic representations were made from photo documentations, ground plans, orthophotos and publicated photos. The schematized depiction technique of drawings shows the character of the house and represents the character of transitional spaces. The drawings represent the character features of balconies/loggias and distinguish balconies from loggias.

RESULTS

Relations between home and its surroundings were evaluated in five different ways. **(1) The characteristics of use of transitional private spaces, (2) the relation of balconies/loggias and entrances, (3) balconies/loggias and circulation areas, (4) the connection of environmental factors of the house and balconies/loggias, (5) as well as the relation of formal factors of transitional spaces and the numbers of houses in a building.**

The secondary result of examination is **the elaborated method in the phenomenological examination** of houses which is suitable for analysing the other home-situations too. In the appendix there is a presentation of a study which was made from three different 'home-situations'. In these cases (as well as in case of flats), we do not directly collect information from residences but from their direct environment. During studying life situations that are differ from the average, it turned out that the examination of these can help to understand the ordinary 'home needs'.

CONCLUSIONS

When we take a look at **transitional spaces** (such as the zones between homes and public spaces), our task is clarification: let through and be absorbed. In the case of positive environmental connection, it opens the home towards the outside world, while in case of disruptive environmental impact **it functions as a filter.**

The transitional private space is **a buffer zone**, which enlarges the air space at home both functionally and psychologically. The built and natural environments have supporting or destroying impact in the relation of homes and environment.

The design of public spaces and entrances directly contribute the development of positive home-feeling. In case of the home as a built environment, the purpose is to set up a space which is suitable for supporting human needs and giving room and space for the demanded behaviour at home.

		szintek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigénytel használt (zöld)	funkcionális térhasználat (csak kék jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	lakás érték	növényzet a közvetlen környezetben	panoráma	forgalmas út
1	Alkotás utca 39. d.	6	20	10	10	6	12	2	2	1,40	van	részben	van
2	Amerikai út 90.	3	24	16	16	8	16	7	1	1,44	kert	nincs	nincs
3	Apáczai Csere János utca 1.	8	70	48	48	23	46	7	15	1,04	nincs	részben	nincs
4	Apostol utca. 15. és 17.	3	6	6	6	4	8	1	1	1,50	kert	van	nincs
5	Árpád fejedelem útja 35-37.	6	25	25	25	11	22	10	3	1,24	van	részben	közepesen
6	Árpád fejedelem útja 39.	6	16	10	10	7	14	2	1	1,60	nincs	részben	közepesen
7	Árpád fejedelem útja 40-41.	6	23	20	20	9	18	10	1	1,40	van	részben	közepesen
8	Árpád fejedelem útja 49-49/d	6	36	34	31	13	26	8	1	0,81	van	részben	közepesen
9	Árpád fejedelem útja 53/a	6	18	15	11	6	12	0	0	0,64	van	részben	közepesen
10	Árpád fejedelem útja 54.	6	10	10	10	7	14	3	0	1,70	van	részben	közepesen
11	Attila út 17.	7	34	30	30	8	16	13	8	0,93	van	részben	közepesen
12	Attila út 23-25.	7	70	60	60	50	100	3	5	1,68	van	részben	közepesen
13	Attila út 45.	5	18	16	16	5	10	6	3	0,88	van	nincs	közepesen
14	Attila út 131.	6	25	16	15	8	16	3	4	1,27	van	részben	közepesen
15	Bartók Béla út 74.	8	52	17	17	12	24	3	1	1,53	részben	nincs	van
16	Csanády utca 25/a.	6	20	10	10	5	10	2	2	1,10	nincs	nincs	nincs
17	Dereglye utca 3.	6	18	16	15	10	20	1	3	1,33	van	nincs	nincs
18	Egry József utca 19-21.	7	38	18	12	4	8	2	6	0,83	van	részben	van
19	Egry József utca 38.	8	56	36	36	6	12	18	12	0,83	van	részben	van
20	Fehérvári út 17.	8	49	15	12	6	12	4	1	1,25	van	részben	van
21	Fehérvári út 31.	6	34	34	34	13	26	5	6	0,62	nincs	nincs	van
23	Frankel Leó utca 2-4.	8	32	41	28	21	42	1	6	1,54	nincs	nincs	nincs
24	Frankel Leó utca 8.	7	21	18	18	11	22	3	4	1,39	van	nincs	nincs
25	Gogol utca 14.	4	33	33	33	18	36	5	6	1,12	részben	nincs	nincs
26	Hamzsabégyi út 34.	4	20	20	20	12	24	3	1	1,15	van	nincs	nincs
27	Hercegprímás utca. 2.	8	53	44	44	17	34	7	20	0,93	nincs	részben	van
28	Horvát utca 11-17.	4	49	24	24	18	36	1	5	1,54	nincs	nincs	közepesen
29	Horvát utca 19-23.	7	52	46	46	27	54	9	6	1,28	van	nincs	közepesen
30	Irinyi József utca 47.	7	46	42	42	32	64	1	5	1,45	nincs	nincs	nincs
31	Kada utca 98. X ker.	2	12	10	10	0	0	10	0	1,00	van	nincs	nincs
32	Karinthy Frigyes utca 30-32.	8	81	66	54	18	36	13	12	0,70	van	részben	van

		szintek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigényelt használt (zöld)	funkcionális térhasználat (csak kék jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	lakás érték	növényzet a közvetlen környezetben	panoráma	forgalmas út
33	Kékgolyó utca 1.	8	48	41	28	14	28	8	4	1,21	részben	részben	van
35	Kiss János altábornagy utca 38 a b c.	6	30	20	17	4	8	11	2	1,12	van	részben	nincs
36	Krisztina körút 83-85.	7	24	12	12	4	8	5	3	1,08	van	részben	van
37	Lágymányosi utca 22-24-26.	7	68	30	20	11	22	5	4	1,35	van	nincs	nincs
38	Lendvai utca 10.	3	16	16	15	10	20	5	0	1,67	kert	nincs	nincs
39	Liszt Ferenc tér 6.	8	33	25	24	15	30	4	5	1,42	nincs	részben	nincs
40	Margit körút 27.	8	21	21	18	6	12	2	5	0,50	nincs	részben	van
41	Margit körút 28.	8	58	28	28	4	8	3	7	-0,11	nincs	részben	van
42	Margit körút 35-37.	8	21	21	18	7	14	2	7	0,78	nincs	részben	van
44	Margit körút 61-63.	7	24	24	19	0	0	7	12	0,37	nincs	részben	van
45	Maros utca 34-40.	6	24	17	17	9	18	3	1	1,00	kert	nincs	nincs
46	Nagyenyed utca 15.	8	37	33	33	20	40	6	6	1,36	van	van	van
49	Óbudai kísérleti lakótelep 210-es jelű épület	2	8	8	8	4	8	4	0	1,50	van	nincs	nincs
51	Óbudai kísérleti lakótelep 404-as jelű épület	4	18	18	18	6	12	9	2	1,11	van	nincs	nincs
52	Óbudai kísérleti lakótelep 420-es jelű épület	4	28	28	27	19	38	8	0	1,70	van	nincs	nincs
54	Óbudai kísérleti lakótelep 524-es jelű épület	4	12	10	10	6	12	2	2	1,40	van	nincs	nincs
55	Óbudai kísérleti lakótelep 527-es jelű épület	4	16	14	14	11	22	0	2	1,50	van	nincs	nincs
56	Óbudai kísérleti lakótelep 620-as jelű épület	4	54	24	21	11	22	5	0	1,05	van	nincs	nincs
57	Óbudai kísérleti lakótelep P1 lakóház	4	14	14	8	4	8	3	0	1,25	van	nincs	van
58	Óbudai kísérleti lakótelep P3 lakóház	4		8	8	1	2	5	1	0,75	van	nincs	van
59	Rhédey u 2-4.	3	12	12	12	9	18	3	0	1,75	van	nincs	nincs
60	Szilágyi Erzsébet fasor 37-39.	5	24	16	16	3	6	5	8	0,69	van	részben	van
61	Tátra utca 43.	5	20	16	16	8	16	2	2	0,88	részben	nincs	nincs
62	Török utca 7-9.	8	76	57	57	41	82	4	6	1,40	részben	részben	van
63	Úri utca 32.	3	10	10	10	8	16	0	2	1,60	nincs	nincs	nincs
64	Üllői út 54-56.	7	63	60	56	17	34	18	7	0,68	nincs	részben	van
65	Üllői út 60-62.	7		70	62	19	38	15	16	0,66	nincs	részben	van
66	Üllői út 65.	7	30	24	24	4	8	13	6	0,83	nincs	részben	van
67	Üllői út 71.	7	30	24	24	9	18	9	4	1,04	nincs	részben	van
69	Üllői út 79.	5	16	16	15	1	2	3	10	0,27	nincs	részben	van
71	Üllői út 117.	7	60	48	48	9	18	3	5	-0,21	nincs	részben	van
72	Várfok utca 15. 16-18.	4	40	36	24	19	38	4	0	1,71	részben	részben	van
73	Villányi út 18 .	5	40	32	32	10	20	15	7	1,09	van	nincs	van
74	Villányi út 62 a-b.	4	24	24	12	7	14	4	1	1,50	nincs	nincs	van
75	Villányi út 74.	7	38	34	34	8	16	9	14	0,65	nincs	részben	van

1697 1568 733 1466 367 292

		Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	vizsgált loggia	otthon igényű térhasználat	csak funkcionális térhasználat	szükség szerű térhasználat	felelete loggia	beépítés	lomtár/hulladék	vizsgált erkély	otthon igényű térhasználat	csak funkcionális térhasználat	szükség szerű térhasználat	felelete erkély	beépítés	lomtár/hulladék	vizsgált egyéb
1	Alkotás utca 39. d.	20	10	10	10	6	2	2	0										
2	Amerikai út 90.	24	16	16															16
3	Apáczai Csere János utca 1.	70	48	48	48	23	7	15	3		3								
4	Apostol utca. 15. és 17.	6	6	6	6	2	1	3	0			6	3	0	3	0			
5	Árpád fejedelem útja 35-37.	25	25	25								25	11	10	3	1	1		
6	Árpád fejedelem útja 39.	16	10	10								10	7	2	1	0			
7	Árpád fejedelem útja 40-41.	23	20	20	20	9	10	1	0										
8	Árpád fejedelem útja 49-49 a.	36	34	31	31	13	8	1	9	9									
9	Árpád fejedelem útja 53 a.	18	15	11	11	6	0	0	5	5									
10	Árpád fejedelem útja 54.	10	10	10	10	7	3	0	0										
11	Attila út 17.	34	30	30								30	8	13	8	1		1	
12	Attila út 23-25.	70	60	60	24	24			2	2		36	26	3	5	2		2	
13	Attila út 45.	18	16	16	16	5	6	3	2	2									
14	Attila út 131.	25	16	15								15	8	3	4	0			
15	Bartók Béla út 74.	52	17	17	17	12	3	1	1		1								
16	Csanády utca 25/a.	20	10	10	10	5	2	2	1		1								
17	Dereglye utca 3.	18	16	15								15	10	1	3	1		1	
18	Egry József utca 19-21.	38	18	12								12	4	2	6	0			
19	Egry József utca 38.	56	36	36								36	6	18	12	0			
20	Fehérvári út 17.	49	15	12	12	6	4	1	1		1								
21	Fehérvári út 31.	34	34	34	34	13	5	6	10	10									
23	Frankel Leó utca 2-4.	32	41	28	21	17	1	3	0			7	4	0	3	0			
24	Frankel Leó utca 8.	21	18	18	18	11	3	4	0										
25	Gogol utca 14.	33	33	33	18	12	3	1	2	2		15	6	2	5	2		2	
26	Hamzsabégyi út 34.	20	20	20	20	12	3	1	4	4									
27	Hercegprímás utca. 2.	53	44	44	24	9	5	10	0			20	7	3	10	0			
28	Horvát utca 11-17.	49	24	24	24	18	1	5	0										
29	Horvát utca 19-23.	52	46	46															46
30	Irínyi József utca 47.	46	42	42	42	32	1	5	4	1	3								
31	Kada utca 98. X ker.	12	10	10								10	0	10	0	0			
32	Karinthy Frigyes utca 30-32.	81	66	54	32	11	5	6	10	9	1	22	5	9	7	1		1	

Házak elemzése- erkélyek loggiák összehasonlító táblázata

		Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	vizsgált loggia	otthon igényű térhasználat	csak funkcionális térhasználat	szükség szerű térhasználat	feleke loggia	beépítés	lomtár/hulladék	vizsgált erkély	otthon igényű térhasználat	csak funkcionális térhasználat	szükség szerű térhasználat	feleke erkély	beépítés	lomtár/hulladék	vizsgált egyéb
33	Kékgolyó utca 1.	48	41	28								28	14	8	4	2	2		
35	Kiss János altábornagy utca 38 a b c.	30	20	17								17	4	11	2	0			
36	Krisztina körút 83-85.	24	12	12	12	4	5	3	0										
37	Lágymányosi utca 22-24-26.	68	30	20	20	11	5	4	0										
38	Lendvai utca 10.	16	16	15	15	10	5	0	0										
39	Liszt Ferenc tér 6.	33	25	24	24	15	4	5	0										
40	Margit körút 27.	21	21	18	18	6	2	5	5		5								
41	Margit körút 28.	58	28	28	28	4	3	7	14	13	1								
42	Margit körút 35-37.	21	21	18								18	7	2	7	2		2	
44	Margit körút 61-63.	24	24	19	19	0	7	12	0										
45	Maros utca 34-40.	24	17	17	12	4	3	1	4	4		5	4	1	0	0			
46	Nagyenyed utca 15.	37	33	33	21	12	4	5	0			12	8	2	1	1		1	
49	Óbudai kísérleti lakótelep 210-es jelű épület	8	8	8	8	4	4	0	0										
51	Óbudai kísérleti lakótelep 404-as jelű épület	18	18	18								18	6	9	2	1			
52	Óbudai kísérleti lakótelep 420-es jelű épület	28	28	27								27	19	8	0	0			
54	Óbudai kísérleti lakótelep 524-es jelű épület	12	10	10								10	6	2	2	0			
55	Óbudai kísérleti lakótelep 527-es jelű épület	16	14	14	14	11	0	2	1		1								
56	Óbudai kísérleti lakótelep 620-as jelű épület	54	24	21	21	11	5	0	5	5									
57	Óbudai kísérleti lakótelep P1 lakóház	14	14	8								8	4	3	0	1	1		
58	Óbudai kísérleti lakótelep P3 lakóház	?	8	8	8	1	5	1	1	1									
59	Rhédey u 2-4.	12	12	12															12
60	Szilágyi Erzsébet fasor 37-39.	24	16	16	16	3	5	8	0										
61	Tátra utca 43.	20	16	16	4	0	0	1	3	3		16	8	2	5	1		1	
62	Török utca 7-9.	76	57	57	57	41	4	6	6		6								
63	Úri utca 32.	10	10	10								10	8	0	2	0			
64	Üllői út 54-56.	63	60	56	43	10	18	2	13	7	6	12	4	4	3	1		1	4
65	Üllői út 60-62.	?	70	62	62	19	15	16	12	11	1								
66	Üllői út 65.	30	24	24	24	4	13	6	1		1								
67	Üllői út 71.	30	24	24	3	3	0	0	0			21	6	9	4	2		2	
69	Üllői út 79.	16	16	15								15	1	3	10	1		1	
71	Üllői út 117.	60	48	48	48	9	3	5	31	31									
72	Várfok utca 15. 16-18.	40	36	24	24	19	4	0	1		1								
73	Villányi út 18 .	40	32	32	32	10	15	7	0										
74	Villányi út 62 a-b.	24	24	12	12	7	4	1	0										
75	Villányi út 74.	38	34	34	4	0	1	1	2	2		30	8	8	13	1		1	
		32,98		1568	997	471	207	168	153	121	32	506	212	148	125	21	4	16	78
						47%	21%	17%		12%	3%		42%	29%	25%		1%	3%	

Oszlop1	Oszlop2	szintek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	szumma/vizsgált lakás	forgalmas út
1	Alkotás utca 39. d.	6	20	10	1,40	van
15	Bartók Béla út 74.	8	52	17	1,00	van
18	Egry József utca 19-21.	7	38	18	0,83	van
19	Egry József utca 38.	8	56	36	0,83	van
20	Fehérvári út 17.	8	49	15	1,25	van
21	Fehérvári út 31.	6	34	34	0,62	van
27	Hercegprímás utca. 2.	8	53	44	0,93	van
32	Karinthy Frigyes utca 30-32.	8	81	66	0,70	van
33	Kékgolyó utca 1.	8	48	41	1,00	van
36	Krisztina körút 83-85.	7	24	12	1,00	van
40	Margit körút 27.	8	21	21	0,50	van
41	Margit körút 28.	8	58	28	0,00	van
42	Margit körút 35-37.	8	21	21	0,78	van
44	Margit körút 61-63.	7	24	24	0,37	van
46	Nagyenyed utca 15.	8	37	33	1,00	van
57	Óbudai kísérleti lakótelep P1 lakóház	4	14	14	1,25	van
58	Óbudai kísérleti lakótelep P3 lakóház	4	?	8	0,75	van
60	Szilágyi Erzsébet fasor 37-39.	5	24	16	0,69	van
62	Török utca 7-9.	8	76	57	1,00	van
64	Üllői út 54-56.	7	63	60	0,68	van
65	Üllői út 60-62.	7	?	70	0,66	van
66	Üllői út 65.	7	30	24	0,83	van
67	Üllői út 71.	7	30	24	1,00	van
69	Üllői út 79.	5	16	16	0,27	van
71	Üllői út 117.	7	60	48	0,00	van
72	Várfok utca 15. 16-18.	4	40	36	1,00	van
73	Villányi út 18 .	5	40	32	1,09	van
74	Villányi út 62 a-b.	4	24	24	1,50	van
75	Villányi út 74.	7	38	34	0,65	van
					0,81	

Házak elemzése- erkélyek/loggiák és a forgalom relációja

Oszlop1	Oszlop2	szintek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	szumma/vizsgált lakás	forgalmas út
5	Árpád fejedelem útja 35-37.	6	25	25	1,24	közepesen
6	Árpád fejedelem útja 39.	6	16	10	1,60	közepesen
7	Árpád fejedelem útja 40-41.	6	23	20	1,40	közepesen
8	Árpád fejedelem útja 49-49/d	6	36	34	0,81	közepesen
9	Árpád fejedelem útja 53/a	6	18	15	0,64	közepesen
10	Árpád fejedelem útja 54.	6	10	10	1,70	közepesen
11	Attila út 17.	7	34	30	0,93	közepesen
12	Attila út 23-25.	7	70	60	1,00	közepesen
13	Attila út 45.	5	18	16	0,88	közepesen
14	Attila út 131.	6	25	16	1,00	közepesen
28	Horvát utca 11-17.	4	49	24	1,00	közepesen
29	Horvát utca 19-23.	7	52	46	1,00	közepesen
lakások közepesen forgalmas utak közelében					1,10	
2	Amerikai út 90.	3	24	16	1,44	nincs
3	Apáczai Csere János utca 1.	8	70	48	1,00	nincs
4	Apostol utca. 15. és 17.	3	6	6	1,50	nincs
16	Csanády utca 25/a.	6	20	10	1,00	nincs
17	Dereglye utca 3.	6	18	16	1,00	nincs
23	Frankel Leó utca 2-4.	8	32	41	1,00	nincs
24	Frankel Leó utca 8.	7	21	18	1,00	nincs
25	Gogol utca 14.	4	33	33	1,00	nincs
26	Hamzsabégyi út 34.	4	20	20	1,00	nincs
30	Irinyi József utca 47.	7	46	42	1,00	nincs
31	Kada utca 98. X ker.	2	12	10	1,00	nincs
35	Kiss János altábornagy utca 38 a b c.	6	30	20	1,00	nincs
37	Lágmányosi utca 22-24-26.	7	68	30	1,35	nincs
38	Lendvai utca 10.	3	16	16	1,00	nincs
39	Liszt Ferenc tér 6.	8	33	25	1,00	nincs
45	Maros utca 34-40.	6	24	17	1,00	nincs
49	Óbudai kísérleti lakótelep 210-es jelű épület	2	8	8	1,50	nincs
51	Óbudai kísérleti lakótelep 404-as jelű épület	4	18	18	1,00	nincs
52	Óbudai kísérleti lakótelep 420-es jelű épület	4	28	28	1,00	nincs
54	Óbudai kísérleti lakótelep 524-es jelű épület	4	12	10	1,40	nincs
55	Óbudai kísérleti lakótelep 527-es jelű épület	4	16	14	1,50	nincs
56	Óbudai kísérleti lakótelep 620-as jelű épület	4	54	24	1,00	nincs
59	Rhédey u 2-4.	3	12	12	1,75	nincs
61	Tátra utca 43.	5	20	16	0,88	nincs
63	Úri utca 32.	3	10	10	1,60	nincs
lakások csendes utcában					1,16	

Oszlop1	Oszlop2	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigényel használt (zöld)	funkcionális térfelhasználás (csak kék jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	szumma/vizsgált lakás	Zöld növényzet a közvetlen környezetben
3	Apáczai Csere János utca 1.	70	48	48	23	7	15	3	1,00	nincs
6	Árpád fejedelem útja 39.	16	10	10	7	2	1	0	1,60	nincs
16	Csanády utca 25/a.	20	10	10	5	2	2	1	1,00	nincs
21	Fehérvári út 31.	34	34	34	13	5	6	10	0,62	nincs
23	Frankel Leó utca 2-4.	32	41	28	21	1	6	0	1,00	nincs
27	Hercegprímás utca. 2.	53	44	44	17	7	20	0	0,93	nincs
28	Horvát utca 11-17.	49	24	24	18	1	5	0	1,00	nincs
30	Irinyi József utca 47.	46	42	42	32	1	5	4	1,00	nincs
39	Liszt Ferenc tér 6.	33	25	24	15	4	5	0	1,00	nincs
40	Margit körút 27.	21	21	18	6	2	5	5	0,50	nincs
41	Margit körút 28.	58	28	28	4	3	7	14	0,00	nincs
42	Margit körút 35-37.	21	21	18	7	2	7	2	0,78	nincs
44	Margit körút 61-63.	24	24	19	0	7	12	0	0,37	nincs
63	Úri utca 32.	10	10	10	8	0	2	0	1,60	nincs
64	Üllői út 54-56.	63	60	56	17	18	7	14	0,68	nincs
65	Üllői út 60-62.	?	70	62	19	15	16	12	0,66	nincs
66	Üllői út 65.	30	24	24	4	13	6	1	0,83	nincs
67	Üllői út 71.	30	24	24	9	9	4	2	1,00	nincs
69	Üllői út 79.	16	16	15	1	3	10	1	0,27	nincs
71	Üllői út 117.	60	48	48	9	3	5	31	0,00	nincs
74	Villányi út 62 a-b.	24	24	12	7	4	1	0	1,50	nincs
75	Villányi út 74.	38	34	34	8	9	14	3	0,65	nincs
				632	250	118	161	103		
	erkélyek zöld környezet nélkül				40%	19%	25%	16%		

Házak elemzése- erkélyek/loggiák és a növényzet relációja

Oszlop1	Oszlop2	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigényel használt (zöld)	funkcionális felhasználás (csak két jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	szumma/vizsgált lakás	Zöld növényzet a közvetlen környezetben
1	Alkotás utca 39. d.	20	10	10	6	2	2	0	1,40	van
2	Amerikai út 90.	24	16	16	8	7	1	0	1,44	kert
4	Apostol utca. 15. és 17.	6	6	6	4	1	1	0	1,50	kert
5	Árpád fejedelem útja 35-37.	25	25	25	11	10	3	1	1,24	van
7	Árpád fejedelem útja 40-41.	23	20	20	9	10	1	0	1,40	van
8	Árpád fejedelem útja 49-49 a.	36	34	31	13	8	1	9	0,81	van
9	Árpád fejedelem útja 53 a.	18	15	11	6	0	0	5	0,64	van
10	Árpád fejedelem útja 54.	10	10	10	7	3	0	0	1,70	van
11	Attila út 17.	34	30	30	8	13	8	1	0,93	van
12	Attila út 23-25.	70	60	60	50	3	5	2	1,00	van
13	Attila út 45.	18	16	16	5	6	3	2	0,88	van
14	Attila út 131.	25	16	15	8	3	4	0	1,00	van
17	Dereglye utca 3.	18	16	15	10	1	3	1	1,00	van
18	Egry József utca 19-21.	38	18	12	4	2	6	0	0,83	van
19	Egry József utca 38.	56	36	36	6	18	12	0	0,83	van
20	Fehérvári út 17.	49	15	12	6	4	1	1	1,25	van
24	Frankel Leó utca 8.	21	18	18	11	3	4	0	1,00	van
26	Hamzsabégyi út 34.	20	20	20	12	3	1	4	1,00	van
29	Horvát utca 19-23.	52	46	46	27	9	6	4	1,00	van
31	Kada utca 98. X ker.	12	10	10	0	10	0	0	1,00	van
32	Karinthy Frigyes utca 30-32.	81	66	54	18	13	12	11	0,70	van
35	Kiss János altábornagy utca 38 a b c.	30	20	17	4	11	2	0	1,00	van
36	Krisztina körút 83-85.	24	12	12	4	5	3	0	1,00	van
37	Lágymányosi utca 22-24-26.	68	30	20	11	5	4	0	1,35	van
38	Lendvai utca 10.	16	16	15	10	5	0	0	1,00	kert
45	Maros utca 34-40.	24	17	17	9	3	1	4	1,00	kert
46	Nagyenyed utca 15.	37	33	33	20	6	6	1	1,00	van
49	Óbudai kísérleti lakótelep 210-es jelű építmény	8	8	8	4	4	0	0	1,50	van
51	Óbudai kísérleti lakótelep 404-as jelű építmény	18	18	18	6	9	2	1	1,00	van
52	Óbudai kísérleti lakótelep 420-es jelű építmény	28	28	27	19	8	0	0	1,00	van
54	Óbudai kísérleti lakótelep 524-es jelű építmény	12	10	10	6	2	2	0	1,40	van
55	Óbudai kísérleti lakótelep 527-es jelű építmény	16	14	14	11	0	2	1	1,50	van
56	Óbudai kísérleti lakótelep 620-as jelű építmény	54	24	21	11	5	0	5	1,00	van
57	Óbudai kísérleti lakótelep P1 lakóház	14	14	8	4	3	0	1	1,25	van
58	Óbudai kísérleti lakótelep P3 lakóház	?	8	8	1	5	1	1	0,75	van
59	Rhédey u 2-4.	12	12	12	9	3	0	0	1,75	van
60	Szilágyi Erzsébet fasor 37-39.	24	16	16	3	5	8	0	0,69	van
73	Villányi út 18 .	40	32	32	10	15	7	0	1,09	van
				761	371	223	112	55		
	erkélyek zöld környezetben				49%	29%	15%	7%		

		színtek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigényrel használt (zöld)	funkcionális térhasználat (csak kék jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	lakás érték	növényzet a közvetlen környezetben	panoráma	forgalmas út
26	Hamzsabégyi út 34.	4	20	20	20	12	24	3	1	1,15	van	nincs	nincs
33	Kékgolyó utca 1.	8	48	41	28	14	28	8	4	1,21	részben	részben	van
5	Árpád fejedelem útja 35-37.	6	25	25	25	11	22	10	3	1,24	van	részben	közepesen
20	Fehérvári út 17.	8	49	15	12	6	12	4	1	1,25	van	részben	van
57	Óbudai kísérleti lakótelep P1 lakóház	4	14	14	8	4	8	3	0	1,25	van	nincs	van
14	Attila út 131.	6	25	16	15	8	16	3	4	1,27	van	részben	közepesen
29	Horvát utca 19-23.	7	52	46	46	27	54	9	6	1,28	van	nincs	közepesen
17	Dereglye utca 3.	6	18	16	15	10	20	1	3	1,33	van	nincs	nincs
37	Lágymányosi utca 22-24-26.	7	68	30	20	11	22	5	4	1,35	van	nincs	nincs
46	Nagyenyed utca 15.	8	37	33	33	20	40	6	6	1,36	van	van	van
24	Frankel Leó utca 8.	7	21	18	18	11	22	3	4	1,39	van	nincs	nincs
1	Alkotás utca 39. d.	6	20	10	10	6	12	2	2	1,40	van	részben	van
7	Árpád fejedelem útja 40-41.	6	23	20	20	9	18	10	1	1,40	van	részben	közepesen
54	Óbudai kísérleti lakótelep 524-es jelű épület	4	12	10	10	6	12	2	2	1,40	van	nincs	nincs
62	Török utca 7-9.	8	76	57	57	41	82	4	6	1,40	részben	részben	van
39	Liszt Ferenc tér 6.	8	33	25	24	15	30	4	5	1,42	nincs	részben	nincs
2	Amerikai út 90.	3	24	16	16	8	16	7	1	1,44	kert	nincs	nincs
30	Irinyi József utca 47.	7	46	42	42	32	64	1	5	1,45	nincs	nincs	nincs
4	Apostol utca. 15. és 17.	3	6	6	6	4	8	1	1	1,50	kert	van	nincs
49	Óbudai kísérleti lakótelep 210-es jelű épület	2	8	8	8	4	8	4	0	1,50	van	nincs	nincs
55	Óbudai kísérleti lakótelep 527-es jelű épület	4	16	14	14	11	22	0	2	1,50	van	nincs	nincs
74	Villányi út 62 a-b.	4	24	24	12	7	14	4	1	1,50	nincs	nincs	van
15	Bartók Béla út 74.	8	52	17	17	12	24	3	1	1,53	részben	nincs	van
23	Frankel Leó utca 2-4.	8	32	41	28	21	42	1	6	1,54	nincs	nincs	nincs
28	Horvát utca 11-17.	4	49	24	24	18	36	1	5	1,54	nincs	nincs	közepesen
6	Árpád fejedelem útja 39.	6	16	10	10	7	14	2	1	1,60	nincs	részben	közepesen
63	Úri utca 32.	3	10	10	10	8	16	0	2	1,60	nincs	nincs	nincs
38	Lendvai utca 10.	3	16	16	15	10	20	5	0	1,67	kert	nincs	nincs
12	Attila út 23-25.	7	70	60	60	50	100	3	5	1,68	van	részben	közepesen
10	Árpád fejedelem útja 54.	6	10	10	10	7	14	3	0	1,70	van	részben	közepesen
52	Óbudai kísérleti lakótelep 420-es jelű épület	4	28	28	27	19	38	8	0	1,70	van	nincs	nincs
72	Várfok utca 15. 16-18.	4	40	36	24	19	38	4	0	1,71	részben	részben	van
59	Rhédey u 2-4.	3	12	12	12	9	18	3	0	1,75	van	nincs	nincs

Házak elemzése- csoportosítás értékszám alapján (bal oldal: jobb értékkel, jobb oldal: rosszabb értékkel)

		színtek száma	Lakások száma	erkélyes lakások száma	vizsgált lakások száma	otthonigényrel használt (zöld)	funkcionális térhasználat (csak kék jelzés)	nem használt erkélyek (szürke)	negatív használt (fekete)	lakás érték	növényzet a közvetlen környezetben	panoráma	forgalmas út
71	Üllői út 117.	7	60	48	48	9	18	3	5	-0,2	nincs	részben	van
41	Margit körút 28.	8	58	28	28	4	8	3	7	-0,1	nincs	részben	van
69	Üllői út 79.	5	16	16	15	1	2	3	10	0,27	nincs	részben	van
44	Margit körút 61-63.	7	24	24	19	0	0	7	12	0,37	nincs	részben	van
40	Margit körút 27.	8	21	21	18	6	12	2	5	0,50	nincs	részben	van
21	Fehérvári út 31.	6	34	34	34	13	26	5	6	0,62	nincs	nincs	van
9	Árpád fejedelem útja 53/a	6	18	15	11	6	12	0	0	0,64	van	részben	közepesen
75	Villányi út 74.	7	38	34	34	8	16	9	14	0,65	nincs	részben	van
65	Üllői út 60-62.	7		70	62	19	38	15	16	0,66	nincs	részben	van
64	Üllői út 54-56.	7	63	60	56	17	34	18	7	0,68	nincs	részben	van
60	Szilágyi Erzsébet fasor 37-39.	5	24	16	16	3	6	5	8	0,69	van	részben	van
32	Karinthy Frigyes utca 30-32.	8	81	66	54	18	36	13	12	0,70	van	részben	van
58	Óbudai kísérleti lakótelep P3 lakóház	4		8	8	1	2	5	1	0,75	van	nincs	van
42	Margit körút 35-37.	8	21	21	18	7	14	2	7	0,78	nincs	részben	van
8	Árpád fejedelem útja 49-49/d	6	36	34	31	13	26	8	1	0,81	van	részben	közepesen
18	Egry József utca 19-21.	7	38	18	12	4	8	2	6	0,83	van	részben	van
19	Egry József utca 38.	8	56	36	36	6	12	18	12	0,83	van	részben	van
66	Üllői út 65.	7	30	24	24	4	8	13	6	0,83	nincs	részben	van
13	Attila út 45.	5	18	16	16	5	10	6	3	0,88	van	nincs	közepesen
61	Tátra utca 43.	5	20	16	16	8	16	2	2	0,88	részben	nincs	nincs
27	Hercegprímás utca. 2.	8	53	44	44	17	34	7	20	0,93	nincs	részben	van
11	Attila út 17.	7	34	30	30	8	16	13	8	0,93	van	részben	közepesen
31	Kada utca 98. X ker.	2	12	10	10	0	0	10	0	1,00	van	nincs	nincs
45	Maros utca 34-40.	6	24	17	17	9	18	3	1	1,00	kert	nincs	nincs
3	Apáczai Csere János utca 1.	8	70	48	48	23	46	7	15	1,04	nincs	részben	nincs
67	Üllői út 71.	7	30	24	24	9	18	9	4	1,04	nincs	részben	van
56	Óbudai kísérleti lakótelep 620-as jelű épület	4	54	24	21	11	22	5	0	1,05	van	nincs	nincs
36	Krisztina körút 83-85.	7	24	12	12	4	8	5	3	1,08	van	részben	van
73	Villányi út 18 .	5	40	32	32	10	20	15	7	1,09	van	nincs	van
16	Csanády utca 25/a.	6	20	10	10	5	10	2	2	1,10	nincs	nincs	nincs
51	Óbudai kísérleti lakótelep 404-as jelű épület	4	18	18	18	6	12	9	2	1,11	van	nincs	nincs
35	Kiss János altábornagy utca 38 a b c.	6	30	20	17	4	8	11	2	1,12	van	részben	nincs
25	Gogol utca 14.	4	33	33	33	18	36	5	6	1,12	részben	nincs	nincs

IRODALOMJEGYZÉK

- Alexander, Ch., Ishikawa, S., Silverstein, M., *A Pattern Language*. Oxford University Press, 1977.
- Altman, I., Werner, C. M., Oxley, D., Haggard, L. M., 'Christmas Street' as an Example of Transactionally Oriented Research. In: *Environment and Behavior*, Sage Publications 1987/19. 501-524.
- Ambrus P., *A Dzsumbuj*. LAZI, Szeged, 2000.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., Nolen-Hoeksema, S., *Pszichológia*. Budapest, Osiris, 1999.
- Bálint A., Balog Gy., Becze Sz., Benke R., Botyánszky A., Flaskár M., Király H., Kravalik Zs., Petkovics M., Rábay Zs., Siku P., Szabó N., Tóth N., Vojtonovszki B., *HajléktaLand*. Szubjektív Értékek Alapítvány. 2010.
- Bogotján R., A zsúfoltság csökkentésének útjai a börtönépítésénél. *Börtönügyi Szemle* 2015/1, 27-41.
- Branczik M., Keller M., *Korszerű lakás 1960*. Budapesti Történeti Múzeum – 1956-os Intézet – Terc, Budapest, 2011.
- Bryson, B., *Otthon, a magánélet rövid története*. Akadémia, 2012.
- Csizmady A., *A lakóteleptől a lakóparkig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2008.
- Dávid J., Klein I., Török N., *Építési kísérletek a II. és III. ötéves tervben*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- Deák S. (szerk.), *Városépítés Magyarországon a felszabadulás után*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- Dúll A., *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*, L'Harmattan, 2010.
- Dúll A., *A környezetpszichológia alapkérdései*. L'Harmattan, 2009.
- Dúll A., Az otthon környezetpszichológiai aspektusai. In: *Magyar Pszichológia Szemle* (35), 5-6, 1995. 345-377.
- Dúll A., Kovács Z. (szerk.), *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Kossuth Kiadó, Debrecen, 1998.
- Dúll A., A helyidentitásról. In: *Magyar Pszichológiai Szemle* (36), 4-6, 1996. 363-391.
- Ferkai A., *Lakótelepek*. Budapest, 2005.
- Festinger, L., *A kognitív diszonzancia elmélete*. Osiris Kiadó, 2000.
- Fiath T., *Börtönkönyv. Kulturális antropológia a rácsok mögött*. Háttér Kiadó, 2012.
- Fiáth T., A csöves meg a fullos zárka. Térhasználat és dekoráció a Budapesti Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2008/2. 73-78.
- Fiáth T., Hugo Boss a tyúklábmintán. Formaruhák átalakítása a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2011/3., 75-85.
- Fliegauf G., Ránki S., *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan, 2007.
- Fliegauf G., Mennyiben változott a börtön társadalmi funkciója az elmúlt ötven év során? *Börtönügyi Szemle*, 2008/1. 20-32.
- Fliegauf G., *Szociodinamika a börtönben*. 2007. június 19. (<http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007/06/szociodinamika-brtnben.html>)
- Gehl, J., *Cities for People*. Melbourne Town Hall, 2011.
- Gehl, J., *Élhető városok*, Terc, 2014.
- Gehl, J., *Life Between Buildings, using public space* New York, 1987.
- Gehl, J., Svarre, B., *How to study public life*. Islandpress, Washington, Covelo, London, 2013.
- Gehl, J., Gemzøe, L., *New City Spaces*. Danish Architectural Press, 2003.
- Gehl, J.: Soft Edges in Residential Streets. *Scandinavian Housing and Planning Research* 3. 1986., 89-102.
- Goffman, E., *Asylums*. New York, Anchor Books, 1961.
- Hall, E. T., *Rejtett dimenziók*. Gondolat Kiadó, 1980.
- Házi M., Kedl M. (szerk.), *Gondok és örömök. Útban az önrendelkező élet felé. Fogyatékosággal élő emberek konferenciája*. (Négy kerekasztal-beszélgetés) Budapest, 1999 június 23. Budapest, 2002. (<http://www.kka.hu/>)
- Hernádi M., *Tárgyak a társadalomban. Bevezetés a tárgyak rendszerébe*. Kosmosz Könyvek, Budapest 1982.
- Holahan, C. J., A személyes tér. In: Dúll A., Kovács Z. (szerk.), *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998., 141-169.
- Holahan, Ch. J., Környezeti attitűdök, in: Dúll A., Kovács Z. (szerk.), *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Kossuth Kiadó, Debrecen, 1998. 81-105.

Juhász J., *Híradás a Dzsombujról*. Kossuth, 1976.

Király K., Hírek a börtönvilágból. Munkavégzés az umbriai Spoleto intézetben. *Börtönügyi Szemle* 2008/3, 94.

Kiss A., Szabó G., *Egységesen különböző kapuk Albertfalván*. (<http://www.origo.hu> - 2015.09.27)

Körner Zs., Nagy M., *Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig*. Terc, 2006.

Lawson, B., *The Language of Space*. Architectural Press, 2005.

Lukács T., *Szervezett dilemmánk: a börtön*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

M. Tóth B., A Magyar Helsinki Bizottság Börtönmegfigyelő Programjának tapasztalatai 2007-ben, *Börtönügyi Szemle* 2008/1., 15-19.

Méhn Á., Mozgássérültek kapcsolatai intézetben és lakóotthonban. *Kapocs* 5. 2006/3., 44-57.

Newman, O., *Creating Defensible Space*. Institute for Community Design Analysis, 1996.

Newman, O., *Defensible Space*. New York, Macmillan, 1972.

Pallo J., Egyre jobban éget a seb... A túlzásúfoltság csökkentésének lehetséges útjai. *Börtönügyi Szemle* 2015/1. 18-25.

Pease, A., *Testbeszéd*, Park kiadó, Budapest, 1989. 22-32.

Piaget, J., *Az értelem pszichológiája*. h.n., Kairosz Kiadó, 1997.

Preisich Gábor: *Budapest városépítésének története: 1945-1990*. Tanulmányok, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Rasmussen, S. E., *Experiencing Architecture*. The MIT Press, 1959.

Sadalla, E. K., Vershure, B., Borroughs, J., Identity symbolism in housing. *Environmental Behavior* 1987/19, 569-587.

Stamps III, A.E., Physical Determinations of Preferences for Residential Facades. In: *Environment and Behavior*, Sage Publications, Vol. 31. No. 1999. 723-751.

Szelényi I., Konrád Gy., *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Akadémia, Budapest, 1969.

Vámos D. (szerk.), *arc'6. Jól lakni*. Az Új Magyar Építőművészet melléklete. Gyorsjelentés Kiadó, 2001. április

Zeisel, J., *I'm Still Here: A New Philosophy of Alzheimer's Care*. Avery, 2009.

Zeisel, J., *Inquiry by design: Tools for environmental-behavior research*. Brooks/Cole, California, Monterey, 1981.

Zeisel, J., *Sociology and Architectural Design*. New York, Russell Sage Foundation, 1975.

Zeisel, J., *Sociology and Architectural Design. Volume 6 of Social science frontiers Sociology and architectural design*. University of Michigan, 1975.

Online források:

<http://www.freedomroom.org/>

<http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu>

<http://24.hu/belfold/2012/09/26/bortonsors-igy-telnek-vv-segal-es-kaiser-ede-napjai/> letöltés: 2015. 09. 29.

www.imstillhere.org

<http://www.hoxa.hu>, Fórum - Otthonom. Kinek mit jelent ez a szó. Letöltés: 2011. január 9.

<http://www.egalitas.hu/> - Az alapítvány története. letöltés: 2016.01.20.

www.imstillhere.org

<http://24.hu/belfold/2012/09/26/bortonsors-igy-telnek-vv-segal-es-kaiser-ede-napjai/> letöltés: 2015. 09. 29.

http://index.hu/nagykep/2015/03/07/braun_ferenc/: CSONKA ANNA, BARAKONYI SZABOLCS: Tisza-gyilkosság, szabadkőművesek és az együttérés nélküli szocializmus, 2015.03.07. 11:04

<http://tamogato-szolgalat.egalitas.hu/>

<http://www.egalitas.hu/> - Az alapítvány története. letöltés: 2016.01.20.

<http://www.esely.org/> 1991/5 Tardos Katalin: Mozgáshátrányban (Társadalmi integráció, életforma és rehabilitáció a mozgássérültek körében)

<http://www.hoxa.hu>, Fórum - Otthonom. Kinek mit jelent ez a szó. Letöltés: 2011. január 9.

(<http://www.kka.hu/>)

A Magyar Helsinki Bizottság jelentései:

A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapesti Javítóintézetében 2014. március 11-12-én tett látogatásról

A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Debreceni Javítóintézetében 2014. április 14-15-én tett látogatásról

A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthonában 2013. november 4-5-én tett látogatásról

A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Aszódi Javítóintézetében 2014. május 26-27-én látogatásról

Magyar Építőművészet lapszámaiból forrásként felhasznált cikkek:

Bene L., Lakásépítkezések Budapesten. In: Major M., Bonta J., Juhász J., Gyöngyösi I., Csordás T., Farkas T., Farkasdy Z., Gilyén J., Hornicsek L., Janáky I., Jánossy Gy., Makrisz A., Ormos I., Perényi I., Pogány F., Weiner T. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1959/5-6, 154-174.

Boross Z., Lakóház, II., Rhédey u. 2-4. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/5, 27.

Böhönyi J., Kislakások berendezési kérdései. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/3, 20-31.

Csordás T. (tervező), Budapest, Óbudai Kísérleti Lakótelep „325” jelű lakóépület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 12.

Dul D. (tervező), Budapest, Lendvai utcai lakóépület. In: Major M., Bonta J., Juhász J., Gyöngyösi I., Csordás T., Farkas T., Farkasdy Z., Gilyén J., Hornicsek L., Janáky I., Jánossy Gy., Makrisz A., Ormos I., Perényi I., Pogány F., Weiner T. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1959/9-10, 301.

Dul D., OTP lakóház Budapest, XII., Kiss János altábornagy utca 38/a, b, c. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/3 14-15.

Egressy I., Kísérleti lakások, új berendezések az Óbudai Lakótelepen. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/1, 4-13.

Finta J., Magyar G., Lakásépítésükről. (magyar-francia-osz angol-német) In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/3, 7-19.

Gáspár T., OTP Lakóépület, Budapest, Kékgolyó u. 1. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/5, 26.

Henk V. (tervező), Budapest, Egrý József u. 19-21. sz. lakóépület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/6, 48.

Henk V. (tervező), Budapest, Egrý József u. 38. sz. lakóépület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/6, 48.

Horváth J. (tervező), Budapest, Óbuda 115-ös jelű épület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 20.

Hófer M., Lakóépület a Várnegyedben. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/3, 32-33.

Iványi L. (tervező), Budapest, Horváth u. 11-17. 49 lakásos OTP lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/4, 30.

Iványi L., Lakóépület, Budapest, VIII. Üllői út 117. sz. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/5, 28-30.

Kiss A. (tervező), Budapest, Karinthy Frigyes u. 30-32. sz. 81 lakásos OTP lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/4, 36.

Kiss E. L., Budapest, Alkotás u. 39/D sz. lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/1, 32.

Kiss E. L. (tervező), P. 3. jelű lakóépület. Budapest, Óbudai Kísérleti Lakótelep. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/2, 16.

Kováts G., Új lakóépületek a Budapest, XI. kerületének főútvonalain. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/2, 60.

Körner J. (tervező), Budapest, Óbuda 420-as jelű épület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 20.

Magyar G. (tervező), Budapest, XI. Villányi úti O.T.P. lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 13.

Magyar G. (tervező), Bp, Villányi út 62. A-B. O.T.P. lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/6, 40.

Malomsoky J., Kísérleti lakóház a budapesti Bartók parknál. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/1 40-50.

Mandel T. (tervező), Budapest, XIV. Amerikai út 90. lakóépületek. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/6, 14.

Mandel T. (tervező), Budapest, XIV. Amerikai út 90. lakóépületek. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 13.

Márton I. I. (tervező), Budapest, X. Kada utcai 12 lakásos lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 13.

Mináry O., P. 1. jelű lakóház Budapest, Óbudai Kísérleti Lakótelep. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/2, 20-21.

Pintér B., Építészetünk szemlélete. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/2, 5-10.

Pomsár J. (tervező), Budapest, Lágymányosi u. 22-24-26. sz. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/4, 36.

Puskás T. (tervező), Budapest, Horváth u. 19-23. OTP foghíjház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/4, 31.

Radnai L. (tervező), Budapest, Óbudai Kísérleti Lakótelep „404” jelű lakóépület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/5, 12.

Schall J., Budapest, VI. Liszt Ferenc tér 6 sz. OTP. lakóház. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Bene L., Callmeyer F., Farkas T., Gábor L., Hófer M., Jurcsik K., Rudnai Gy., Tillai E., Valentiny K. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1961/4, 48-49.

Schmidt L. (tervező), OTP lakóház Budapest, I., Attila krt. 28. In: Major M., Nagy E., Gyöngyösi I., Jurcsik K., Bonta J., Granasztói P., Tillai E. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1962/3, 18-19.

Vidos Z. (tervező), Budapest, Irinyi József u. 47. sz. lakóépület. In: Major M., Bonta J., Gyöngyösi I., Callmeyer F., Gábor L., Hófer M., Nagy E., Rudnai Gy., Zilahy I. (szerk.), *Magyar Építőművészet* 1960/6, 48.

KÉPEK FORRÁSA:

Fortepan, Magyar Építőművészet, Google street view, Szerző saját fotói